

motrišta

GLASILO MATICE HRVATSKE MOSTAR • SRPANJ-KOLOVOZ 2010. • ISSN 1512-5475

54

Baoti , Beljan, Brki Milinkovi ,
ajevi , Damjanovi ,
Dominkovi , Hakalovi ,
Jašarevi , Juri , Kobaš,
Kujundži , Lovri , Luci ,
Maroševi , Matkovi ,
A. Mijatovi , J. Mijatovi ,
Mijovi Ko an, Miki , Mikuli ,
Muselimovi , Nedi , Nadarevi ,
Nedi , Orki , Oršoli , Pehar,
Rukavina, Šoki , Šubaši , Tadi ,
Vinceti , Vlahovi , Vuki Skejo,
Wagner, Zalihi , Živkovi

motrišta

BR. 54, GLASILO MATICE HRVATSKE MOSTAR

Za utemeljitelja i nakladnika: Josip MUSELIMOV
Glavni i odgovorni urednik: Miro PETROVI
Uredništvo: fra Ante MARIĆ, Dragan MARIJANOVIĆ (zamjenik glavnog
i odgovornog urednika), Mira PEHAR, Misijana BRKIĆ, MILINKOVIĆ,
Jago MUSA
Lektor i korektor:
Grafičko oblikovanje: SHIFT kreativna agencija, Mostar
Telefon/faks: + 387 36 323 501
E-mail: motrista@tel.net.ba
Adresa: Ulica kralja Zvonimira b.b., 88000 Mostar
Žiroračuni: 30 60 21 00000 38 226 kod HYPO ALPE ADRIA BANK d.d. Mostar,
161 02 000 115 000 30 kod RAIF F EISEN BANK BiH
Cijena: BiH 10 KM, Republika Hrvatska 50 kn, Europa 7,5 €

Mišljenjem Federalnog ministarstva prosvjete, znanosti, kulture i športa br. 08-91-4/97. od 3. 3. 1997. glasilo Motrista upisano je u evidenciju javnih glasila pod br. 661 i oslobođeno plaćanja poreza na promet proizvoda.

Ovaj broj je tiskan uz potporu Fondacije za nakladništvo / Fondacije za izdavaštvo, Sarajevo.

motrišta

BR. 54, GLASILO MATICE HRVATSKE MOSTAR

Kazalo

rukopis

Stijepo MIJOVI KO AN: itaju i neizbrojeno pjesama u uglednome književnome asopisu	7
---	---

književna radionica

Jan WAgNER: g uerickeov vrabac i druge pjesme.	9
Almir ZALIH I : Pjesme	17
Berislav JURI : Pjesme	25
Sanijela MATKOVI : Pjesme	27
Neda AJEVI : Ujak Jozo.	28
Adnadin JAŠAREVI : Posljednji Robinson	30

izbor iz poezije bosanskohercegovačkih pjesnika

Miroslav BAOTI : Ja i opet ja	33
Marijana DOMINKOVI : Ako si dopustim šutnju.	34
Ivo Kobaš: Mrav	35
Mladen LUCI : vran-planina	36
Ambro MAROŠEVI : Sto trenutaka.	37
Ljerka MIKI : Novo svitanje.	38
Ivanka NADAREVI : Pjesni ka sloboda	39
Mato NEDI : Biljka sjemenja a	40
Ilija ORKI : Osluškivanje	41
Marko ORŠOLI : * * *	42
Nada RUKAVINA: Ljubav zemlje	43
Mira ŠOKI : Kamen i trn	44
Mira ŠUBAŠI : ekah te	45
Irmir TUKULJ: Uzalud vrijeme	46
Marko VINCETI : Kruh i mir	47
Ivo VLAHOVI : Ja u radići	48
Marko VUKI SKEJO: Zvona.	49
Joso ŽIVKOVI : Sve te više u meni nema.	50

baština

Anželko MIJATOVI : Martin Mikuli	51
Martin MIKULI : Drveni strojevi.	55

mozaik

Anela HAKALLOVI : Prošlost koja nas progoni: Isabellina soba	93
Atif KUJUNDŽI : Doprinos hrvatskoj sakralnoj umjetnosti.	101

čitaonica

Ljiljana TADI : Bosanski nacionalno-konfesionalni trokut kaleidoskopske cjelovitosti. . .	105
Atif KUJUNDŽI : Aheront je vječan, lažari se mijenjaju	108
Iva BELJAN: Male priče i velika pitanja	112
Mato NEDI : Pjesnički molitveni nagovori	116
Fabijan LOVRI : Traženje ravnoteže misli.	118
Marijan DAMJANOVI : Romansirana biografija fra Martina Nedića.	120
Jasna MIJATOVI : Pobjeivanje vremena i straha s nadom pod ruku	122
Misijana BRKI MILINKOVI : Nokti u malteru	124

ljetopis

Josip MUSELIMOVI : Ljudi, mjesta, običaji.	125
Mira PEHAR: Kulturna događanja u Mostaru srpanj – kolovoz 2010.	140

✓
Citajući neizbrojeno pjesama
u uglednome književnome časopisu

Stihova ko pljue - malo ista valja
Umjetnost je mrtva - molko se pti
Tek o sebi belja i kojista valja
Potopljeni svih su dobrih nada rti

Sonetom - tom gestom pjesničkoga kroja
Ni pošto ne želim me te pojče štiti
Samce po sve gode bez pretjehih hoda
Od njih samih štitim ko tijelo od smrti

Ne molam smisla bez ritma i rime
Ni slobodnim versom umjetničkog djela
Ne uspijevam otkrit stvaralaštva cin

Ni zabavit čak se ja tu nemam čime
Ali nisi majstor - pjesma nije sjela
Stihoolje za bleku objesi o klin

Stjepan Nijarić Kočan

Novi Vinogradi, 30. lipnja 2010.

Jan WAgnER

g uerickeov vrabac i druge pjesme

ŠAMPINJONI

sreli smo ih u šumi na jednom proplanku:
dvije ekspedicije kroz sumra je
koje su se nijemo posmatrale. izme u nas nervozno
telegrafsko zujanje roja komaraca.

moja baka bila je uvena po svom receptu
za šampinjone farcis. zaklju ala ga je u
svoj grob. sve što je dobro, rekla je,
puni se malim više nego samim sobom.

kasnije smo u kuhinji držali
gljive na uhu i okretali ih na drškama –
ekaju i na tiho pucketanje u srži,
traže i pravu kombinaciju.

SJEĆANJE NA LAS VEGAS

najednom smo mogli da je ujmemo.
u pauzi između aplauza i sljedećeg komada,
u kratkom zatišju, velika i tiha: pustinja.
najednom smo mogli da je ujmemo.

visoko nad revijalnim teatrom visio
rđavu i ždrjepu čimjeseća u svom ularu.
limuzine bezglasno klizile pored –
dugoispruženi, bijeli lavirinti.

hladne oči ajkule u plivalištimama...
još danas vidimo zatvorenih oči
svijetle reklame i šarena svjetla
grada što sija li sija, da ne bi morao da spava.

no je u nama.

GUERICKEOV VRABAC

«...dragocjeniji od zlata, lišen svakog
postajanja i prolaženja...»
- Otto von Guericke -

šta je to, nevidljivo a ipak tako moćno
da mu nikakva sila ne odolijeva? krug
građana oko majstora guericke
i njegove konstrukcije: vakuum-pumpe
koja na tri noge u sobu viri,
savršena i s opscenom ljupkošću u
mantis religiosa-e. sjaj mesinga,
kugla od stakla kao recipijent: ovdje sjedi
vrabac koji se pokušao da povija
kao špiritusni plamen – vazduha
je sve manje. pred prozorom

zru džanarike, zuji toplota, raste
trava na ruinama. na zidu
bakrorez starog magdeburga.
nezbunjivost asovnika sa klatnom,
diopter, pedometar, astrolab;
globus na stolu, gdje je baš sada
lećno peraje novog zelanda presjeklo
pacifik, i kao iz velike daljine
otegnuto kasanje jednih konjskih kola.
«ovaj mrtvi vrabac», šapuće neko,
«još će kroz prazno nebo da leti.»

BOTANIČKI VRT

taman da odmjerim rije i za tebe –
parovi, šute i, na ograbljenim putevima,
leje pokrivene lišćem, golo drveće,
hladno cvijeće ogradna od kovanog gvožđa,
svjetlo aristokratski blijedo poput voska –
vidjeh na brežuljku loman staklenik,
njegova bijela rebra, fin de siècle,
i brzo pomislih na one skelete kitova
za kojim se kao dijete vrat iskrivi
u muzejima, na nevidljivim žicama,
da se čini kako, obješeni, lebde,
na ona udovišta, naplavljena
na obalu iz dubina pravremena,
sopstvenom težinom ugušena.

BOŽIĆ U HUNTSVILLEU, TEXAS

«To je kao da se stanuje na željezničkom nasipu.
Najprije se još pazi na svaki voz, potom ih se
jednostavno više ne čuje.»
- jedan stanovnik Huntsvillea -

kad je struja te večeri
pala, povijale su se lampe
na božićnoj jelki, ugašene. u daljini
kásni voz. mi, noć, miris pečenja –
guske su spokojno plivale u jezerima
od bijelog porculana. na mjesecini
oglodane kosti verandi.
oslušivali smo lako pokrenutu kolijevku
velike šume koja je obuhvatala grad,
onda su se koralni vratili na radio.
u svakom televizoru sjedio jedan predsjednik.
željeznički nasip, bez početka, bez kraja.
gušenje pečenja.

STÖRTEBEKER

«Ja sam deveti, slabo mjesto.
Ali još on tr i.»
(g ünter Eich)

još on tr i, glava motri tijelo
pri njegovom teturanju naprijed. ali gje
je on, on sam? u tim posljednjim pogledima
iz korpe ovamo ili u slijepim koracima?
ja sam deveti a oktobar je;
hladno a i konopljano uže sijeku dublje
u meso. kle imo, poredani, nad nama
oblaci u tupferima od bjelila, kao da
se tamo gore perad erupa – kao što ženama
prili i pred praznike. otac koji je blijedim pesnicama
držao obujmljenu držalicu, i sjekira sjaktava
što je žmirkala na svjetlu. dok je krvava
kokoš tr ala, lepršaju kraj svakog vrište eg djeteta
da na e svoj put izme u dva svijeta.

(Störtebeker je bio vo a pirata u Balti kom moru. Go-
dine 1402. je pogubljen sa svojom družinom. Legenda
kaže da je, po njegovoj posljednjoj želji, njegovo tijelo
– tek što mu je odrubljena glava – protr alo pored je-
danaestorice od na gubilištu postrojenih drugova, koji
su stoga trebalo da budu pomilovani. Prim. prev.)

KIŠNE GLISTE

onog ljeta zemlja je tu ležala ispucala
i suva. s naizmjeni nom strujom i žicama
u tlu stvorismo lažno vrijeme, da natenane
namamimo gliste, one polutane
sjajnim udicama izru imo. godinama potom

vidim njine sjenke kako se, ogromne, nebom vuku
u tamnim oblacima, svijet mi pred prozorom hlapi
kao hladni kvadrat ekam da pokucaju, tuku
na moja vrata, a kiša pred prozorskim oknom
pada li pada. nepovjerljiv sam prema svakoj kápi.

ČOVJEK IZ MORA

nalaze ga u fraku od soli
i pijeska. iza njega prolaz od algi,
ansambl haringa-galebova. magla.

ne govori, zato na klaviru pušta da od udarâ
filcanih klavirskih teki a talasi ska u,
kroz ku ište se njišu,
tako da se ljudi ude. teške epolete
ruku koje se na ramena me u;
as slave, era tableta,

jesenje no i: hodnicima se tiskaju njegovatelji
poput santi leda. u vrtu klinike
izme u zidova proplamsaj
posljednjeg liš a, iz stare šupe
po kojoj se bršljan penje, prigušeni zvuci
klavira. drži se da je to šopen.

ZOVA

za Richarda PietraBa

emu tinta, ovjek pita, u granju
cme zmaste kapi koje se iznenada
u kósovu mrlju zgusnu? koji tekst
za koju zemljišnu knjigu, koju svesku?

pored starog ambara, gdje u lejama
zemlja iscuri, iza plota. miris
grmova štítaste cvasti u aprilu, papir
iz kace koji ona iz svojih dubina crpi,

dok veš se suši, po inje na motki
da leprša, kosovi se u avke
preobražavaju. koju e slatku il oporu
tajnu, ovjek pita, ona s nama da podijeli,

kad najesen se oko tame dubokih zdjela
skupimo, s našim srebimim kašikama
o iš enim da se sjaje, s onim odve istim
nedjeljnim košuljama, šutljivi kao kopisti?

ZAPAD

rijeka misli u ribama. šta bješe dakle to
što joj je sergeant henley kao prvi
otrgnuo, o i žute i uko ene, pipke
dva džara a oko pepeljastosivih usta
od kojih ak psi stanu da cvile?

rije ni brzaci i njihova prašte a
gramatika, koju slijedimo u pravcu izvora.
planine isparenja u daljini,
travnate ravnice i tu i tamo
poneki uro enik koji zabavljaju se
gleda ovamo prema nama i onda
nestane u šumi: sve to unosimo
u adamovu staru kartu, imenujemo
vrste i djela. groznica u miši ima
i ve nedjeljama dijeta od korijenja
i povjerenja u boga. ispod košulje krpelji
kao iode za obilježavanje na koži: tako
nam divljina uzima mjeru.

udan osje aj: biti granica,
ta ka na kojoj se završava
i po inje. kraj vatre no u naša krv kruži
u oblacima mosquito komaraca nad nama,
dok mi tvrdim ribljim kostima
našivamo krzna jedno na drugo, cipele
za naš cilj i pokriva e za snove.
daleko naprijed nedodimuto, iza nas
zaneseni naseljenici, njihova povelja
od plotova i rešetki; iza nas
pokrivena kola trgovaca,
veliki gradovi puni buke i budu nosti.

WEJHEROWO

«No one left and no one came»
- Edward Thomas -

sje am se wejherowa,
imena svakako – i pocmjelog
natpisa iznad perona. bez daška vjetra, bez povikâ,
samo ovo julsko nebo, šest sedmina njegove
olujne tame. jedan bumbar gorio je
poput upalja a lagano kupeom.

tezga s trešnjama, njena hladna vaga
od srebra, u daljini par kranova
na etvrt do šest hrakanje u vagonu,
fine pukotine napolju u asfaltu –
trava ispod toga postavila svoju zelenu
uskiju. i još uvijek natpis,

nigdje drugdje nego u wejherowu:
crno nebo, sve zastave mlitave,
trešnje sve jedrije, sve zrelije,
kad naš kondukter, crven kao neko ko je
mu en, stupi na papu icu. jedan oštar zvižduk
i krajolik sa svih strana pohita ovamo.

(Wejherowo – grad u Poljskoj. Prim. prev.)

OSAMNAEST PAŠTETA

«Uz ruak Sir W. Penna koji je danas slavio svoj dan vjenanja. Pored gove, egbuta i drugih kononija stajala je i plitica sa 18 pašteta na stolu, srazmjerno broju godina otkako je oženjen.»
- Samuel Pepys, Dnevnici -

«Sve zamislivo da se primijeniti za paštete, a u sastavljanju istih estitkuvar može veoma jasno pokazati da posjeduje snagu uobrazilje i suda.»
- Carl Friedrich von Rumohr, Duh kulinarstva -

1

(shepherd's pie)

ovce su oblaci koji vole tlo.
oban voli mariju. rasipa orahe po
obronku, šapu e tri uvene rije i.
stado bleji, ždere ih kao bijelo pismo
na zelenoj plo i. iza toga do e glavna stvar,
pas ov ar. na dnu doline navla e se
ve emje sjenke na prozore. ne vide
se obronak i brežuljak, ni oblaci.
oblaci, koji su ovce, gonjene vjetrom.

2

(pâté chaud de harengs aux pommes de terre)

kad se joost, ribar, uhvatio lijevo za grudi
i zateturao, shvatili smo: srce.
da je kao mladi na jednom teretnom brodu
morem plovio – istinski ženskaroš,

pijanac -, govorilo se, i da je more
plavo a vjetar daleko. ipak nijem ostajaše.
ak kad ne bješe voda u ašama,
crveno oko njegove lule tinjaše;

a kad bi se povjerovalo da se po eo
zagrijavati, inilo se da mu se nešto
u uglu usta trza, govorio je jedino o samim
jatima duboko dole. onom udaru peraja u tami.

KESICA ČAJA

I

samo u vrećicama
zamotan. mali eremit
u svojoj špilji.

II

ništa do jedan konac
vodi prema gore. dajemo mu
pet minuta.

***S njemačkog preveo i bilješku napisao:
Stevan Tontić***

Jan Wagner rođen je 1971. u Hamburgu, već 15 godina živi u Berlinu. Pjesnik i prevodilac s engleskog. Autor je poetskih zbirki *Probebohrung im Himmel* (Probno bušenje u nebu, 2001), *Guerickes Sperling* (Guerickeov vrabac, 2004), *Achtzehn Pasteten* (Osamnaest pasteta, 2007) i *Australien* (Australija, 2010). Sa Bjömom Kuhligkom objavio je dvije antologije «sadašnje» njemačke lirike. Autor je i jedne knjige putopisa. Dobitnik brojnih književnih priznanja. U junu 2010. imao je književne nastupe u Sarajevu i Mostaru.

Almir ZALIHI

NEODREĐENOST

Postoji Bog,
makar mali
kao zmo bibera -
govorilo se
u mom djetinjstvu.
Mali kao mrav -
govorilo se
kasnije.

Nadživio sam Hristove godine.
Ve sam u godinama smrti
Muhammeda a.s.
Oko mene,
još uvijek,
vjeruju da postoji nešto.

Neodređenost
vrijeća
mravlje upoma
u svom postojanju.

U CENTRU MALMÖA

U centru Malmö, na trgu kralja Gustafsona,
pred pabom Mascot, kraj plinske vatre,
grijem se i pušim jer rigorozni su skandinavci,
nikotinske ovisnike, iz zatvorenih prostora,
kao uostalom i ostali Evropljani,
zauvijek protjerali.

Nije mi to prvo protjerivanje, iako mi ovo,
puša ko, iz posve drukčijih razloga smeta.
Dvadeset je dana do mog pedesetog rođendana.
Danas i ovdje, kraj plinske vatre, u samom mi, i
prebrojavam svoje neprijatelje. Čini se da ih imam
mnogo. Kad bi stali u krug, drželi se za ruke,
sva bi brda mog djetinjstva sobom opasali.
Prvi koji me prihvatio, ovakvog kakav jesam,
bio je, u stvari, moj strašni klevetnik.

On je moje mahane preuveličavao,
vrline gasio, tako prenaglašeno, da, napadaju i me,
ništa od sebe, u ovom svijetu, nisam izgubio.
Ljudima, koji su, nekada, za mnom
pogrde bacali, odjednom, i moje mahane
postadoše dopadljive.

Jednom sam, u mladosti, iako daleko od smrti,
vidio svoj grob. Imitao sam, na nadgrobnoj ploči:
Ja ću se ponoviti!

Sad kad znam, da se veličina uvijek,
određuje prema snazi trajanja, kad znam za moju
ponavljanja sebe, igram igru stalnih gubitaka.
Ako jedno izgubim, drugo dobijem.

Svoje nastupe svjesnog žrtvovanja
nikad nisam napustio. Ko izlaže svoju dušu
opasnostima, tijelo kretanju, duh letu prema
univerzumu, dobiva oblik fluidne svjetlosti
koja nije beskraj ali trag je postojanja
koji se sa zagonetnim, u ovom vremenu
i prostoru ovom, uhvatio u koštac

znaju i da na svojim se mukama ne uću.
I zato danas, kraj plinske vatre, u samom mi
sumnjivog sklada, nalaze i se u krugu
tu ih otkajanja postajem tvrd i jak,
prznica gorke duše, svadljivac
koji se odriče vlastite nevolje
vide i bolnije me u bolnima.

Malmö 10. 12. 2009.

ZAVJETOVANI DA PRIPITOME HOBOTNICU ZLA

U samostanu St. georg
u Paderbornu kamene elije
zatvorenih prozora pružale su
uto ište bosanskim izbjeglicama.
Po jedan veliki i teški kamen
oko kojeg je zavezana
bijela tkanina blagoslova,
postavljen je pred svakim vratima.
Tri godine, tri mjeseca i tri dana
elije su bile zatvorene,
a kamenje nepomaknuto.
Ljudi žive na ovom svijetu,
premda više nisu njegov dio.
Dok prolazim pokraj njih, ujem
šapat različitih molitvi iznutra.
Dignu li ovi ljudi ikad pogled prema
satu? Zapitaju li se ije korake uju
pod prozorima?
Osamljene posvećenice,
prošle kroz ogledalo svjetlosti i sjena
prepoznaju odraz kao život
a život kao odraz,
zavjetovane da e pripitomiti
hiljaduruku hobotnicu zla
u topionici ovozemaljskog milosrđa.
Dok ovdje, u domovini, primjena sile
i destrukcija, još uvijek, traju,
sve brojniji zatvorenici u Guantanamo
tješe mahnite američke strahove,
a ulice irakih gradova
vrve od tenkova i vojnika
spremnih da pucaju i ubiju.
Oni ne znaju da veliki kamen milosrđa
još uvijek nije uklonjen
sa svog plemenitog utoišta.
etnaest godina ve, na bosanskim stratištima,
majke stišu odje u svojih mrtvih,
u Palestini šezdeset i drugu godinu
djeca gladuju zureći, kroz unakrsnu vatru,
u roditelje odgojene da umru
na spaljenoj zemlji svojih predaka.
Kad jednom zakoračimo u sjenovito predvorje
ahireta hoćemo li ugledati Isusa kako krvari

u prašini? Ili možda tek umiru eg vojnika?
I ho e li nam Bog re i što je realnost?
Naša patnja? Ili nada naša?

Sarajevo 17. 05. 2009.

* * *

Metalne žaluzine koje se uve e spuštaju
na izloge u uli icama starog grada
ine mi se nekako poznatim;
Prepoznajem rešetke, teške katance,
etvrtaste brave i pervaze od kovanog
gvož a na starinskim vratima.
šire i se iz pekara, miris svježeg hljeba
dolazi mi u susret. Ima ne eg teškog
u atmosferi ovog starog grada.
Kao da se jedva može razabrati
gdje prestaju dobra znamenja
i po inje mora.
Plo nici su mokri od kiše.
Pod svjetloš u fenjera tragam
za onim starinskim no nim okupljalištima
u kojima se i danas, kao prije šezdeset godina,
mogu vidjeti starci s fesovima na glavama
koji uz saz, def i šargiju navijaju golim
vratovima lijevo desno naprijed nazad
obasjani crvenkastom izmaglicom
lažnog kilibara nad njihovim glavama.

MIROVNI SPORAZUM

Ležim nepokretan
usred sobe za mu enje
U onom njenom dijelu
gdje uskra uju šutnju
Rebra osje am na ivici stola
kada se nagnem naprijed
Dan je bio gotov
i prije nego što je po eo
Na kibli nalijepljen je papir
Naslov: POTPISAN MIROVNI SPORAZUMU DEJTONU
Ukrasio sam do neprepoznatljivosti
Crim hamajlijama
Bijelim hamajlijama
Crim govnama
Bijelom spermom
U crnoj košulji
Na bijele pruge

* * *

Ulica u kojoj sam ro en zamagljuje se,
tamni. Mjesec u prvoj etvrti isturenom
oštricom zasijeca nebo. Prošlo je vrijeme
ve ere. Pekare su zatvorene. Police prazne
i bijele od brašna. Piljari pakuju vo e u
kartonske gajbice. Lijepa žena kupuje
lubenicu. Neki ovjek, okrenut le ima, stoji
pored zida i mokri. Vidi se kako mlaz mokra e,
u blagom luku, zaliva sme e. Ulica vonja
na jegulje. gr evito stežem šake. Osje am
da moja sumnja raste. Sje am se dosjetki
o tvorcu nihilizma, o nesuvislosti stida.
Bjelji sam od krede, za lice se lijepi sitna
prašina kao sluz sa pse eg jezika dok liže
ruku uplakanom djetetu. Svi su protekli dani
post scriptum na voznoj karti budu nosti, jer,
narodu je tjesno kao dimu u muštikli,
jer, ni magarci ne ulaze u vodu s tovarom soli.

POLOVINA PREDŠNJEG SVIJETA

U prepunoj slasti amici
Prisluškuješ razgovore
za okolnim stolovima.
Okružuje te jezik djetinjstva.
Dok to sebi u rije i prevodiš
shvataš da je neta no:
bosanski je samo jedna polovina
tvog pre ašnjeg svijeta.
A jezikom druge polovine
ovdje od trenutnih gostiju
niko ne govori.
Kelnerica kona no stiže
i zapisuje tvoju narudžbu:
1 + 1
Jedan jezik plus jedan život
Zna e li onda dva jezika dva života?
gosti se smjenjuju u slasti amici
kao pari i obojenog stakla
u kaleidoskopu.
godi ti iznenadna perspektiva?
Osje aj da posjeduješ dva svijeta?
Ništa i sve to.
Kola sa tanjira nestaje
u par poteza viljuškom.
Kafu ispijaš u dva gutljaja.
Ostavljaš otiske prstiju
na aši za vodu.
Napojnicu pored pla enog ra una.
Izlaziš kao da te neko goni.
Napolju te o ekuje vjetar.
Sunce po zale enoj kori snijega.
I tišina. Mehlem jednom rije ju.

Decembar 2006.

ČAMCI NA OBALI

etiri ribarska amca
Leže na obali.
Presvu eni krjuštima,
na suncu, šire miris ulova,
talasa i znoja. Ma ke ih
istražuju i poslije
razo arano napuštaju gladne.
Nedaleko od amaca
lepršaju raznobojne
haljine na štriku.
Zahvalni smo za tu
radost razigranu
koja se dijeli s nama
i oblacima
što, tako er, ne ujno
prolaze, nestaju.

POVRATAK

Brod se vra a.
Svjetlost poslijepodneva,
u septembru, nakon kiše,
na tren te sje a radosti i mira,
galebova i mirisa ribarskih mreža.
Ali sad itaš oblake s nepovjerenjem.
Njušiš vazduh sa sumnjom.
Ovdje je neko nešto promijenio.
Oдавde je tvoj dom u beskraj udaljen.

Listopad 2007.

SOBA U KAMENOJ KUĆI

Volim, ve odavno, u Po itelju.
u kamenoj ku i, ovu sobu
bez ijednog šuma i na in
na koji no pada na stare krovove,
sive kao da su od srebra.
I nešto još stidljivije:
vrlo istu prozra nost ve eri.
Ovdje se sje am zemlje
sretne, nikad posje ene,
u snu samo naslu ene:
bez ijednog zvuka,
bez ijednog daška.
Ostajem nepomi an
u tom pristajanju na sumrak
koji nije sasvim ono što e biti smrt
ni ti ono što je bio život
Nepomi an
me u surim krovovima,
svetac,
sa o ima izvnutim,
naglo,
u zanosu.

August 2005.

* * *

Toplo prijepodne;
deseti dan boravka u Ravnom.
Sjedim na obali jezera,
zavaljen u drvenu naslonja u.
Kroz sladunjav drijemež
pratim igru zmaca prašine
u snopu sun eve svjetlosti.
S ašom travarice i nogama
na obližnjem kamenu,
s cigaretom me u prstima.
g odi mi odsje enost od svijeta.
Ona mi trese šaku.
Hej, daj mi drugu, kud si se zagledao!?
Podsjeća mi nokte ljube i svaki "prsti ".
Ugodno je sjediti
s rukom u ženskom krilu,
ali ja vidim bolni arku
kako mi obrezuje nokte
i berberina koji brije leševe.

TABLA

Tabla iznad kafane
Mostar
koja reklamira cigarete marke
Morava
sa slikom bradata momara
u kolutu dima
škripi na jutarnjem
povjetarcu
Jekom oponaša kapiju
u Cemici
na kojoj se još ljulja
onaj dje ak
u meni
Prošlost kuca
poput drugog
srca
a ulazna vrata
i ta tabla
škripe
do dana
današnjega

* * *

Slušam kako šumi dô
U tijelu njenom ispod halje
Obod prstiju pred kojim
Ugiba se staklo
Rumeni se dok ljubim
Usnule ljiljane
Za to vrijeme
Sme i bog šume
Pitom kao smu
Razmješta blijede ume
Za iscije enu lutku no i
Postojanje nije više
Ogledalo prisustva
Ni smrti

ZIDANJE SKADRA

Podizao sam kuću, u kršu,
pod kruškom. Lijepio sam je
znojem, sadržajem ostalih
žlijezda i ponekom kapi krvi
koja se dvoumila na ranicama
oteklih prstiju. g ledao sam krv
bez užasa, nemilosno miješao
pijesak i prste, zrak iz stegnutih
pluća i hladno u dostupnog
svijeta. Podizao sam njene
zidove kao da će je nastanjivati
moj sin, otvarao sam prozore
kao da je u njoj stoljetni mrak.
Stavljao sam pijesak na dlan,
osjećao ga meću prstima,
provjeravao njegovu tvrdoću
i sposobnost vezivanja. Potom,
pijesak sam uzimao u zidanicu.
Sam, bez majstora, bez projekta
i bez vrstog plana, znaju mi
da takvu kuću, u kršu,
pod kruškom, niko ne može
da podigne, drukčije sazdanu
osim na znoju, na sadržini
žlijezda, i ponekoj
kapi krvi koja se dvoumi,
mada, ipak, odustaje
od obreda.

Berislav JURI

STARAČKA

Pusti
neka se svaka
moja laž
osuši na mojoj koži

i neka se
zvijer koja
divlja u mojim
grudima
nabora nad
mojim obrvama

i tad me voli

kad zvijer
postane
laž na mojoj
koži

PONEKAD ŽIVOT

U praznom džepu
u oznojenom dlanu
život svoj
nepreplašenim
znojim

U punoj glavi
na oznojenom elu
platno bijelo
pretvaranjem
bojim

LJUBAV STABLO

Moje ruke su najve e
moja jedra su
najja a
i vjetar sluša
samo mene

O i su moje
najsajnije
i sunce vidim
i u mraku

Rijeke su moje
najglasnije
zvijezde najoštrije
i liš e najjasnije

Ruke su moje najviše
muke

NE VIDE ME

Sramim se
kad mislim
da ovaj pogled
vidi

Kad u zvijezdama
vidim svjetlo
i na
mjesecu
pošarano lice
sramim se

Sramim se
kad u kišama
vidim vodu
i u lokvama nemar

Sramim se
jer u svijetu
ne vidim
svoje lice

PODNE U HERCEGOVINI

I ja bih sjao
grlio polja
milovao brda
grijao kamen
radovao ptice

MAJCI

Bolje bi bilo da si
poslije boli
umjesto mog lica
no ugledala
ili umjesto glasa
muk crni

SEBI

Dalek
predalek
i izbliza i izdaleka
dalek
dalek
kao najdalja daljina
kao
daljina
dalek
daljini

I NEČIJE ŽELJE

šuti poda mnom zemlja
i nebo iznad mene šuti
no režu krikovi
i nečije želje za smr u
zvijezde se drže za ruke
ni jedna od njih ne želi pasti

Sanijela MATKOVI

LJUBAV JE DOBROSTIVA

Poput svjetionika,
što na uzburkanome moru
daje nadu
i izbavlja od potonu a,

Na mojim raskrižjima
stoji
Tvoja Ljubav
razapeta na drvu križa.

Brine nad mojim svitanjima,
strepri nad mojim koracima,
razabire moje sne.

Mudroš u osvjetljava moj put

LJUBAV SVE PODNOSI

Niti izdaja,
niti zataja.

Niti poljubac,
niti udarac.

Niti verige,
niti poruge.

Niti bi ,
niti trn.

Niti avao,
niti križ.

Ništa Te
nije moglo

odijeliti od volje O eve.

Od moga otkupljenja!

Ujak Jozo

Ujka Pepija, kako smo ga zvali u familiji, ili Jozu, kako su ga zvali prijatelji lovci, ribi i drugovi na poslu, upoznala sam tek kao djevoj urak, jer nismo živjeli u istom mjestu, ali sam o njemu slušala mnoge pri e.

Svoje djece nije imao. Podigao je troje djece koju je ujna Ivanka dovela u brak.

Ujak Pepi bio je precizni mehani ar, vrlo na itan i radio je u sarajevskom „Zraku“. Hobi mu je bio lov i ribolov, te prepariranje lova kih trofeja.

Preparirao je životinje, ze eve, lisice, divlje svinje i raznovrsne ptice, od onih najsit-nijih pal i a do velikih tetrijeba i droplji. Njegovi preparati bili su vrlo životni kao da su fotografskim aparatom ura eni.

Bio je pravi stru njak da napravi „mušice“ „varalice“ i druge mamce i neumomo je u dubokim ribarskim izmama gazio Miljacku, Željeznicu, Bosnu, Neretvu, zabacuju i blinker.

Imao je uspjeha, ribe su grizle, ali ujko se pridržavao propisa, pa je sve ribe ispod dopuštene dužine vra ao u rijeku.

U lovu na divlja poštoovao je lovostaj i pucao je samo na smda e, jer sma se možda još brine za svoje lane, pa ju treba poštedjeti.

Ujko je volio društvo i ašicu. Svakog prvog svra ao je u kavanu gdje ga je ekalo pove e društvo. Znalo se: „Jozo danas pla a“.

Redala se runda pi a, runda pri a, a i aktualni politi ari esto su bili na tapetu.

Od svih pri a meni se posebno dopala ova.

Kasna jesen, hladan vjetar nabacuje kišne kapi na prozore kavane u kojoj ve sjedi veselo Jozino društvo.

Jozo je dobro raspoložen. Primio je pla u. Ovaj put kuverta je podeblja jer je Jozo premašio normu, a i nešto prekovremenih sati je naplatio. Ima dobre razloge po astiti društvo.

Ve je zvao tre u rundu, a pristala, vesela, konobarica tu je da posluži i etvrtu. Jozo e platiti.

No, hladna kiša i vjetar u kavanu su natjerali ljepuškastu Ciganku.

Za prokislu suknju drži joj se prozebao dje arac a iz marame spretno vezane preko prsa i ramena izviruje kuštrava glavica osmomjese ne bebe.

Veselo društvo se ne obazire na ispruženu ruku i jedva ujne rije i: „Udijeli, sadaka te sa uvala“.

Obilazi Ciganka stolove, nitko joj ništa ne daje.

Konobarica joj se obraća - : „Izlazi, ne uznemiravaj goste, zvat u policiju“.

Ciganka uporno nastavlja obilaziti stolove pa do e i do stola ujka Pepija.

Dobro raspoložen, ujko joj se obrati:

- Što te je natjeralo ženo da po ovom kijametu izlaziš i još vodiš djecu?

Nemam para, nema hljeba, nema mlijeka, a djeca gladna - veli Ciganka i pruža ruku.

Na to e ujko:

- Evo, ovo je moja plaća, uzmi i pobrini se za djecu“ rekavši to, tutne joj u ruku kuvertu s novcem.

- Što to radiš, Jozo?! - povikaše drugovi. - Dade joj sve pare, ko e ovo platiti?!

Ujak hladno odgovori:

- Ko je pio neka i plati, a ova e sirota bar malo lakše podi i svoje mališane.

Rekavši to, Jozo stavi stodinarku na stol, natakne lova ki šešir i polako krene u kišnu no .

Posljednji Robinson

Samo a nije apsolutna - ona, krajnje je intimna, sebi na, ak, re i u, opsesivna... Biti sam sa sobom jedino je što može zadovoljiti naš ego, samoljubiv kakav jest, netrpeljiv prema svemu drugačijem, prema drugom... Kako `sam` ne trpi društvo, osim ako je ograničeno na duboki nutarnji dijalog (moj nekada bliski prijatelj Oskar bi ga definirao kao dijaloški monolog), moramo samo u pretpostaviti kao dominantnu društvenu osobenost, uspoređujući je, naravno, s neuspjelim, sažaljenja vrijednim, pokušajima komunikacije s drugim (egom?).

Pišem... Vjerojatno zbog toga što nisam, žalim, dosegao zamišljeno savršenstvo u samovanju... Zašutjeti, bilo je lako... Konačno, što bismo to mogli reći jedni drugima kada nas ne zanima drugo do naša mala, sebi na egzistencija. Nešto teže odrekao sam se pogubne navike koju se umni obrazložiti gregamim motivom, promišljati o društvu (društvu!), navike da zalazim na mjesta gdje se okupljaju drugi... Tu i ninski mirisi, vonj, agresivni dodiri, kao u pijavice, požudni pogledi sračunati na dosljednu pomografiju (svlačenje kože, mesa, sve do kostiju), e, kada sam sabrao dojmove, poput savjesnog matematičara, izrazio sam jednadžbu u kojoj varijabli ostatak svijeta nema mjesta: **ego – društvo = Samoća.**

Svakog petka pakujem zapise o sebi – ne, ne zamjerajte mi što to kažem, jer svi pišu isključivo o sebi – u kuvertu koju će dostaviti gospodinu Defou. Dopuštam sebi prepisku sa njim samo zbog obećanja da će posvetiti mojoj osobnosti knjigu, da, cijelu knjigu... Samoljubiv sam, jesam. Iako me ne zanimaju drugi, smatram da bi mnogi morali doznati o meni, o samoći. Ja, naravno, više ne čitam knjige... Teško sam se odrekao tog zadovoljstva, recimo nekakve udne, nestvare komunikacije s piscem... Isprava, zavaravao sam se: knjige nisu više od ogledala, u njima ne mogu naći više od onoga što jesam ja. S vremenom, uvjerio sam se u suprotno: u knjigama ne možete naći ništa osim njihovog autora, njegovog snažnog ega i još snažnije potrebe da se čitalac tom i takvom egu podini. Kada sam shvatio uolikoj mjeri su knjige opasne po mene, po JA, da ugrožavaju moje samotništvo, da ga potiru, odbacio sam ih. Što!? Spalio sam ih! Tada sam se odlučio ne baš pisati svoju knjigu: pronašao sam nekog spretnijeg, vi njegov peru, koje moje zamisli uobličit – eto kako se odlučih na nedostojnu mene prepisku s onim piskaralom Defoom.

Samo a nije sredstvo - samo a je cilj! Sredstvo su drugi, nepoželjni neznanci koji će pomoći, kamen po kamen, da oko sebe izgradite visoke zidine. Neprelazne... Neprozirne... Bešćutne... Svi da služe jedinstvenom cilju, potpunij, nenarušivoj samoći...

Obe ao je, Defo, da e napisati knjigu koju e itati širom svijeta, generacije i generacije, dok knjige traju... Možda e me obožavati? Slijediti... Podrhtavam prožet slaš u: kakva tlapnja! Milioni zavedeni da me slijede, mene! Mene! Zavodljiva ideja... Moj ego živjet e stolje ima i kada se ovo krhko tijelo smrvi u prah. Oponašat e me, obra ati kao idolu, kle ati preda mnom... Ne e li moje samotništvo ustrajati izvan granica koje mi postavljaju meso i krv?

Iako prezirem ostatak ove anstva ne mogu odoljeti tako zavodljivoj ideji, ulozi apostola. Uvjeren sam kako u uspjeti u potpunosti se osamiti, ograditi od drugih, samo ukoliko i njih zavedem da postanu poput mene. Da, da... Društvo samotnjaka, nacija Robinsona, gradovi sazdana od pustih otoka – kakva ideja! ... dostojna genija... umjetnika u samovanju... Moraju me obožavati! Moraju uvidjeti kako se svi putovi ove anstva svode ka tom, jednom, jedinom, ka putu samo e...

Samo a i bol se nadopunjuju. Morate se naviti na bol – bol za licima koja su se nastojala ugurati pod zaštitni ki kišobran Vaše li nosti, licima koja su se nastojala poput parazita nastaniti unutar Vaše li nosti, licima koja su Vas podražavala, naro ito licima neprijatelja koja su Vam dala snage da budete JA... Društvo definiram poput bolesti ovisnosti... Vi ste ovisnik: lije enje samo om može biti naizgled neizdrživo: taj razdiru i bol, cijepanje ganglija i drobljenje kosti i mesa u kašu... Boli, to boli...

Danijel je obe ao dovršiti rukopis do kraja godine. Onda ga moram pro itati, ovjeriti, kako bih to mogao re i... Nije da pretjerano sumnjam u Defoove spisateljske sposobnosti. Ali, razumljivo, nepovjerljiv sam zbog njegove (ne)sposobnosti uživanja u moj slu aj. Kako bi on mogao razumjeti suštinu potrebe za samovanjem? Iako su moji naputci jasni, nipošto površni, sumnji av sam. Moram biti sumnji av: preto iti ego poput mog na stranice knjige, bilo koje knjige, ne mali je pothvat. Ego na putu dosljedne metamorfoze duha, ego na putu savršenog odricanja svijeta! Ta knjiga mora me ogledati, suštinu moje prirode, ili prije neprirode, do naizgled bezna ajnih sitnica. Ja, koji sam neponovljiv, ne mogu ne biti ja (1.) – razumljivo, ne namjeravam mu zbog toga dopustiti više stvarala ke slobode no što je dopušta Platon (2.).

Nadam se da e uskoro dovršiti knjigu... Sve teže razgovaram sa sobom. To je problemati no: kako u pro itati knjigu o sebi ako ne mogu pri ati sa sobom. Ako ne mogu podnijet druženje sa samim sobom... Osje am to sve teže, iz dana na dan, taj teret sebe, nametljivog, samodobitnog JA. Osje am da u ga se odre i, dose i pijedestal samo e: ne biti sam sa sobom, ve biti sam bez sebe, ili izvan sebe...

Gospodine Defo, pretpostavljam da je ovo posljednje pismo, posljednje za mene. Sumnjam da u biti sposoban pisati ubudu e. Teret komunikacije biva odve težak, svaka napisana rije poput žeravice na golom dlanu. Kako sumnjam da u, ukoliko se moje stanje poboljša (dosegnem li ideal samo e), uop e mo i pro itati knjigu koju pišete o meni, molim dostavite rukopis, dovršen ili ne...

Ljeta gospodnjeg...
Svoj Robinson Kruso

Danijel Defo dovršio je rukopis, kako nam je poznato, prvobitno naslovljen kao «Robinson Kruso ili kronikum pustinjaka». Kako mu gospodin Kruso nije odgovarao, potvrdno ili ne, odvažio se posjetiti ga. U redakciji mnogobrojnih izdanja knjige «Robinson Kruso» izgubljen je listak na kome Defo posvećuje pažnju uzoru na osnovu koga je saznao svoj lik. Stjecajem sretnih okolnosti pronađen je, stoljeće potom, u sehari od orahovine, gdje je pisac sačuvao nekoliko pisma dragih mu osoba. I, naravno, zapis o Robinsonu, na iskrcanom, požutjelom papiru...

... nije odgovarao iako sam skoro išao upao zvekir iz teških hrastovih vrata. Težak vonj puzio je do mene, iz stana, zadah kakav znam osjetiti prilikom tajanstvenih šetnji kroz groblja, kosturnice, mjesta gdje stoluje smrt. Shvatio sam da ne smijem sebi dopustiti previše obzira prema privatnosti gospodina Krusoa. Nekoliko stanara pomogli su mi provaliti vrata, raškoliti barikade iza njih. Svjetlost je nahrupila kroz sjenke i prašinu poput sjeva. Zakašljao sam se: zrak u stanu, ustajao, star, dugo nepomjieran, grebao je niz jednjak, opirao se – nije se dao udisati. Moji saosobnici u obijama su ustuknuli. Ja sam se usudio zakoračiti u sumračinu rezidenciju gospodina Krusoa. Drugi, zastrašeni, rekli su me pred vratima – kao da su suočeni s katakombom. Nije ni meni bilo lako. Ali, onostrano, nestvarno, nezemaljsko, kako god hoćete, me ne plaši. Jedino, osjećao sam se neugodno na tom mjestu gdje su i sjenke bile nepomične, poput kamena. Pratio sam sve dublji trag smrada do dnevne sobe. Tamo je sjedio, zavaljen u fotelju, kao u nekakve mračne ralje, između očajnika, na putu kroz jezovito grotlo, jednjak same noći. Prišao sam mu, dozivao ga... Uzalud... Njegove prazne oči otvarale su se odvedaleko da bi me primijetio. Dotakao sam njegovu prozimu ruku, pipajući za bilom: osjetio sam ga, kao negdje u daljini, sve tiši eho... Gospodin Kruso bio je, ne baš mrtav, nešto poput toga – i umro je i nije, kako da kažem... Recimo da se uspio, konačno, u potpunosti osamiti. Nije mu bilo dovoljno zatvoriti se u svom stanu, zaustaviti ostatak svijeta nadomak zidova tog samotnog mjesta: on se, Kruso, zatvorio unutar sebe da ga više ništa, nikakav podražaj, život, riječ, ne može nikada dotaknuti...

(rukopis pronađen u svežnju pisama što ih je sačuvao Danijel Defo (3), nepotpisan. Ipak, potezi svojstveni slavnom piscu otkriveni su u tananom`i`, naviše zavijenom`s`, duguljastom`o`, te je moguće da ga je upravo on zapisao...)

1. Navod iz priče «Der Wolf», filip Davida
2. Platon definira umjetnost kao pukopodražavanje stvarnosti
3. Autor avanturističkog romana «Robinson Kruso»

Miroslav BAOTI

Ja i opet ja

Prijatelju,
Kad lualica mjesec
Dohrama do tvog prozora,
Miluju i ti nevine uperke kose,
A ti budeš sanjao i živio
Na pozelenjelim stranama mladosti,
    itat eš stari šareni bukvar,
I ponovo rasti
g ledaju i pjenu mora
Majku Veneru...
A onda, onda eš se prenuti
I slušati iskrenu pri u znanog druga.
Sve e ti se initi
Nekom dalekom obalom,
Buntovnim protestom rijeke...
Ali, vjeruj, to sam ja,
I opet ja
Iz nestalih dana...
Suze dvije,
I nepovjerljivo klimanje glavom –
Oni e pri ati da sam to ja
I opet ja...
Sa snovima vra at eš se stvarnosti
Koje više nema,
A mjesec, naš poznanik stari,
Navratit e opet
I šaptati da sam tu ja
I opet ja...

Marijana DOMINKOVI

Ako si dopustim šutnju

Ima nešto u mirisu zemlje
okupane prvom ljetnom kišom.
Miriše na sje anje zaspalo
u mojem spomenaru.
Miriše na pokošene vlati trave
i na nebo opijeno brezama.

Ima nešto u zapaljenom nebu
u predve erje i u o ima
u kojima se zrcalila dubina duše.

Ima nešto u nero enom sutra
i u poklonjenom ju er –
imaju isto lice,
isti hod.

Ima nešto u iš ekivanju.
Miriše na tebe,
na neku staru naviku,
na jutro.
Miriše na tišinu.

Ima nešto u toj tišini
i, ako si dopustim šutnju,
ho u li te u njoj sresti
jer ima nešto u tebi:
Mirišeš na ljubav.

Ivo Kobaš

Mrav

Kora am. Opalo
liš e gazim.
Pod liš em kao tepih
mekana trava.

I ne znam da sam,
dok kora am,
u travi zgazio
nedužnog mrava.

A bio je vrijedan.
Dobar. I prav.
Kako je teško
kada si mrav!

Mladen LUCI

vran-planina

poletjela mrka ptica
s vran-planine
vran poletje
i spusti se u ravnine
u mo vare
ptica mrka
na puškomet dušmanima
pa prozbori vran-planina
- ptico luda
mrka ptico
kud eš ravno dušmanima -
od vran ptice spomen ostade
za utjehu
vran-planina
dušmanima prkositi

Ambro MAROŠEVI

Sto trenutaka

Ti si sto hiljada
mojih nemimih no i,
signal si mojih cesta,
moj pješa ki prijelaz
i svi ostali moji prijelazi.

Nisam u stanju staviti
betonsku plo u na horizont
misi ka tebi. Ti si kao
vijavica, a ja bih rado
tebe u sebi topio.
Slova iz knjiga,
iz izmišljenih molitava,
iz neispjevanih pjesama
nose miris tvoj,
matematika se u i
na tvojim prstima.

Ti nisi neonsko svjetlo
da te vidim i za sto trenutaka
nestane vi eno. Ti si pamtljiva,
neispariva iz koluta o iju,
da, tako ja mislim.

Ljerka MIKI

Novo svitanje

Usnuli dan po iva
na mekanim valovima
šutljivog mora
i odlazi
u vje nost

Radost se razlijeva
oblacima rumenim
kao žeravice
i prelijeva mlazovima
ljubi aste i bakrene boje
koja riše borovinu.

Ugo aj blaženstva
u okruženju
stalnog trajanja nade,
bu enja vjere,
ra anja ljubavi.

Velebna koprena
minulog dana
prostrta
izme u neba i zemlje
doziva i eka
novo svitanje.

Ivanka NADAREVI

Pjesnička sloboda

Uhvati me ponekad trenutak
da se ne mogu smiriti
dok ne napišem
koje slovo,
rije po rije ,
re enicu po re enicu...
Na kraju:
prazan list

Mato NEDI

Biljka sjemenjača

Kada bih mogao birati,
najradije bih bio
biljka sjemenjača.

Proljeće bi me zalijevalo životom,
a sunce bi me dizalo
iz zemlje.

Ljeto bi mi darovalo cvjetove.
U jesen bi vjetri nosili moje sjeme,
rasipali bi me u plodne oranice.

S novim proljećem
mnoštvo bi mojih sinova i kćeri
živjelo umjesto mene.

Ilija ORKI

Osluškivanje

Kiša je
svu noć mila ceste,
travu, stabla, krovove i zvijeri...

a u okno moje tukao je vjetar
hote i mi nešto reći.

Razumjeh samo jedno:
tvoje ime je govorio.

I to mi bi dosta
da ga slušam sve do zore.

Marko ORŠOLI

* * *

Mnogi su pali,
to je bolna spoznaja.
Mnogi su izgnani,
to se i danas događa.
Mnogi su pobjegli,
to oduvijek postoji.
Mnogi su izdali,
o njima se malo zna.
Malo je probušenih,
a nije vrijeme spavanja.

Nada RUKAVINA

Ljubav zemlje

Lezi na zemlju.
Pusti da te zagri,
otvori sva čula
i prepusti se.

Slušaj kako te sluša,
kako ti kaže tišinom
koliko joj znaš
ti, mali čovjeko.

Poljubi njezinu travku,
pomiluj mrava
i ona će ti uzvratiti ljubav.

Mira šOKI

Kamen i trn

Nitko od nas ne želi
na svojoj životnoj stazi
ni trn, ni kamen.

Nitko im dobrodošlicu ne veli,
izdaleka ih zaobilazi
i smatra za loš znamen.

Ali život ih pred nas donosi,
h tjelo se to nama – ne h tjelo,
dok svaki od nas ne shvati
da baš od trna i kamena
treba stvarati
svoje životno remek-djelo.

Mira šUBAŠI

Čekah te

ekah te
u godinama
dugim,
u svim danima
hladnim
i vrelim,
u snovima
ruži - astim
i crnim.

ekah te
u svim prolje - ima
svojim,
u snenim zimama
i jesenima dugim,
u sutonima
i svitanjima
ljetnim.

ekah te
kao što se
eka ljubav,
u e i uvijek
iznova
što zna e
rije i
ežnja,
daljina,
san i
java.

Imir TUKULJ

Uzalud vrijeme

Cesta koja odmiče
nose i zbirku uzaludnog
stvara kompleksnosti
ne poznaju i sebe.

gromizna stvarnost
počinje beskraj
poistovjetuju i se
s granicom
koje nema.

Lutaju i vremenom,
ne razmišljaju i
o početku,
iščekuje kraj
nadasve besmislen,
a u stvari
identičan
vremenu
koje ne postoji.

Marko VINCETI

Kruh i mir

Brazda posavska
Ugašena
Suo ena sa suncem
g ovori povijest
Iz utrobe.
Vrijeme emerno.
Stojimo na bespu u.
Budu nost skrivena
U oblacima.
Razum je zatajio,
Pamet se
Ne kupuje na pijaci.
Siti smo bezakonja,
Ho emo kruha
Od mira samljevena.

Ivo VLAHOVI

Ja ću raditi

Uzorno plodno polje. Pogled plijeni lijepo svud.
Buja, cvate. Radujem se. gledaju i u svoj trud
Na emu sam, mukotrpno, prolijevao vreli znoj.
Ja radio. Ti se brineš, hvala tebi, Bože moj.

Trebalo bi da dozrije. I da zberem bogat rod.
Trebalo bi, al još nije došao u luku brod.
Na pu ini sinjeg mora zahvati ga snažan val
I izbaci moju nadu na otoka pusti žal.

Š to bi lijepo, sve uništi strašan vihor, krupan grad.
Š to bi lijepo, više nije. Zalud znoja, zalud rad.
Pustoš ostade. Ja je gledam izbezumljen, kao lud.
Pomirit se s tim što jest. A što drugo. Nemam kud.

Ne. Klonuti ja ne smijem. Neka bijesni vihor, grad.
Ne e vazda mene tu i. Pobjedu e odnijet rad.
Zaorati opet brazde, na posao moram svoj.
Ja u raditi. Ti se brini. Hvala tebi, Bože moj.

Marko VUKI SKEJO

Zvona

Zvona an eoska
u bjelini
tomjeva
jecajima zvone.

Nad vjetrovima
proljećnim
prosipaju se zvonovi.

Cestama posavskim,
u cminu obu ena,
hoda Smrt

Pjeva!
Želi nadja aći zvonjavu,
nadja aći jecaje...

Zvona an eoska
nitko više ne nadja a.

Joso ŽIVKOVI

Sve te više u meni nema

Oprosti mi
što se malo družim s tobom.
Izgorjele su voštanice
u klicama sje anja
i sve te više u meni nema.

Koracaju i iz jeseni u zimu,
izme u opalog liš a i jauka,
u meni se ponovno omladio križ
i ja opet slušam miris tvojih rana.

Ako mi sad okreneš le a
i zanije eš vapaj moje nutrine,
ako ne budeš više od ovjeka,
mogli bismo se zauvijek mimoi i
- ti i ja, dva prijatelja
na dnu života, u moru rijeka.

An elko MIJATOVI

Martin Mikuli

Napomena priređivača. Prilogom o fra Martinu Mikuli u koji Motrišta objavljuju u ovom broju htjelo bi se dvoje: prvo, podsjetiti na ličnost ovoga izuzetno zanimljivoga a zanemarenog kulturnog pregaoca, pedagoga i pisca, te na izvanrednu književno-jezičnu energiju kojom je oblikovao svoje proze iz hercegovačkoga narodnog života, i drugo, općenito aktualizirati potrebu i važnost sistematskog istraživanja i novoga valoriziranja književno-etnografske baštine. Prilog je prenesen iz Dobroga pastira, revije Udruženja katolika svih zemalja Bosne i Hercegovine (godina XXIII, svezak I-IV, Sarajevo 1973), u kojoj je zaslužni istraživač književne baštine An elko Mijatovi prije skoro četrdeset godina publicirao tada nanovo otkriveni rukopis fra Martina Mikuli i Drveni strojevi, što ga je fra Oton Knezovi bio priredio za tisak još 1924. godine, pa se u međuvremenu rukopis bio zagubio. Ovdje je u cjelini poštovan tekst izvornika, osim minimalnih ispravaka o evidnih tehničkim pogreškama. Za ozbiljno kritičko izdavanje tekstova fra Martina Mikuli i, koje se može biti potaknuto ovim prilogom, bio bi potreban interdisciplinarni pristup – književnokritički, filološki, etnografski i historički.

Prošle godine navršilo se šezdeset godina od smrti hercegovačkog franjevca Martina Mikuli i, svećenika i župnika, učenika, pisca i sakupljača narodnog blaga. Ova obljetnica, koliko je autoru ovih redaka poznato, spomenuta je jedino izdavanjem knjige „Iz seoskog života Zapadne Hercegovine“ u Duvnu, u kojoj su objavljene četiri Mikulijeve pripovijesti¹. Je li osim toga upriličena i kakva komemoracija, nije mi poznato.

Još prije tridesetak godina (1940.) pisao je dobar poznavalac Mikulijeve – književnik Ivan Miličević: „fra Martin je toliko vrijedan, te je zaslužio da i stotinjak nas piše o njemu. On je uistinu prevrijedan i prezaslužen uvijek, sada posvema zaboravljen, kao što to kod nas i biva.“ Ne samo da je s vremenom Mikulijeve više padao u zaborav, nego je

1 Prof. Ivan Alilović, Pustinjakove pripovijetke – Iz seoskog života zapadne Hercegovine, Duvno 1982. Priređivač je ovdje uvrstio četiri Mikulijeve literarna rada: Djevac od devedeset godina, Zvonarev teljig, Vitinski lovac i Narodna torba.

i njegovo djelo: pripovijest „Drveni strojevi“ – bilo zagubljeno. Upravo me pronalazak te pripovijesti ponukao na ovaj prikaz².

Mikuli je rođen 15. siječnja 1841. u Borajni, selu ružičke župe. Potječe od Mikulića, koji se danas prizivaju Ivišići, a žive u zaseoku Grganovići u istom selu. Grgo, kako je bilo kršteno ime Mikulića, prvo znanje iz pismenosti dobio je od svog župnika fra Ilije Vidoševića. Uoči bistrinu malog Grga, Vidošević ga je u trinaestoj godini (1853.) poslao u široki Brijeg na daljnje školovanje. Šest godina kasnije, 1859., stupio je u franjevački red dobivši redovničko ime fra Martin. Filozofsko-teološke studije Mikulić je završio u Italiji: u Feltri, Padovi i Bologni, od 1861. do 1866. Prvi rad u pastvi bilo je oko pola godine kapelanstva u Posuškom Grgu. Od 1867. do 1870. bio je na širokom Brijegu. Prigodom nastupa na ovu dužnost, u svojoj dvadesetoj godini, napisao je za nauk svojih gojenaca na latinskom jeziku priručnik Retorica. Nakon toga, od 1870. do 1872., Mikulić je župnik na Gerinu. Iz tog vremena imamo njegov duhovni opis iz pera književnika Ivana Miličevića: „Put me dovede u Gerin, gdje su me privlačili ostaci iz starijih vremena. Mikulić je tu bio župnik. Razgovorljiv i dovitljiv, značaje lijepo pripovijedati o starijim vremenima, o narodu, o narodnom životu, o zajedničkim hrvatskim nadama i o ekivanjima. No zanimalo me njegovo poznavanje i latinske kulture i pisaca. Ovdje u zabavnom hercegovačkom selu raspravljalo se o Tacitu, Liviju i Ciceronu. Onda sam gutao svaku riječ umnoga, jednostavnoga i duhovitog predavača.“

Godine 1872. Mikulić je opet odgojitelj na širokom Brijegu, zatim na istoj dužnosti na Humcu od 1873. do 1876. Nakon ovih dužnosti fra Martin Mikulić bio je župnik u Klobuku od 1876. do 1885., gvardijan na Humcu od 1885. do 1888. te župnik u Ružičima od 1888. do 1902. godine. Svoje župnikovanje u Ružičima prikazao je u pripovijesti „Zvonarev teljig“. Župa, opsega oko pedeset kilometara, sastajala mu se od nekoliko sela u kojima „ima više kamena nego zemlje, više goline, nego gore“. U 313 obitelji te župe nitko nije živio „u prilježnosti ni u prokletstvu“. Ali, „ovdje nema nikakve ušionice za čitanje i pisanje... Pedeset muški a nepravilno čita i tri ženskice; pravilno ne pišu nijedno“. Izobrazba svih njegovih župljana bila je: „... poštenje, estitost, pristojnost, udorednost, plemenitost srca, izvanredna uljudnost, obzirnost, ustručavanje, skromnost. Stariji se poštuju, mlađi se ne pogruju. O lijepa naravna uljudbo!“

No, njegovo župnikovanje ima i drugu stranu: „Kroz cijelo to vrijeme neprestano do danas, više na žrtveniku nego za stolom, više u ispovidnici nego u postelji, više se puta raskrivio i zaplakao nego nasmijao i zapjevao. Obješnjaci u doživotnoj tamnici, vojnici pod sabljom i zapovijedi, osuđenici na prisilne mukotrpne podzemne trudove, imadu svoje vrijeme napora i odmora, ja nemam ni danju ni noću. Koliko mi osoba u župi, onoliko mi starješina na glavi; svaka meni zapovijeda, ja njoj. Smrtni rob! Istom rođenim, za me pitaju; odrasli me sve ner napastuju i svestrano traže; umiru i naglo zovu, mrtvi mira ne daju; na lijepom danu kadšto zdrav odahnem, na ružnom bez oduška bolestan trudim, pa niti mi tko zahvaljuje, niti me tko sažaljuje. Dvajestorici se odužim, pedesetorici zadužim; danas ukriv ovim, sutra u biti onim. Danas obavljam čemu se jučer ne nadah; sutra u raditi ono što danas ne predviđam. Uvijek se nenadni poslovi miješaju i nenadno sustiguju. U isto vrijeme, jedan veli da jedem, drugi da sjednem, treći da pote-

---

2 Pripovijest „Drveni strojevi“ pronašao sam krajem prošle godine u Zagrebu, Etnološki zavod i Odbor za narodni život i običaje, Opatička 18, (JAZU). Na zamolbu fra Viktora Nuića, ovaj rukopis sam pripremio za tisk u „Dobrom pastiru“.

em, etvrti da stanem. Jedni me zovu amo, drugi onamo; ovi gone, oni ekaju. Ovom ropskom radu nema nikakva reda ni razreda, ve samo smrtno pogibelji, vje iti drhat i srsi da poludiš, od jada i strahote.“

Iz Ruži a je Mikuli otišao na široki Brijeg, u zasluženu mirovnu. Prigodom odlaska sa ruži ke župe pozdravio se sa župljanima ovim rije ima: „Niti kome opraštam, jer me nitko nije uvrijedio; niti koga za oproštenje molim, jer ne znam da sam ikome što krivo u inio.“

Osim navedenih dužnosti Mikuli je bio tri puta lan starješinstva provincije: od 1879. do 1882., od 1898. do 1901., od 1901. do 1904. Umro je na širokom Brijegu 27. studenoga³ 1912. u 71. godini života i 54. godini redovništva. Pokopan je na groblju Mekovac.

I uz mnogobrojne sve eni ke i redovni ke obveze fra Martin Mikuli pronalazio je vremena i za pedagoško-književni rad. Osim ve spomenute Retorice sastavio je na latinskom i dva šematizma svoje provincije: prvi 1882., a drugi, zajedno s fra Radoslavom g lavašom, 1903. godine. U oba ova šematizma prikazana je djelatnost franjevac hercegova ke provincije kroz prošlost, broj stanovništva, razvoj župa i dr. Ovi su šematizmi bili potrebni da bi se onemogu ilo nastojanje svih onih koji su omalovažavali rad hercegova kih franjevaca i nastojali ih potisnuti iz javnog djelovanja.

Osim ovih radova na latinskom Mikuli je dosta pisao i na hrvatskom jeziku. Njegovi radovi – zgodne pri ice, poslovice, crtice i pripovijetke – tiskane su u „g lasu Hercegovca“, u „Radni koj obrani“, u „Osvitu“, u godišnjaku „Hrvoje“, te u raznim glasilima Banske Hrvatske i Dalmacije. Svoje radove Mikuli je potpisivao pseudonimima: Pustinjač ispod Mali a, jer se župni stan u Ruži ima nalazi ispod istoimenog brda, i Pustinjač iz Borka, po istoimenoj srednjovjekovnoj tvr avi na izvoru rije ice Lištice. U svojim crticama i pripovijestima Mikuli je prikazao život hercegova kog seljaka, njegov svakodnevni život, njegove obveze u vrijeme turske vladavine i njegov život u doušni koj i birokratskoj Austriji. Sve svoje radove pisao je na osnovi narodnih obi aja, pripovijedanja i vjerovanja u svakodnevne mijene ljudskog života. Njegova djela imaju osobito veliku vrijednost s obzirom na leksi ki sadržaj. Rije i je crpio iz govora seljaka kojem je bio pastir. Na prigovor da te rije i kuje sam, odgovorio je protivniku: da je bilo tko prolazio kuda i on, mogao je uti te rije i. U svojim književnim radovima Mikuli je prikazao i svoji vlastiti život i život hercegova kog župnika.

U nekim njegovim radovima mogu se prepoznati mnoge još i danas postoje e predaje i neke poznate osobe koje su mu poslužile kao uzorak. Tako kôlā predaja o Levanu iz Vitine koji je, hodaju i stalno bos, imao takve tabane da je na njima mogao duhan rezati; kad je u drinova kom jezeru Krenica tražio dvoje utopljenih Maji a, mladi a i djevojku, da je dan i no proveo pod vodom, zaronivši pod susjedno brdo. Drugo jutro, kad je izašlo sunce, zrakama mu je pokazalo kud se treba va ati. Još i danas se pri a o Mati Buli u, poznatom majstoru drvenih ešljeva. Ona žena iz „Drvenih strojeva“ koja svoju nedužnost dokazuje va enjem željeza iz vrele vode, nije nitko drugi nego Seka Mikuli a iz Borajne, koju su okrivili da je ukrala janje. Sva ostala zbivanja kod

---

3 Zanimljivo je da Tiho Zubac, kad govori o smrti fra Martina Mikuli a citira i nekrolog na latinskom jeziku iz kog se vidi da je fra Martin umro 27. rujna „Die 27. septembris an. 1912..“, a on iznosi nadnevak smrti 27. studenog. Pošto su svi ostali, kao i Zubac, citirali ovaj nadnevak te ga i ja uzimam. Pravu istinu bi trebalo provjeriti u nekrologu.

Mikulića su odraz stvarnosti. Nisu poznati svi Mikulićevi radovi, jer se potpisivao raznim pseudonimima ili se kadšto i nije potpisivao. Do sada poznati njegovi radovi jesu: „Zvonarev teljig“, tiskan u Mostaru 1901., „Dievac od devedeset godina“, tiskan u „Osvitu“ 1899/1900; „Vitinski lovac Levan“, tiskan u „Osvitu“ 1900. (ova dva prednja rada tiskana su 1903. u Mostaru pod zajedničkim naslovom „Samac i Beskućnik“); „Naša torba“, tiskana 1902. u Mostaru; „Istine koje nisu istinite“ (god. ?).

Tih godina napisao je fra Martin i „Drvene strojeve“. Njih je 1901. htjela tiskati Matica hrvatska, pa ih je vratila piscu da objasni mnoge pučke izraze i nazive koji do tada u hrvatskom književnom jeziku nisu bili poznati. Ovo fra Martin nije nikad uradio. Njegovom smrću u 1912. zagubilo se ovo djelo. Pronađeno je 1926. u Šuici u ostavštini pokojne fra Pija Knezovića-Bage. „Drvene strojeve“ je za tisak pripremio dr fra Oton Knezović, i to za „Našu misao“, kako se može zaključiti iz napomene što je uz to djelo napisao sam Knezović. Međutim, kako se može zaključiti iz bilješke na samoj omotnici, ovaj je rukopis isti fra Oton Knezović predao uredništvu „Zbornika za narodni život i običaje“ 9. rujna 1924⁴.

Po Knezoviću, koji je to čuo od starije subraćenice, Mikulić je pjevao i pjesme na latinskom jeziku, ali ih on nije mogao pronaći.

Crteže i pripovijesti Mikulićeve poprilično su cijenili te ih radi jezika čitali mnogi hrvatski književnici, osobito Kumičić i Kranjčević. Njegovoj pučkoj psihologiji, duhovitosti i humorističnosti osobito su se divili Antun Šimik i Iso Kršnjavi.

I danas u donjoj Bekiji postoji predaja o fra Martinu Mikuliću kao o jednostavnom i svetom čovjeku, pa čak i o ugotvorcu.

U Zagrebu, 1. travnja 1973.

Literatura:

- Ivan A. Miličević, O fra Martinu Mikuliću, Napredak 1929, 10, 90-91
- Tiho Zubac, Zaboravljeni fra Martin Mikulić, Napredak 1941, 1, 2-4
- Ivan Alilović, Pustinjakove pripovijetke – Iz seoskog života zapadne Hercegovine, Duvno 1972.
- fra Oton Knezović, Napomena, široki Brijeg 1942 (?)

---

⁴ Uz ovu pripovijest ima i jedna slika fra Martina Mikulića koju sam i priložio tekstu. Također Knezović je upozorio i na nedostatak stranica. Iz teksta se ne vidi da li je fra Martin ili Knezović uvrštavao iza svake manje poznate riječi i objašnjenja.

Drveni strojevi

I. Razglavak

Kadno podavno junakinja Pèra na klin prela, na gobelju motala, na gredu snovala, onda i gvozdeni Petar drvenim oru em radio, a željezna mu žena samo na drvene stave nove tvrde täre tkala.

Kad se pokazala napredna Marica, uzmakli prsti presti, odustalo se na koljenu vesti, prestao vitao i rožak na predivo, umukla stupa i trlica za pozderine. Onda je po eo drveni Marko željeznim oru em poslovati i lipova mu žena na gvozdeno kolo konce otezati, na rozine motati i na poluge snovati.

Živio napredak i prosvjeta, a ni drvetu ništa ne bilo! Da mogu ljudi iz godine 1800. amo do i i vidjeti nas i naše stoljetne strojeve, ah što bi se udili!

Isto tako da mi možemo vidjeti njih i njihove drvene strojeve, oh što bi se od uda snebivali!

Kad re em: sjeti se, aga, koliko je u torbi kola a, dat u ti sva etiri! lako je pogodio. Ali kada kažem: tako, liho? – ja pogoditi, ja ne pogoditi.

U davnoj davnini nisu znali za gvozdene strojeve, kojima se mogu ogromne zgrade u kreku pomaknuti. U današnjoj danjini ne znadu za valjuge, kojima su ogromni ste ci prenašani. Stari bi se udili zrakoplovu, kotura i, brzoglasu, pariškoj gvozdenoj kuli, prokopu brda i planina, mi se udimo svjetskim udesima: velebnjoj crkvi u Rimu, zvonu u Moskvi tešku 4.000 pudova ili 201.956 kg, na otoku Rodu apolonskom od tu a gorostasu, komu su izme u nogu prolazile la e s jedrima!

U eni neki ljudi našli su u Je iptu na hiljade ispisanih opeka- itave knjižurine – i itaju ih kao vodu, a ne mogu izna i, koji je narod u nas zbacivao grdne gomile po vrhuncima brda i bregova!

Izmislili su kratkopis, a nisu skovali strojeva za brzopis, da ja njima pišem brže, bolje nego prstima. g latkih li onda i od mjere slova i pismena! Negdje davno itah, da na nebesima zvijezde, što ih najbolji zvjezdoznanci mogoše nabrojati, ne prelazi broj 3.000. Kad je najvedrija no , broj pa ih ne eš mo i zbrojiti više od 384. Ja zvijezda nisam brojio, nego sam tražio po knjigama i od vještaka, da mi kažu, što i kad se brašno ran i, kad li, koje li ne ran i. Ne na oh! I em k mlinaru, koji mi odgovori: pšeni no brašno lako se ne šteti, a u drugo metni kamen-plo u pa se ne boji! U vre u soli zabodi klip gvož a, ne e se rastopiti.

Ako se bojiš, da ti miši ne progrizu vre u punu žita, razdriješ joj ozgora petlje!

Ti mi više kazuješ – primijetiš mu – neko tražim. Tako mi zdravlja, ako još što u emu zagonetnu, ega u mudrim knjigama nema, odgonetneš, ti si mi živa mudra knjiga.

- He pobro si moj, odvрати mlinar, nevolja je nau ila sjekiru kovati, a nije bijes, a i knjige su pametni ljudi napisali. Dakle sjekira ne gradi žive glave niti knjga stvara pameti.

- Dobra ti je slobodno – ja u – što je sjekira i blanja panju, to je iskustvo i knjiga ovjeku samo, jer poslovice veli: „Obzorje mjenjaju, a ne pameti, koji preko mora idu“.

- U svijetu je pamet, nastavi mudri mlinar.

Kad se ja umoran jedno nalih ubojite vode, naduh se kao napuhan mijeh, te da mi dosjetljiva družina ne navališe težak kamen na trbuh, ja ti ga u asu propadoh, makar bio najnau niji književnik! Drugi put pokušah kabli meda te da ti ga ne zalih drugim kisela mlijeka, bio bih pukao kao babor, kad udariš njime o plo u.

Dok je mlinar ovo pri ao, glušila uši pod mlinicom valjatija drvena stupa mlate i batima po trubljji klašanja.

- Ne ujem dobro, mlinaru, rekoh mu, lupa stupetina. Ma od koliko je komada na njena? Nemilo ti buba!

- Sjetider se! – on e. Mislim u sebi, bit e ih 7-8. Hajde re i u mu: sedamnaest!

- Ima ih dušane moj, sedamdeset i pet, odvra ti mi mlinar. Da mu odgovorih odmah, da ne zna, kao što nisam ni znao, manje bih se bio naružio, a onako odvra tih mu:

- Oho! To je stroj velikog izuma, ti ga napravljaš, pa i znaš dijelove mu sve po imenu. Kazat eš mi ih drugi put! Sada zbogom!

- Da budeš davno! – odvra ti potihio i lukavo mlinar.

Kakva me želja bila, kad davno vrlih ježevece i udikovce, puhah olovom kamiše trnovce, gradih i pisah lule od zelenikovih, dra evih kvrga i klenovih vorova, da bacim raboš te u im bukvar, - onakva i viša me sada žudnja zgrabila zabaciti slova i azbuke te vratiti se na raboš, drveno oru e i drvene strojeve.

Na ovo me nagnaše hvale novih strojeva, svjetskih izuma, prevare i razgovor s mlinarem. Istina, novovjeki izumi sjajni su, lijepi, tvrdi, brzi, a uspjesi ružni, radnje cmigave, kratkotrajne. Nije to mudrovanje, nego primjerak.

Ako na konju tr im pa se ukinem, ja u opet uzjahati. Ali ako s kotura e naglo odletim ili iz parovoza ispadnem, više ti ga ne uzjaši nikadare. Lijepo u zrakoplovu letjeti, ljepše kada dalje odeš, ku i se vratiti. „Tko može oba i pa ne e, ve se uduši, nije ga žaliti“ – kazao je Ciganin. Ima stvari prokuhanih i kupusa podgrijana! Patvorena vina, gra anice rakije, brašno pokvareno! Da može od svašta pita biti, svak bi pitu jeo. Kakve su nove gargaše kojima se poderano sukno gargaša, kakva li gla ila, kojima se novo iz staroga napravljeno tli a i gladi, nije mi poznato. Znam samo, da je pod novo skupo prodato i posve netrajno. Lako se dosjetimo. ovjek ima staru kobilu i od nje ždrijebe, ovo ostavi u pritvorku, a onu povede na sajam, da proda i uzme mladu za napredak. Do e, proda jeftino Ciganinu, a Cigo odmah ode pjevaju i.

- Uz grgaš, niz grgaš, bježi, babo, kudgod znaš, ja sam mahniša!

Dok ovjek po sajmištu tražio mladu kobilicu, njegov ti kupac sa starom u ljeskovinu, pa udri, tari, pari, maži, a ni sebi ne praštao, da se preobrazi. Onda na sajam vi u i:

- Ah, haj, ljudi! Evo je brze kao lastavice, mlade kao kapljice, amo te se!

udi se trgovac. Kad je kobilu kiša oplakala i griva joj porasla, obistinilo se, da je svoju staru kobilu kupio!

Tko se boji, da ne bi kupio što svoga ili tu ega, staro pod novo, onaj neka nosi tkalji svoju pre u, a ona e mu za šest dana zgotoviti ga e, koje e ga nositi šest godina, a šav e mu biti cio i dvanaest godina. Zašto to? Zato, što e biti tkane od nove vune za šest dana na tkala ki drveni stan. U haljine od ovakvih klašanja skrojene kad sve pro-pane, najposlije šav ostane.

Vidimoder, koliko e izdržati tvrdo a tkanina na brze gvozdene strojeve tkanih!

Ima tamo u svijetu – bit e u Londonu – tvornica od devet podova. Tko ne smije uzeti gotovu haljinu, on donese svoju vunu te e od prilike tvomi aru:

- Donio sam vune; majstore, da mi napraviš ga e! Kroja mu prijazno odgovori:
- Daj ovamo! Dok mrvl ak otpo ineš, smotak duhana popušiš i uspneš se na deveti pod tvornice, one e biti gotove!

Sad otpo ne brza radnja. Prvi stroj pere, drugi suši, tre i vla i, etvrti prede, peti tkaje, šesti valja, sedmi boji, osmi kroji, deveti šije, - ga e gotove. Nu red je odjevenom paziti, da brzo ne kora a i bezbrižno se ne priginje, jer bi mu grdno šavi pucali. Ako bi naime recimo, osim radnje i klašnje bile iz tvornice od nepoznate pre e satkane, takvo odijelo iza raspucalih šavova prosulo bi se kao prosenica do šest mjeseci. Ako je odijelo vrlo skupocjeno te ovjek dobro uva nose i po njemu mrežu, ne uzimaju i vru e hrane i uklanjaju i se od nagle radnje, nosit e ga godinu dana!

II. Primjerci

Preklani ne smiju i u samoj košulji uljesti u zimu naru im, da mi se u Mostaru od sebi nog sukna skroji koparan. šaljem naro ito svog ovjeka davši mu omjeru i novac. Ovaj se tamo namjeri na kroja a inostranca, koji imao u kroja nici prilike raznovrsnih kaputa, uraka, koparana. Zagledaju i mjeru i itaju i opis naru enog kaparana, potegne kroja nacrti re e: Taj kaput mora se skrojiti po ovom primjerku i ohu naru it u iz Be a, bit e gotov do deset dana.

Došav ovjek na predloženo vrijeme na e koparan zgotovljen i upita u strahu: Koli-ko zapada? Ako mu bude cijena, kao što je sjaj, ne isplati ga ni cijela krajina.

E, dragi moj prijatelju – nadoveza kroja – svaki metar ove ohe stoji šesnaest kuna, priloži još radnju, janjetinu, gajtan i drugo, u sve zapada sto kruna.

- Kakvih sto kruna! Udarilo te sto ljutica zmija! Tko e to platiti, tko li ga smije naru-itelju na o i donijeti?

- Ti njega ponesi – kroja e – pa ako mu ne bude ugodan, nek mi ga vrati!

Donio. šta u sada?

- A – vi e ljudina – ima li iko tamo tu ? A, donesi mi iglu i klubašce konca, jadnice, i ostavi tu na plotu.

Nazre ga žena u posve drugom odijelu i onako ošišana, stane, zapanji se, misle i da je to tu i ovjek, zastidi se i pobjegne.

- Ne bježi, ne boj se, vikaše on – kukavice, ja sam tvoj Marko, podmladio se, nešto mi obrstilo brke, a novom odijelu šavovi se raskinuli. šavove u prošiti, brkovi e nara-sti, ega bih se plašio? Haljina i brci ne ine ovjeka. Ta neko nisam ih imao koliko ni ti, pak sam bio ovjek.

Kad utegao šave i došao ve ku i, nevoljna e mu žena:

- Ama, moj bijedni druže, ako ti nije tko u sva i i sukobu ures i diku po injao, jest ih taman zavija a, ona pre avica, koravica izgrizla, živu je crn vrag odnio! Ho e ona, milo moje, kad se navadi u klupku, svu pre u iskosi. To ti je odijelo od stara sukna ili od izgrizene pre e, pa su ti iz njega bez sumnje koravice i brkove iskosile. Nisi kriv, jer se prevari i šteti nevoljan ne nadao. Ja kad klupka pre e ostavljam, svako prije na plamenu od dlaka planem, prahom od pelina i duhana pospem, pa grizice ni zabijeliti. Za kudeljlu i igle, hrano, dok uzmogneš me u ljude.

Tko ne bi vjerovao Markovoj nezgodi, može vjerovati ovoj drugoj mojoj. Evo je preda mnom pa „ako laže bara, ne laže rog“. Lani sam kupio jednu veliku knjigu, okviranu u crvenu kožu, ukrašenu zlatorezom i svilenim bilješcima. Lijepa ti bijaše ona, Bože!

Kao da si je iz sira izrezao. Osobito je krasio snopi crvenih pri vrš enih i prometljivih bilježaka.

Svije e se od vru ine slijepile. Nekako ih razlijepih i jednu zasadi u obojen drveni irak, a ona mi se motala kao mrtva jegulja tamo amo preko iraka i ne mogla stajati uzgor, što joj ne metnu tri jelova podupornji a. Svije a zgarala, podupornji se zagarali te ih valjalo podrezivati. To je u eniku dosadljivije bilo nego meni ne istu lijenicu neko useknjivati, te baci „Po etnicu“ i preostala mu 23 slova cijele azbuke.

Ima još. Podavno se pisalo kokošijem, guš ijim, orlovim, ždralovim perom, a i trstikom. Svakim se moglo puno vremena pisati. Kad otupi, a ti opetzareži. Operušaj gusku pa meso u lonac, a perjem u klak, ono izjedi, a ovim piši, kad se oproste! Te no, te no! Ova pera naslijedila gvozdena. Za 150 podaj dvije krune, svakim eš napisati 50 može biti redaka, više ne. Cmilo izjede mu kal i ono bude batal. Zarezati se ne može, kaliti ga ne znaš, baci.

Za mog vremena kupile se dubove šiške po Hercegovini i nosile u Kreševo, ondje s drugim stvarima tukle se u drvenoj stupici drvenom stupaljkom te se pravilo lijepo cmilo, koje ni ti je kartu progrizalo ni pera izjedalo. Imamo zapisnik kokošjim perom i ovim cmilom pisan g. 1797., cmija su mu slova nego što se danas gvozdanim perom i be kim mastilom pišu!

III. Sitni

Kremena i kamenita mjesta, ako što su u nas, osobito od kako je ponestalo gore, više puta obiluju sušom i bezvodicom ne samo ljeti, nego kad kad i usred crne zime. Pri aju stariji ljudi, da su neko na Badnji dan meso varili na vinu. Do dva sata daleko išli s mješinama po vodu. g one i vodu zate e ih na putu kiša, oni iz mješina vodom po ledini, pa ku i. Kad onamo, kiše ne palo ma ni jedne kapi.

Kako je komu još za zimnih i ljetnih suša bivalo, ne znam, samo znam, šta se meni u djetinjstvu i družini mi doga alo. Zimi bivalo lakše, pomagali se iz jametina pokojom grudom snijega i kojom šakom mraza, kada se zemlja od leda srižila.

Tako u prolje e kad proso i kljen, mi zasjeci na više mjesta ašice, pa nas se nadoj svaki soka, kao gladna buha krvi.

Ma ljeti, ljeti! Da mili Bog sa uva! Svaki nas se cmio ko Arap e. gorjela glava od sunca, noge od zemlje, pržio se jezik od že e, letili svijetnjaci. Kako i ne bi? Naklasaj je ma, propali kita, pa se nadoj onog mlije ca. Kad se ovaj u trbuhu upali mi popani tikve vodenja e pak na putrijeke, sat hoda. Dok bi je s brda ugledali, zaprijetili bi joj, da ne e te i, kao što te e, da emo je smanjiti i presušiti. Nu uvijek manje popismo nego žedni mislimo. Sva joj osveta u tom bivala, što bi je ponešto zamutili kupaju i se i sadiru i glib sa sebe. Ono vode, što bi ponijeli, sve bi do ku e gotovo popili. Ele sutradan, kadnokad i onaj isti dan, opet na rijeku.

Idu i esto ovako sa svojim drugarom Paškom Musom susretah udnovatih sitnarija. Jednom djevojku, gdje nosi nauprt burilo vode i na goloj kobili jaši! Pitamo smiju i se: „šta to, kukavice vodarice?“

- Evo ovo – re e – ovako nam lakše obadvjema, ona se za glavu ne vodi, a ja pješke ne idem!

Malo dalje stigismo jednog dje aka, objesio o vratu škrapu u vrhu na obluk razvraen idaše uz puhanje jakog vjetra, zobljaše iz škrapu a pržena brašna i jašaše na konju naopako u kaban ici k repu okrenut!

Kakva je to objest, juna e? zapitasmu putnika.

- Nije objest – prisionio on – nego zaklon od vjetrova, da mi ne raskiduje prsa i suha brašna u grlo ne vraća i u nos ne zasiplje.

Još do rijeke u pustu drinovištu zatekosmo poznatoga nam Matu Bulića i ešljara i trubljara. Ovaj imaše kod sebe punu trbu isječaka ili odkidaka od same crvene drinove za ešlje. Zabio drinov otopak među dva živca kamena, jednu ga podlanicu rasjekao u crijep utakao trisku, pak raspilava tanjom male, a debljom pilicom velike zupce, onda britvicom išinja i dljetasčem ispisuje. Mi do njega umorni potrbuške legli, naslonili obje kosjerice na dvije podlanice pa mu rekosmo:

- Ma zlatio se ti Mate, kako možeš tako kao dlakom na dlaku raspilavati tu trisku?

- Ljuto gvožđe, momci i moji, pahuće razdvojiti, a brijatiju britvu vjetar istupiti – odgovori mi smiješe se ešljari.

- Daj nam malo zatrubi, lijepi Mate! – preuzesmo mi dalje napastujućega. On odbaci pilicu, poteže iz druge torbe jasenovu u kolut skupljenu mokru trubaljku, na zavojke navi, u dnu zašpičava, pisak navmu pa puhnu, da se je sve oko nas treslo. Još nam je na dvosirku proljetnu sviralu zanosno svirao i na mješini diplio. Dok se mi od dragosti po travi valjali, on u se blicanjak nekakvih praporaca. To bio zveket batljaka dviju obanica, koje slušale glazbu i svirku ešljarevu. Kad ovaj odisao, one hito prometale svoje batljake pletući i struku, jedna tanku na rozgice, na i kanja, druga na stalak odeblju, za stru njih pasova. Batljaci su muklo, ali skladno zvečali, pa se činilo, kanda zvuče mala zvonca tamo nadalje.

obanice zvonketaju i brdu, mi s ešljarem trube i strmu na vodu. Kad do osmo gazu Klekovu nad Klobukom, jedna jaretarica sva u bijelu vabi kozliče na vodu; „kelavo, kelavo!“

Paško avrljav dječak reče:

- Kad je kuga morila, onako je hodala u bijelu kano ona kozletarica. Preko ovoga gaza jedan ju je prenio na drugu stranu. Kad ju je prenio, ona mu reče: „Nosi me sad natrag!“ Ne bila druga, valjalo nositi. Upita ga nasred vode: „Jesam li ti teška?“ „Otkud – on je joj – lakša si mi nego perce“. Da bude rekao, da mu je teška ona bi se bila jamačno na njem napela. Kad bili na ovu stranu, prestrašena kuga bolno zaključila: „Sukadar, bukadar, u Klobuk nikadar“...

Dok ovako meni Paško bajao, sila pjevala doliječala na vodu. Tada je on: Da ovdje pjevali dohode na pilo kao na „omulji“ ili na vrh aših dijela na Ploš-lokvi, mi bi mogli jutrom ispod sunca zamjeriti, kamo odljeću, te tako ih na i u kakvoj dubini jali u visokoj pjevali.

- To je lako – rekoh mu ushičeno – otičemo sutra rano, nemoj prevariti! Bit će svaku da puno i i, u Klobuk nikada.

Što rekli, ne porekli, sastali se na lokvi. S pila uvarbali kako i na koju stranu lete, pa uprav k njima, kao da smo ih ostavili. Silan roj hučao u dubu, kao da u njem oganj plamtli. Sukljale povisoko na široko okno poput gusta dima iz dimnjaka. Ne bile to sitne male pjevali obične, nego rjetke, krupne, svaka ih debela kao palac, žutila se kao vosak – krstašice. U sumrak kad se smirile zaparamo na dubu križ kamenom i odemo. Ne kazujemo nikomu ništa, nego se potajno dogovorimo, da ćemo ih prodati nekome našem imenu kumu Anti.

Ranim jutrom idem do njega, boječi se pasa uspenjem se na drvo tečemo na izmjenzvući: O kume Ante! O Marko, Antin brate!

Ozva se krupna glasina: Doma smo, zoveš ili amo?

Kumova nas eljad obranila od ljutih pasa i on nas prijazno primio i pogostio. Mi mu zavirivali u jare, pojate, kokošinjake, p elinjak, osobito u radionice. Puno je tu osoba radilo ovdje ondje, jedno ovo, druge ono, sve razli ito. Sve nas zanosilo i veselilo. Ante cijelu volovsku kožu raskrajao na vaše. Naprijed uze oblo drvešće, izmjeri pedljom, pola odjelja i na petu zareza, poprijeko preko kože s vrha drvšća kljunom od britve nekoliko puta trcnu te od vrata do repa otkroji pravo kao po koncu.

- Riz joj je modar i prašti, bit e derka – re e raskrajalac.

Kada svu iskroji, svaku vašu izreza na opanke, mjerom velikog pedlja i do lanaka donjih. Nevjesta mu Markovica cijelo dvorište mētu i mlijeko glušila. Stap od duga dug šest roguša, na njemu šest drvenih obru a, u dnu širi, u vrhu užu s uhom. Prihvatila ga metarica lijevom gr evito za uho, a gr evitije me aju su šest provrtina na vrh drška desnom pa udri mlati. Znojila se kao da je žrvnjom vrtila, ipak se stidjela otpo inuti, nego mjesto odmora mijenjala me aju sad u jednu sad u drugu ruku, povirivala u stap i mlijeko oblijevala studenom vodom. Napokon izvali bublju bijela masla kolik dje inju glavu! Mi joj se divili.

Nešto opet onamo pod jednim svodom vršljalo i praštalo. Tamo Antina k i turice vune nabacivala na grebene i vlasale, a mati joj ostatke gargašala. Lijepo bilo gledati i umjetno oru e i vještu radnju.

grebene su dva komada od tvrda drveta s lopaticom i drškom, pedalj duge, rogušu u lopatici široke i malo zaobljene, pokovane razvarenom rožinom, na pojedinoj unutrašnjoj strani 33 gvozdena zupca u dva reda, podlanicu visoka.

Uzela radilja onu polu grebena, na kojoj bile ture vune srijedom posred zupca uzduž podmetnute, lijevom za per in ozgora zaprijevši drškom u lakat, pa zubima druge pole tegli vlas; zatim okrene držak gore, lopaticu k sebi pa opet grebena.

gargaše su gotovo za dvoje više od grebena, etverouglaste, dva komada od mekog drveta, postavljena dvostrukom kožom; kroz držak ima provu ena uzica; iz kožnog postavka nikla 504 dvostruka zupca u 36 redova po 14 na samit poredana, palac visoka, k dršku pognuta.

Vla ilja uzicu, što je na dršku, natakla na klipci , njima zauzdala tabane, kako e na gargašama do i zupci na samit po potku vlačka, slipke na kudjelje oko sebe razme e te e ih na preslicu ozgor do srca navijati i otpredati.

Vidjesmo još u kumovoj jari zabodenu u zemlju jaku rozgu, u njoj ve ala koza preko vrata zašpi ena, što ne ljubila svoga kozleta. Ovu rozgu zovu „ljubicom“.

U kravarici dvoje junenja naglavljenih, jednom ozgo na šunjci dva drvena badlja, drugomu na gomjoj gubici koža od ježa, da ne mogu sisati mater! Tu dvije žene stavljale kravu, jedna od držala za uši, druga dižvu za uho i preko palca muzla. Krava se nogatala, muzilja vi e:

- Tiljuš, vrag u te ušao, kad ne eš, da ti je ni ije.

Druga je ruži:

- Ne ugoni, sestro, u nju vraga, bit e gore, ve pusti tele, neka omine!

Prostriješe po stalku vuneno cijedilo, zape mu roglje i procijediše mlijeko u veliki kotao, sjužiše te usiriše. Sirište se sastojalo od dvije žlice vina s lanjske gove e mure. Ova suha iskrižana sitno bila potopljena u vino u jednoj cmroj tikvini.

- Me ete li te kože, i kad kiselite mlijeko, kuma? – upitasmo ude i se sirištu.

- E nismo, kum adi draga, odvrati ona, - onda u vareniku kus srebnoga novca ili tri grabova drvešca metnemo.

Domalo izvadiše mikurinu sira kolik dno u kotla; dodade nama po jednu bubljicu, a ostalo metnuše u obluk od kostilove kore. Mrve u cijetku. Naš kum imao i krdo krmenja. Na nekoliko ih bijaše teljig kao trklja, pod vratom zašpi en, gore šiljast S takim taljigom pošetna krmad ne mogu kroz plot

IV. Dobici

Silu krupnih strojeva kod našega kuma ne razgledasmo, - vrzla nam se u glavi prodaja našastih p ela.

Pred mrak zovnemo kuma Antu na stranu i pitamo, da li bi prodao koje ulište p ela. Tako ga za osmo s namjerom, da vidimo, podkoju bi cijenu on prodao, te mi njemu prevmuvši pitanje, prodamo svoje. On odvrati, da nema u svom ulenjaku ni parojka za prodaje, pa e nadoda, da želi koji roj, osobito krstašica prikupiti.

Imam, re e, krupno jedno ulište krstašice, pa bih još jedno nabavio po što za što. A kad bi drugih i prodao koje, ne bih ga dao zaista manje od dvije žute kremencije.

Sad mi njemu ispriповijedismo, kako smo ju era našli u brdu pun dub ple a i kako su- de i po huki i letu mora biti mnogo meda, a one same po veli ini, žutini i zvuku krstašice.

- Dat emo ti ih za mnogo manje, nego bi ti nama jedno ulištace dao, a ti možeš isje i dva – re e Paško.

- E pa šta pitate najniže? – Ante e pogledavši nas.

- Pitamo ti etiri oke meda samotoka, dvije ista voska, dvoje opanke s oputom i ovcu s janjetom.

- I ja primam, ma ete obadva s nama do duba – potvrdi kum Ante.

Jamiv se za ruke i presjekav vratimo se u stojnu ku u k eljadi. Idu i ustavi se Ante pred jednom stubom te e tiho:

- Udarit emo na sto muka isjecaju i dub i progone i tolike p ele u ulišta. Vi nejadi, a brat mi Marko bježi od p ela kao od kuge. No vi šutiite, drag mu je med, u jamu bi za njim. Ta on odavno ve i ne zna, što su i kakve su p ele. Jedno djetetom puhao u okno pa ga isklale do zla. Poslije ti nije k njima pristupio. On misli, sve, što je malešno, krilato, što zuji, muha zvrkulja, osa, sršljen, da med nosi i da e ga jednako žacnuti. Baš mi nije stalo, kad ga koja i žacne, ne e umrijeti, nek se pitomi.

- Tako ima u nas jedan, pa da daš kišu i me avu, popio bi – pridodasmo mi – a loze nikad usaditi kolik trava. Kad se napije, re e: „uredne ove suze, mila bra o, blaženo oko, koje te prolilo! Oh vesela i plemenita krvi! Sadit u te i na drvetu i na kamenu!“ Kad mu ispuši, onda: „Šta e mi ona smuculja, ni gora ni trava?!”

Naredi Ante bratu, da sutra rano napravi dva samotvora smrdljivoka ulišta, lijepo zaluzenom galebinom omaže, ljubicom natare i dužve promete. Da dva mijeha pripoveže, na prodrtine udre pirlu, a piljke na ugrce; da baci pet šest komada kada torbinu i dvoja konja osamari.

Obilan je medi ove godine pao – proslijedi Ante – slobode i i namamljuju i brata, veselo Markica, sutra meda do grla, ne boj se, ja u p ele šikati ti eš samo med saliva- ti! Ova su djeca našla krstašice, ja sam se s njima naredio, one su naše.

Svanu em ja išao naprijed, Paško nosio kabli kiseline, ona dvojica vodili konje; došli do duba i našli sve kako smo kazali kumu.

Dobro su, stante dalje – Marko e, barnut u malo u okno, ne e li se rasprhati.

Odcapari jednu dugu matorugu pa u okno žic, žvrc, a vojska p e la kao pram krupe na nj. š mig Marko tamo, š mig amo, sine kao blijesak u oblaku, sune glavom u lomutinu, ali zaludu, p e le srdito rade.

Od epi mahom niz prodolinu i osvethnice za njim.

Mi popadali k zemlji. Podigav se Ante zaurla:

- Na moju jedinu dušu, sršljenovi! Iskalat e ga, sveca mi! Pasja nijedna vjero, šta uradiste? š ta mi brata smakoste, vrag vas s mjesta odnio?!

- Odnio ti kapu i glavu! – mi mu ne dali izdušiti – šta smo mi krivi? Ta ti znaš, šta su p ele? Nikada se on ne vratio, ne bijaše ih dražiti! Ah ostavi ih nama! On više, mi više, došlo do sva e i borbe na više, došlo do sva e i borbe na mesno i drveno oružje. On nama psovao trgovinu, p ele, med i voštinu, mi njemu ulišta, mjehove i kiselinu. On nama mater i tetku, mi njemu razjareni njegovu i a inu mu ženu, sve pleme do devet koljena, temelj, vladu i miša u duvaru. Svakom zamuklo grlo, zapjenila usta. Paško imao drven noži u koricama, ja malu drvenu pušku bez ognja, napunjenu prahom i grahom. Noži em mogle se guljati smokve i vareni krumpiri rezati, a puška mogla kape rešetati. Navalai Ante šakama, mi bjegaju i oko obla kuka vikali:

- Baci, ne udaraj, kume! Odreni se, Ante, poginuo si! Sunce e kroza te!

On ne pometa, nego zamahnu, da e mene šakom u zatiljak. Ja mu je vješto do-ekah na lakat, on stade i po e puhati u nju, pa opet za mnom. Odsko iv nekako na stranu od epim na pušci valju i podviknem:

- Drž ga za oguzine, Paško, i bodi u vrat! Pobit e nas. Ja brže iz kukuruzne lule vatru na kamenu pa u prsa – dam!

Nešto ga zamlati grah, nešto dim zakusi, a dobro i Paško kiljaju i mu vratinu trzne unazad, vjeruj mi, pade nauznak i razkrivi se. Mi pobjegnemo smiju i se. Jedan iz strane uju i iz arke pušku dotr a k njemu vole i: „Ubi li te, brate?“

- Ubi dušmanin – on e – iz dušmanice, nije mogu e, da me nije ubila, koliko je blizu mene pukla!

- Zar je živ? – zapitasmio mi iz šikarja. Bio ne bio, prividi der, namjerni e, koliko ima na njemu smrtnih rana!?

Nema sre om ni lake, odvrati onaj – nije okrvavljen, samo mu runja na prsima spaljena.

- Ima li na vratu vašicu? Priupita Paško.

- Malo mu se šija zažarila, nema nikakve zadorine – opet e tobožnji vidar.

Paško je u hitnji bio trgnuo i kmje s noži em, te stoga ni dlake mu s vrata ne oma-kao.

Vra aju i se Ante ku i esto nam kurvekao i vražekao, mi mu ne ostavali dužni oprezno za njim idu i nazorice. Kada tužnim glasom zvao brata, mi mu se mjesto njega odazivali:

- E to me, ej! ekaj, dok prste obližem!

Ante zakrenuo jednom okukom, sa strane stazicom nešto etveronožice promicalo. Basa, basa, bliže to bliže – Marko! Otekao, pune ga ga e, na njem požilice i kvrge kolik orasi. Obavio se u troju travu i nosio na golim ple ima kamenu plo u kolik siniju.

Ne boje i ga se koliko šušnjevate grane pitamo:

- Nosiš li to ljubice i satove meda bratu? Kamo ti krastašice, medaru?

- Žalce ostavile u meni, a one prošle k vragu – re e hu u i. Ja kriv, djeco, nu što je bilo, bilo, ne kazujte nikome, dat u svakom vam po opanke.

- Ne emo, ne emo. Ti se lije i zmijskom travom, a mi emo jezik za zube – obe- asmo bijedniku zatiskuju i rukama usta, da mu se u o i ne smijemo, te se pošteno razmijenismo.

Ne mogu i doprijeti ku i obno imo se u šumi. Paško metnu varenoga truda na kre- men, ja umanjem mahovine; jednom ognjilom kresnu, trud uhvati, njim u mahovini dva tri puta mahnusmo i navalismo vatru kao kla inu.

- Dobra toga u tebe truda – za eh ja Paški – tko ti ga dade, veselja ti?

- Tamo gori – odvrati on - neki Jure šimi vrstan i umiješan za napraviti trud i iskopati na bunaru Vuki evcu ljutih brusova, da mu jednaka ne na e. Nakupi on s bukava i klje- na gubine tvrde kao rožine pa u lon ini s lugom vari, istu e, prosuši – vidio si pamuk. A na e ti ga on i u nezakislu šuplju kljenu gotova. Vidio sam jednom, gdje nanese na sunce nekakvo okruglo stakalce i trud zažeže. Zove ga on „biljurom“. Popržili smo ne- koliko klipova kukuruza. Zasipljuju i se Paško re e.

- Pripuni der to prašine i zaspri pijeskom, kad nemaš sa me, znaš, da, prizvek ne vrijedi. Ova šuma nije sama, ima u njoj solila i plašila. uješ li ti, gdje nešto katkada prasne?

- Plašljiv si ti, moj jarane - ja u mu. To kukuruz puca i sirova drva, jali tebi za uhom žva u i popucaju vratne žile.

- Kako mu drago – uze on – ako nas što plahne, ne u ja, a nemoj ni ti zobati ku- kuruza tr e ! Tako je lani jednom djetetu upalo zmo u dušnik pa od toga umrlo. Nu što Bog da, kuga i vuk bježe od vatre, medvjed ako do e, nek se grije, dat emo mu kukuruza i soli.

Tako strahuju i izmjenice se slobodili, me utim ne smjeli se izuti ni raspasati. eš e smo se kradomice obazirali i prisluškivali, esto nam kosjerice na žvakotinama postoja- vale i nešto nam grudi stezalo. Pomišljasm: eto ku ibabe za vra; eto ose s kahvom k vatri; eto magareta podme ati se pod nas, da uzjhamo; eno laveža psetetijega na solilu, eno brdom škripa kola i kres konja s viorom! U ovakvim i sli nim slutnjama progovori drug mi:

- U kakvu tešku udaru ega na nas nije uzdanja u drvenu pušku ni drinov noži . Vidio si u današnjem kreševu, da ne mogaše na kumu Anti ni zabijeliti. Drugi put oružat emo se bocunima, nasuti ih živoga klaka i ponijeti tikvinu vode, pak eš ti vidjeti laguma.

- Kakova korist od toga? Ljubopitno ga priupitah.

- Vod u bocun – kaže on – pa pred neman, ubit e je bolje nego puška! Ho e, vjeruj mi! Nedavno dvoje lude djece tako nasuli bocun klaka, ulili vodu i za epili, te e gledati, kako klju a. Bocun se razleti, jedno ostalo na mjestu mrtvo, drugo teško ranjeno.

- Bolje mirovati i tog se ne dojmati, odgovorih mu ude i se sili i slu aju – jer ako bocun pukne pred o ima, ne trebue ti druga neman.

V. Taslaci

Tako se kladaju i pospali. Kad su probudili, sunce granulo.

Sad ne pošli ku i, nego opet u goru, ali ne više tražiti nesretnih p ela, ma prikladne japije za sudi i razli itih strojeva: obru i, smrekovih duga za kotli a i kabli a, ra ava za vila i dra evila; gobelja za kola i gredalje; vrži za lula; drveta u pran ioku za gusla; otki- daka za kutija zaklapa a i igljenja a i stotinu drugih.

U istinu mi dje arci od 15 godina niti smo mogli niti znali krupne strojeve napravljati, nego zamjerasmo, da vještacima pokažemo i za to što dobijemo.

Našavši podosta ukrivita i drugoga drveta te pobilježivši, vratimo se doma. Idu i re e Paško:

- Nek se kvasa d zgrade; bez kvasa nema trgovine! Lani neki Brotnjani gonili sir e prodati u Bosnu, ele kako im bilo žestoko, da ga malo ublaže, nadoliju iz nekakve baretine dobrinjak vode. To e i kupcu sir e u posudu, iz mješine kli ne žaba, prodava brže s njome u njedra, a kupac e:

- š ta to, znan e, tište u njedra? Daj, lijepi, da vidim! Domišljati prodavalac: kvasac, brate, zove se „ocat“. Da ga ti vidiš, ne bi se moglo sir e kvasiti; uo si da se sir e zove „kvasinom“, pa bi bila šteta i po vas i po nas!

- Dok se naša zamišljena trgovina u gori ukvasi, prijane moj, dostavih drugu – mi lako ne do ekasmo, nego ako mislimo što vru e ste i, prodajimo mi što u živu pitomoga. š ta hasne sršljenovi i drveni taslaci, družu moj? Da ti kažem, kokoši su strašno poskupile u Mostaru, prove uran trgovac može na svakoj zaslužiti najmanje 30 nov i a. Pokupimo ih nekoliko, okušajmo sre u! Možemo, kad no i prihvatimo, drugi se dan vratiti. Pristao drug na predstavi i mi gdje jednu, gdje dvije skupimo 30 kokošiju, povežemo za noge, objasimo na srg pa me u sobom ponese. Pošli s erina u gornjem Brotnju uz Lipovac, kako emo preko Trtara pod Mostarsko blato. Na vrh brda zapade nam mjesec, i mi preko busija i kamenja od sve žalosti is eprljani s gubitkom do osmo pod polje. Ovdje nas do ekaše visoki slojevi pržine i duboke rivine. O muko trudna! Prvi se zamuze u pržinu i stane, zadnji misle i da on ide, sa srgom preko njega, kao da e mu zasjedati, preda nj trgne. Isto tako kad tonuli u rivine i izlazili. Zadnji dozivao prvoga, ovaj se za njim odazivao, a kad prvi zovni zadnjega, on se eš e pred njim javljao. Kokoši kvr ale i kakotale, mi im svaku pasju paru psovali. Pokoji svežanj ostavio u rivini, pokoji se zavirao u dra e. Nije ih trebalo vragu davati, same su k njemu išle.

Kad smo bili napovir Vardi, ondje bila kr ma, kokoši u omotu krtože i se zakvr ale, kr mar o uo i uplašen viknuo:

- Uh Mare! Iznesi lu . Odnese nam nešto kokoši! Daj mi s klina pušku! Za kolac! Zovi još koga!

Mi hitimo srg i nadremo k polju u konopljiku. Progonitelji ne namjeriše se na nas ni na srg. Nego se vrate i pospu, a mi pred zoru u grad. Dvanaest izgubili, osamnaest prodali ko na vatru. Vazdan hodali i zavirivali po gradu. Sve emomu miješanju svjetine, nagloj žurbi, huki udili se, na prašinu i smradinu pljuvali. Vide i na mnogim ku ama rešetke rekosmo me u se:

- Puno ti se i ovdje u onim košarama kokošiju leže, bra o!

Pokoji put neopaženi bacili bi se piljkom u rešetke, da ujemo ho e li kako ati! Kad nam se koje gradsko dijete iskobelji kao bajagi da nam na tjesnoj ulici zakr i put, mi ga smjesta ili iza trke preko il! Idu i natrag za vidika od Trtara, ne mogli dalje. Opazimo u jednoj rupetini, nešto se u velikoj tmini žari. Približimo se i na emo ugljara Mišu Sabljia, gdje pali žežnicu. Naslagao uzgor na badanj mnogo drva, zastro grudama zemlje ter žarilom jari. Imaše još kod sebe jednu hrpinu taslaka za kašika i vamja a. Po e nam se tugovati, kako mu neki dan nao ice nepoznata zvijer udavila živin e, te da mora ugljevlje na sebi nositi u grad.

- Sjekao sam – re e – u Ozrinju bila, tegare, igle i kr ala za brana. Osvoji me no , bila mjese ina, pripeh živin e na podini pa u uspev se na jedan krošnjast hrast po inuti. Oko neko doba no i ujem bahat onamo, spazim nešto mrko preko živinca preskakivati malo manje od njega. Magarac se uko io pa samo, kad ono skokne preda nj, uli, kad za nj, tuli ušima. Jednom ga zagrlio i on se pruži. Osjetih se, da je vuk, ne smjedu i haknuti, rekoh u sebi:

- Ujde li vuk kenjca, kako vele, eno ga baš ujde! Onako je mogao i mene. Od dragosti ga preskakivao, što mu ne bjegao.

- Ima li ovuda, Miše, vuka? Upitasmio mi.

- Šta vuka? Ima i medvjeda, zmajeva i kravosaca, odgovori on. Kravosac je zmijetina kao sjenski kolac. Žitkim se prutom može ubiti, puš anim zmom ne može, ono klizne po njemu kao po ledu. On be e kao tele, domami kravu, savije se oko nogu i doji.

Ako nas no as koga ili sve progutnu, odbit e nam od reda. Držimo uza se pru a! Vuk ne smije na vatru ni pas. Medvjed ako nas potjera, bježat emo niz brdo, a ne uzbrdo, past e mu kika na o i pa nas ne e vidjeti.

Slušaju i Mišine pri e i savjete z gledali se i zijevali te do kraja ne vjeruju i mu pospali oko vatre malo dalje od žežnice. Negdje kasno o ujemo nas dvojica kroz san nekakvo mumljanje iz gore. Probudivši se poska emo za žežnicu. Miše u koparanu oko glave spavao kao puh. Kad evo nešto dobata k vatri, niže od juneta, no šire, tromo, žuto, runjavo. Obazre se, razgleda pa prišnjuva Miši u tabane. Mislimo mi, ode Miša za svojim žaljenim živincem! Onako ti okrenu kosti k vatri, prope se na zadnje noge, kao da e se s ne im rvati. Poposta nešto prislušuju i. Onda spustivši se, nagrabi zimosje i pa na vatru; navaljao kladine, nakr i panjina i naloži. Zabuktíše kre ine, prihvat i neman njima vitljirati onamo u goru, otkuda bijaše došla. Nasta u šumi rega, skika, huka.

- Miše! Sablast, medvjed, vukovi! Krikusmo mi i bez obzira pobjegosmo.

Miše se smrtno raskrivi te tr u i sudismo, da ti ga rúnje skamuši i pove kara!

Idu i ispod Ozmjaka Buhovu nai osmo na jednu veliku zanovljenu stribu ili ogromnu gomilu, koju ne bi moglo deset ljudi za sto dana razbacati. Više nje drvodjelac majstor brādva nekakvu japiju. Bio Ilija Prusina.

- Podranio i posustao, majstore! nazvasmo mi glade i u gomilu.

- Dobro, da kako ste vi, mom i i moji! odvrati tesar.

- Za šta e ti to glavato drvo sa dva oka naprikriž?

- Ima za ega, da mogu uraditi. Ta vidjeli ste tkala ki stan. Ovo je za vratila, a ovo sitno za vu ila, brdila, nitila.

- E da, tako, tako, „tko zna, tko zja“ ustvrdismo i zapitkujemo Iliju dalje.

- Ma tko zbaca ovdje nasred puta u pustoši ovaliku gomilu, majstore, tako ti zdravlja i zanata tvoga?!

- Vi joj se udite i u udu varate se – ustvrdi Ilija – vide i je nedavno posutu zemljavim kamenom, pak mislite, da je skorašnja, a ona stogodišnja! Bacite na nju po kamen pa u vam ispri ati, kako je postala. Mi hitno po kamen, on zapo ne kazivati:

- Tamo dolje bio neko neizreciv gad, sramota ovjek, koji bi nepozvan navadno pime gozbe poha ao. Amo gore nekakav piruju i za uje da mu ide zlobnik u pohode, razlju en prihvat i golicu po srijedi, ovdje do eka i iza onoga smrdelja ubije zli a i na njemu nazida grudinu. Ovuda velika naputnica u stara vremena bila, kojom ljudi, osobito

gomjaci, gonili vinca bro anca kao poganca te svaki mimohodac iz mržnje baci kamen na zloglasnu grudinu. Prvi su znali za uzrok, posljednji vidjeli obnovljenu gomilu, pak i oni nabaci kamen i po kamen i . Tako eto uvijek slijedi i Bog sam zna kolika e ona još biti. Vavijek e rasti, dok bude ovuda puta i svijeta.

Usjekavši nekoliko drve ca za raboša i krivih štapa za poigrati se „gude“ gdje ode-mo od drvodjele Ilije svojim putem.

VI. Umjetnički

Tvari i stvari umjetni ki izra ene i ugla ene nadaleko su rastavljene od svojih tasla-ka. Tko e ih pripoznati, po emu li se sjetiti, od kakve su rude? E to zar, ako su još nove i svjež, drvene poznajemo po zaudaranju smrdeži ili mirisa, druge pak po boji i onome, što za svašto prijanja, t j. imenu, ako smo u po elu vidjeli i saznali ih.

Razgovarasm o se putem o našoj napokonjoj, zlosretnoj trgovini, kako nas umalo glave ne stade.

- Ja u se više ostaviti ove pogibeljne radnje, mili moj, rekoh si sudrugu – i po i bilo gdje mu drago na zanat Najmilije mi je o drvetu radići. Ne po e li mi to za rukom, onda ti ja ostavljam ovaj bijeli svijet i polazim u pustinjake. Tamo je, kažu, lijepo, ima svega; tamo se ne radi nego se sjede i šara i knjige u e. Nisam Bogu hvala lud, imam godina, pameti i želju. Vidio sam, kako lon ar otku ene, zaku ene krive na loncima gradi, tako u i ja na daš icama i plo ama. Kada se nau e one cmige nema ti, vele, ništa, nego u nje šute i gledati kao junetu u mravinjak, one e ti govoriti i kazati sve, što znaš i ne znaš! Pa da to nije udno?

Moj drug Paško kroz malo vrijeme kušao je za sebe i jedan i drugi moj zamišljaj te mogao mi savjetovati, kuda bi bilo bolje krenuti. On je naime dolazio k nekome drvo-djelcu, da ga primi, on kod svog uca pustinjaka Kraljevi a pokušao u iti bukvaru.

- Bolji si mirovati nego tamo i i, kud veliš, - nastavi savjetnik odvr a ti me. Po uj, što se meni pridesilo, pa onda zlatni ti puti!

Umjetnik posudar, ba var, kako li ga još vabe, prestraši me svojom vještinom gra-de i nekakvu kuljavu ba vu. On poteže petnaest komada svog oru a i po e ga brojiti imenom: strug, bradva, pila, utornjak, šetka, zumba, nateganj, skobla, probojac, sje i-vo, tesla, turpija, blanja, nabojac, svrdao. Svakim tim on radio kao lastavica gnijezdo a ja ne mogu ni zabijeliti, pobjegoh. E, „ja“ kova biti, „ja“ zadnjice ne mr iti. Znaš, što reku. Petar Tomi iz Bro anca kad uje drugoga majstora, pol sata daleko, badanj nabijati, zna po uvenju može li mu držati ili ne može! A ja bih pomislio, da neko šuplju dubinu cijepa.

- Sramota je odli nu majstoru sude zatapati, a dika u suhe lijevati i oni ne puš a ti ma ni kapce. Ovako je izvrsni Tomi gradio badnje, ba ve, kace, burila, stape, dižve, bukove kable, bucate i drugo posu e; na svako nabijaju i samo drvene obru e, vrbom ili likom umjetno utegnute.

- Ne uzdaju i se preobranim ovakom umjetnikom nikada iza i, pa e boje i se, da ne bi prozvali „mlata em“ i „zlokovom“ poželim u iti knjige. Promišljah sam u sebi kako nisam zapaso snagu ni ti sam obdaren tankim sluhom kao Tomi , ipak imam uši, velike o i i dug jezik, kojim kad nau im, ako rije i budem izgovarat kao što mlijekave vamja e oblizivati, ne e me mo i nadgovoriti najjezi astija žena.

Prijekim putem dohodim k ujcu. Bilo mu drago. Rastvara knjige, kazuje slova: „a, u bukvi, vidi, glogovi, (= az, buki, vedi, glagoli), naredi, da ih promatram neprestance u nje glade i. Nabrekle i vrtille mi se o i ko na ražnju do podne, a od podne po nu se vrtili slova i mijenjati boju.

- Mi u se, milje, puzaju – iznebuha rekoh – što Bog da, sad e progovoriti. Prisloni uho, ne ujem ništa! Stale o i, uko ila se slova, do e ujak i re e.

- Dobro, est, živjate (d, e, ž).

- Ja živim – kažem mu – ali slova evo samiru, pa nije ti ga dobro. Sve se bojim, da mi o i ne prsnu i za njima ne po u!

Nastavlja o je ujak još za nekoliko dana kazivati mi nekakvo „iže“, nekave ižice i psi-kavice: as, jes, jos, ksi, psi, - nuto meni ne ulazilo u glavu koliko ni u kamen. Kad nam se ve obojici dojadilo, osomo mi re e:

- Crn ti lonac, bukova glavo, ljudi u najtvr i kamen slova urežu, a u tvojoj pustoj tikvi ne može ni ciglo jedno ostati! Tvr a ti je od tu a! Vrvi doma!

- Zbogom, uja e! – rekoh umiljato, a izmaknuvši se na vrata pridodah, uzgorito: toji tvoji pamravi ne trebaju u mojoj glavi, mogu i tamo stršiti, dok u iju šuplju glavu ne ulizu, da joj moždane to e!

- Ne valja se odmah plašiti ni zanata ni slova, družte moj – primetnuh zabrinuto pri-aocu Paški – kako su drugi mogli nau iti, možemo i mi.

A šta ti se ini – pitam ga – ako bih ja pohvatao slova sva, bih li mogao pristati u kalu ere? Jesi li o tom išto raspitivao?

- Istraživao nisam – uzvrat i Paško – ali kako ujem, tamo pristaje samo onaj, tko se svega odre e i glavu metne u torbu. Bježi, moj brate, kad bi sto slova saznao, skuplje bi te stajalo, nego pedeset mojih pokušaja zapalo bi mene bilo. Tamo, kažu, dok te me u svoje upišu, valja dobro stolicu ugrijati i krvlju mokriti. Ja što samo etiri dana škiljih u etiri slova i ne nau ih ih, bili su po meni sko ili šklopoci kao od stjenica i stala mi voda gore nego od prosene kaše; a šta bi bilo za više dana i za više slova?

- Predugo bi bilo pri ati, kako se iskušava zvanje tražitelja za takvi stravi ni stališ. Ponajprije daju mu jesti, što ni ma ke ne jedu, balavih spuža, vodenih žaba, zalužena kruha. Kušaju mu strpljivost i razgledaju ropsku pokornost nadotežu i mu uši. Kad ve spoznadu, da se je prigorio, da ne bježi, da je poravnio i otvrdnuo, svuku ga iz njegovih haljina i obuku u svoje. Natuku na nj cmu suknju, sa svih strana zatvorenu, svežu po srijedi bijelom priuzom kao gove e oko rogova, ošišaju mu svu glavu do kože, ostavivši oko nje tanak obru , a na vrhu solilo probriju.

Pridjenu mu ime, zabace prezime i sprate u potiljak ili ku ar, gdje mu je amiti cijelu godinu dana. Kroz sve to vrijeme zatvora, pokunjen kao da je ne ije maslo pokušao, preda se gleda. O i mu ni na komu, sva ije na njemu! Da li se edno ponaša ili ne, pokazat e više puta bijeli i crni grašci.

Ako godinu sretno prebrota, posveti se i ostane u pustinji uvijek; ako li pak malaksa, protjeraju ga i zvat e ga pustivukom, ne li toga kova stvom ili drugim vrlim zanatom. Svomu mogu pjevati: „Kalu ere indere, ne inderi brade, ne e ti dati Mare!“ Onda ovako svrzlana otpreme u strani svijeta na more, da potučaju i se od nemila do nedraga u i mudrine mjeri morske dubine i nebeske visine.

- De rek bi, ako je u tom i pola istine – pretekoh ja Pašku – ima tamo muke više nego amoka. Tu ti mu ne treba vele porad sebe i i za bus, izlazit e mu mnogo na znoj!

- Ubojna je ta družba, brajane moj, proslijedi Pašketina, da ti ja sve o njoj kažem, što se naslušavah od onih, koji su iz nje uticali i otrgivali se kao pseto iz gvož a.

Jedni pripovijedaše, da su neko bila samo dva samoživca na svijetu te susretnuvši se re e jedan drugomu: „Kako si!“ Onaj odgovori: „Dobro, da nije tebe, i bolje bih!“ Drugi kazivahu: „Pustinjaci se sastaju ne poznaju i se, žive ne ljube i se, umiru ne plau i se!“ Tre i opet glasaše: „Vidjeli ste, kada se igraju ‘slijepog miša’ uzmu sljepetala zavezanih o iju za poramice, dva tri krat obrnu, pa njim u okrug: „Hajde, bako, na pazar, da te prodam za dinar!“ Tako oni drugare u okoliš turaju, da nau e jezike, mudrosti i svjetovne varke“. Ne dam se ja, nego u na ova:

- inisi se, da je to prevrtanje i umovanje njihovih odbjeglica, pobro moj. Ta ro ena se bra a tobože poznaju, pak se mrze i dijele ne mogu i u ljubavi zajedno obitavati.

A gdje su ti oni koji se smrti srodnih po krvi vesele? Mi vidimo nasuprot, da pustinjaci od razli itih otaca i matera, iz raznih mjesta zajedni ki do smrti žive. To bez ljubavi i prijateljstva ne bi nikako moglo biti. Sve, što si ispri ao, mene ne odvraća, da ne po em u cmu pustinju.

- Zabacimo strahurine, nego dok nam je ovo lijepih krivuljavih štapa, ako se dokopamo društva, poigrat emo se „gude“, pak u ti ostaviti i štape i raboš, a ja kud okrenem.

Približavaju i se boravištu do emo k Suhoj atrnji, koja se tako nazivlje, što zadržati vode ne može, otkad su nevješće pralje u nju sirinu propustile. Pod atrnjom zate emo na ravnici pet mladi a, koji su imali poku ene štape u dnu, u vrhu zaoštrene, kao što i mi dva.

- Ho emo li „gude“? viknusmo.

- Ho emo, rekoše.

Iskopamo na lēdi rupu pedalj duboku i zovemo je „kazanom“: onda naokolo pet pedalja daleko u inimo razmjerno šest malih rupica i re emo im „ku e“. Sedmomu ku e nema, on e šudliti. Sada na emo od kmena svaljutak kolik kokošje jaje – „gudu“. Ovo posadimo na rubu kazana: naprama njoj udaljimo se pet korka, zametnemo pik i s njega oštrim krajem štapa u nju ga amo. Tko najdalje od nje smjeri onaj e šudliti ili „gudu“ goniti. Svaki po tri puta u cilj se baci, tre i mu se prima i bilježi. Jedan udre štapom po svaljutku, kako e podalje odsko iti podviknuvši: sika, smradu! ik obane! U „ku e“ uvari!

Svaki nas krivom štapu zabode u rupicu oko kazana pozorno odbijaju i navalu šudla a. Ovaj goni, da zorom i silom utjera „gudu“ u kazan, mi branimo i odgonimo, što hitrije možemo. On pomno i tjera i ujedno preže, da komu branitelju, kad segne bubnuti „gudu“, ugrabi praznu „ku u“. Ako se to desi, tada e besku nik natjeravati „gudu“. Ulete li istim mahom štapom u rupicu, pogodi ih ga anje s pika u cilj kao gore pred igru. Strah pojedinoga branitelja, da ne izgubi „ku u“, u prilog je gudararu te usprkos sve-mu skladnomu uzbijanju uza skrajnji napor utjera „gudu“ u kazan. Netom ona upane, nastane hitra promjena „ku a“. Tko bi se tada usudio ostati u staroj „ku i“, morao bi je ustupiti besku niku i šudliti.

Na ovoj lijepoj igri ne dobiva se ništa izazam koji guraj štapa i poteži udarac po gnjatima s nezgrapnosti, a ne s ive.

VII. Račve

Iza „gude“ ostavim svoj drinovi raboš u suhu pod kamenom, a lipove šibe i kovrasti štap predam Paški, te se tronuto razdružimo.

Kako ve prije zarekoh se sudrugu na putu, ne drže i se nimalo njegova savjeta ni kazavice mu, po em potražiti zgodna zanata ili u pustari cmih ljudi, koji ne posluju rukama, nego o ima u cmu odijelu, gologlavi, cma slova prebiru. Tako ja mišljah. Sustiže me putom ovjek s crnim dugim kolcem obavijenim tetivom, preko ramena; za pasom mu aava maljica, uz glavu zalizana. Bio pucar s pucnjem. Na ovom ima kukast palac k vrhu, u dnu stegno. Tetiva od dvizeta ovijeg crijeva, jer kozje puca i oputa mu. Putuju i podulje zajedno, kazivao ja njemu svoje želje i vrstu odluku, a on meni, kako se prave tetive od bravijih crijeva i koju je vunu lakše pucati, matomu, jarinu, ili tušicu jesensku zastriz.

Odvraaju i me od zanata i preporujuju i pustinjско stanje vrli pucar re e:

- uvaj se, da te ne zavedu šarovita eljad, gora od vraga. A ne e ni on s mirom sjediti, ve e na te navaljivati.

Zloban je na svako dobro. Ja sam imao rozgast štap za braniti se od pasa, pa u pucaru:

- Je li vrag kao pas, bih li ja njega mogao uhvatiti u ove rozgve i tako mu se oprijeti?

- Koji su ga vidjeli, - pucar e – kazuju ga repata, rogata, bradata, a nada sve cma kao kalilju.

Pucar namislio uprav u Jure Brki a u Hrasnu vunu pucati, tako i meni put bio. Idu i gustom šumom nai osmo nenadano ispred jedne osamljene kolibe. Istim mahom iza nje na prijelaz preko plota sko i pred nas cma žena kao ugljen, gologlava, goloruka, golognjata, u cmoj dugoj ja ermi. Odmah ja preplašen ra vastim štapom kvratu joj viknuv:

- Iza vrata, pucaru, teškim pucanjem! Evo ti cma vraga!

Na ovo u udu srdito cmoglava prosu:

- šta ti je, pobijesnio i s njim zajedno, tko ti je vrag?

- Ako nisi vrag – mi emo oba u jedan glas – da nisi vještina?

- Kakva vještina – opet ona – cm vas hal ubio! Ako ja i za što znala, usta mi se na zatiok okrenula i vas se svijet uдио, što od mene bilo!

Izgovaram prokletinju, koju ne smjedu vještice izgovoriti: „Ako ja puka vještica bila i ako ikom pomislila srce izvještati, sama ga ja sebi izvještala!“

U te mjere izleti joj ovjek iz kolibe s ukorom i ruglom na nas:

- Dobri putnici, zar vi tuda prolazite, da pravednu eljad napadate? To mi je žene, a ni ti je vrag ni ti vještica, ona je samo kalilja. Ne vjerujte, hodi vidite, pa ne e te smokava soliti!

Povratismo se malo i zasteni ulizosmo k ovjeku u kolibu. S jedne strane vatre kaca od jednog tovara vode, na vatri o kotlenici kotluša, uz vatru dva lonca, u sva tri ova suda klju ala voda. U kaci varešika i jasenova kora. Izliše vru u vodu u kacu i zalužiše pa na ep, opet je ota u u iste posude i uzvaruju. Tako - rekoše - sve valja uzvarivati, dok voda ne pocmi i dobro se ne ugrije. Onda se dva puta bijele klašnje ili što ho eš okaliti, u to kalilo me u, a tre i put na cvijet istoga na 24 sata te budu crne kao gad, ni ti e isplaviti jali izri iti, dok ih konac te e.

Došavši sretno u Jure ranim jutrom nastavio pucar svoju radnju. Objesio pucanj o uzicu, a ovu o klinu u gredi, nastro oprane vune breme pa maljicom po tetivi po e

tanđrkati. Ska u bi i vune i razlije u se po ku i kao da se deset ma aka u njozi kolje,
a pucar joj pjeva:

Oj jabuko šareniko,
šaren ti si rod rodila!
Na tri grane tri jabuke,
Na etvrtoj soko sjedi,
Soko sjedi pa besjedi:
Nu gledajte dalje k moru,
g dje kod mora car ve era:
g dje košuta vino pije.
Bjež košuta, bona bila!
E to lovca Hercegovca!
On e tebe uloviti,
Caru e te pokloniti;
Car e tebe ve erati.
Tri mu sluge konja vode,
U sindžiru pozla enu.
Sindžir pu e, konj ute e,
U livade nekošene,
Kroz djevojke neprošene.
Drž djevojko, konja moga,
Dat u tebi brata svoga.
- A ja ne znam brata tvoga.
- Lako eš ti poznavat ga:
U mog brata troja perja:
Jedno pero žarko sunce,
Drugo pero sjaj mjese e,
Tre e pero tiha rosa:
Žarko sunce za gorice,
Sjaj mjese e za putnika,
Tiha rosa za pšenice,
Žela je mlada jaranica!...

Kad zaustavi pucar pjesmicu i maljicu, upitah ga podsakrito pri polasku:

- Kad ne bi ju era vještica ona cmjka, bi li ti znao, pucar, tako ti tetiva tvrda bila,
kakva je ona?

- Kakav i avo – kaže on - kad se namaže iz nekakva lon i a, može se u svašto
pretvoriti: u klupko ognjeno lete e, u zmiju, u lepiricu, u gundelja, u kozetinu, u
kerinu, birdem, u vuka. Kazuju kako su vidjeli, gdje žena pošla u brdo po drva. Kad
bila onamo, izvaljavši se postala je vuk, poklala i naklala silu ovaca u susjedstvu
zazlobljenih! Da je opet ovjek budio svoju ženu, ona mu se ne dala nikako probu-
diti, dok nije nestalo cma gundelja, koji je oko nje zujao i zvrcao po ku i. ovjek
bio krenuo ženi glavu, gdje su joj u spavanju noge stajale, pa se bio zar onaj zolj
pobundao!

Svaka je vještica bila – curom mora. Kad se uda, vrag joj udari petat za lijevom lopaticom; on izgleda kao trag mačije stope. Kazat u ukratko, što mi pripovijedao neko moj rođak Ilija. Trlaga i do mrtva morila mora. Zalazila ga nesretnica s nožnih palaca pa udri tati i umrtvi do zla jada. Posipala ga bitie mrtvom zemljom, da nije mogao ni prstom mignuti. Šta e jednom, nego zasjedne i s malom puškom u ruci momak eka, kad evo ti u neko doba no i iz mjese nog osinja ispade pred nj, zec strigu i ušima. Umah on za levac, da odapne, kad cura! Spusti arak, zec! Nategne i opet i nanese pušku, a tamo cura! On puškom za pas pa u pojatu ekati bdiju i, ne bi li je u ruke po sre i uhvatio. Šuti, hr i, prislušuj, negdje pred zoru uje zveket erdana, kova, britve i praljka na terkiji: evo ti je pa taman da e s nogu po njemu, a on jednom rukom za ruke, drugom za vrat kriknuv:

- Koja si, pijavice pohlepna iste moma ke krvi?

- Borne ja ta i ta – odgovara mi iznena ena i prestrašena. Nemoj me odati, dok se udam, dat u ti pas, podveze naki ene i vezene arape!

On je ne odao, a ona mu se zaklela, da ne e više dolaziti i tražiti ga, pošto se je o itovala.

Ostavim pucara i idem za svojim poslom nose i ne samo rozgasti, nego uza nj vržljiv jedan štap. To mi bilo oružje za braniti se od zmija, a naosob od ljutih psetenja. Kad koje na me navali, ja ga do ekaj u ravulje, pa vržljivicom niz rebra opuzi.

Kad se ovjeka udes priveže, ne bude mu u jednom. Nekakav žale i nesre u svoga prijatelja umjesto tako re i, re e mu:

- Ne e ti ni u tom samom biti!

Tako i meni ne svršilo u dojakašnjem stradanju. Ne mislite, da su skna enja, nego pravi prigo aji, što u sada krah ano i pri ati.

Nakanio sam preno iti u neke babe Vide, o kojoj su govorili, da gata u ple e i da poga a, kao da je o ima gledala ono što se od nje traži. Došavši onamo, vidim je, skupurila se u kutu, oslonila bradu na koljena i ruke oko njih sklju ala pa štriljaca o ima i placa jezikom poput zmije u kolutu. Sin joj Marko gradio grablje pred ku om. Sjednem kod njega i gledam, kako ih napravlja. Utesao bilo od sirova drveta, provrtio ga razmjerno na šesnaest mjesta; udeljao šesnaest zubaca od suhe drenovine; svaki zubac ima zaobljenu glavicu i vrat dug kolik promjer provrtine u bilu. Ukuca drvenim bati em zupce u bilo i nata e ga na gradilište, baci i re e:

- Sad su gotove.

- Kako ne svrti zupce, ho e li ispasti? Ja u na to.

- Ispasti, je li? Odvrti on. Kad se sasušilo bilo, stisnu zupce oko vrata te e se prvlje izlomiti nego e jedan ispasti.

Do e k nama iz susjedstva neki Perlan s kamišem u ruci.

Toga vremena bijaše se pokazala velika boleština na marvi, crkavica na sitnoj, a kuga na govedima. Žderu i psetenja lješine mnoga su se zdmula i pobjesnila. Svak strmuo i bojao se. Prome u i mi neko drugo Markovo oru e, iznebuha grunu me u nas psetetina. Bali, repinu odmotala. Udrismo ga, ja ra vom, Marko grabljama ovarisa ga i Perlan kamišem, a ono ispod kamiša njega za nogu. Pseto je bijesno, viknusmo, ujede li te i okrvavi li te?

- Neka ti Dragan Maji za etiri petka pusti ispod jezika krv – kaže mu Marko – i pij morsku vodu, druk ije eš do etrdeset dana pobijesni i umrijeti istinito. Privij na rane

mahovinu s mokra om, bolja je od zmja bijelog graha. Reda ti je dakle dogod si živ, tu nosi kožni zavoj jer da te što tu o eprlja i prokrvavi drugi put, ne bi mogao ostati živ. Tako je neko jednoga nakon etrdeset godina ubola strmina, gdje ga je bilo ugrizlo bijesno pseto, sutradan pobijesnio i peti dan umro. Bio izvan sebe i dimio vas kao žežnica.

Po ve eri zapo e babin sin Marko meni:

- Ostani ti ovdje s babom, idem ja na jedno mjesto posijeliti. Redna mi je oti i, istra-živati e se neka kra a.

Strah me bilo ostati s neobi nom babetinom te po em i ja s Markom. Zapali on iscjepkanu suhu cerova u pa gorom preko plotina hajde onamo. Odmaknuv podobro javi se Marko: Da budu oni ljudi podnijeli mojoj staroj ple ice, ona bi mi bez mazije, ako bi saznala, da ne e biti sva e, sve isto pokazala, tko im i kako ovni e špednu, a onako ništa, ve što se osramotiše i žena osta ista kao žežena srma.

Došavši ku i, Marko povrh vatre leže, ja s druge strane, s jedne je baba sjede i spavala.

O pono nim pijevcima upire neko lako u vrata zovu i najtiše:

- Markane! Marko! O bako! otvorite, naši smo!

Sko i Mako prekresav glavnje, upuha vatru i otvori vrata, probudi se i baba. Upadoše dva ovjeka, na jednom torba, drugi prazan.

- Ima li štete? Koja vas je nevolja pognala, mili moji? Zate e ih umah baba. Marko šuti, ja se u inio, kao da tvrdo spavam.

- Nije velika upatka, zlatna bajo, protari malo o i i rastresi se od sna; na potegni kapcu – gučni, gučni! – odgovoriše došljaci dodaju i babi tikvinu, bit e vina. Staviše preda nju šilježetje ple e varena mesa na torbi vele i: pro upkaj der to i pokrijepi se mrvak, mila naša bako, pak eš nam malo ak gutnuti!

Oštri u bake nokti, a i tek ne bio tup niti je desni izdavale te brzo doprla do kosti. Prelomi ple e, odvrnu lopaticu i po e gatati:

- Ako je iz tvog tora, pun ti je koš, a i kesica nije posve prazna. Mrtvac i grob daleko. Imaš podugu priuzu, je li ti iz nje što ispuzlo?

- Jest, bako, jest, kao da si gledala – re e jedan od njih. Preksino vra aju i se iz polja pretkolnjak sagonja milo mikao i žalostivo pred svim veoma rikao, kao da je znao, da e one no i otputovati. Odmrkao, a ne osvanuo.

- Izdao ga je prvi ti susjed i vo krenuo je u zapad – progata boba nepomi no gledaju i u lopaticu. Najposlije eš doznati za izdajicu, a za vola nikada. Ne o itovavam ti susjeda, jer bi došlo do smutnje. Još ti je nešto poginulo od krupnog uha, nu ne znam, šta je.

ovjek hvale i gataricu poslije kazivao, kako mu prije na no kobila pobacila nedonoš e, što je on sam samcat znao.

VIII. Novi

Kad se stari raboši do kraja nereskaju, prave se novi, a oni se prerežu, više ne vrijede.

Sve, što ovjeku, pa i ženi, olako uje trud i pomaže poslovati, može se zvati strojem i strojevima. Plug, žrvanj, damari, gargaše, vretena. Sve su to strojevi kao i u mlinu kola, u parovozu kotura i i u parobrodu kota i.

Metnimo naime, da se komu istrga krunica, on udjelja raboši i nareska, pa mu lakše moliti u nj nego u pijesak ili prste. Isto tako tko ne zna pisati, zarezuje u drvene raboše-

spomenare. Tu su vam stare drvene knjige. Prvi stari ljudi ogulili drvo, pa kremenom piši. Drugi na kori od drveta. Tre i na liš u od trave. etvrti na koži od janjeta ili od jareta. Neki ugljenom na dasci, neki opet aptovinom na platnu pisali. Kad ponestalo kože i ista platna, ljudi nakupili otrcaka, dronjaka i svakojakih ku ina pa vari i razlijevaj. Skrup skupili i nazvali ga bijelom knjigom. Toga su tako mnogo našarali, da ve ne znadu, šta bi od listova, nego gradili od njih krovove za ku a; ko ake na prozorima, pa e cijele zgrade napravljati. Prije pravili od košuljetina i ga etina knjigu, sada od knjige odijela kroje, štite i kabanice! uje se, da nekakvo drvo melju i od njega kartu izlijevaju! E to ih na stare drvene raboše!

Ne nalaze i nigdje po udna zanata smislih najednu: za i naime me u pustinjake i u iti same knjige, a zabaciti strojeve, drvene raboše i ljude drvenjake.

- Ne eš, ne – rekoh si sam – tupi i opaki svijetu, mene više za puno godina vidjeti; idem ja u suho, a kad me vidiš, upamtit eš! Ponovit u se, preobraziti, knjige nau iti, da me ne eš raspoznati. Onda u ti u nos pokazati, kako si neotesan, slijepi svijetu!

Ali kako se putniku doga a, kad mjese evim sjajem putuju i najedno u mraku ostane i željenom cilju ne domakne, tako bilo i meni traže i pustinjake i njihove nauke.

Do em u svoje svojte Mate Kraljevi a, koji je stajao blizu pustinja kih pe ina i knjigu poznao, da barem slova primim prije nego u pe inu za em. Neka bi me dragovoljnije prijali i upoznali, za im kopnim. Mate mi marljivo kazivao po slici i prilici drvenih strojeva: a-ra ve, b-ba ve, c-srp, -spuž, v-vrljudalo, d-gundalo i t d. Preticao ga ja sam: j-otik, o-oko, t-svrdao, z-kukac!

- Ima tu soli, ti eš ovarisati, uporabiti i stati im svim u kraj brzo, ako Bog da – pohvali me u itelj Mate.

Od Matine kolibe k istoku pri brdu zjala su cma okna pustinja kih staništa. Koliko mi bilo drago u iti pismo, toliko me strah bio onih mrkih zjala.

- Dragi ro a e Mate! Upitah neko sklopiv bukvar – kakvi su ljudi oni pustinjaci? Ako su onako mrka pogleda kao što im prebivališta izgledaju, ne eš ništa s njima u initi. Može li, bolan ne bio, kad onamo ovjek u e i postoji, pa mu po emu dozlogrdi, ondale nezavrte pošteno otr atiči?

- šta eš, da ti re em, dragane moj – Mate e – ono je ona vrsta ljudi. Istina, naši su, ma odu li onamo unutra, nekud se posve promijenu, rek bi, nikad oni nisu, koji su amoka bili. To smo osobito spazili, otkada iz Bosne dosurljaše i me u nama se nastaniše. Dok ih je bivalo kao bijelih vrana; dok su cme peškire i duge reselje nosili, lakše se je bilo s njima razgovarati. Ne dadu sada zavirivati po svojim skrovištima i onim nekakvim zakutcima.

Ja te ipak ne sme em, jer im ne znam za zlo, nego samo suhopamost i neko pobnavljenje nalazi se op enito sude i kod usjedilica i neoženjenih ljudi. Tamo ih vjetar nosi, nek se lije e, kako znadu! Da mi re eš, da me sve cijelom kiselinom i zamedenom purom hranili, ja ti se ne bih mogao ondje obiknuti.

Više sam puta izdaljega, kradomice ropsko im stanje i vladanje promatrao. A neobi no! Kako im prvinac sviri, onako svi igraju i lete za njim kao ovce za svojim zvona-rom. Nema ti tamo veselja, igre, sijela, nego se svaki namrgodio, kao da si mu a u objesio! Jedno gledah iza ugla, kako se strkaše i svi iz jedne velike knjižurine napriuzet moliše. Pred bogomoljom im o klinu vise napoprijeko dva crtala usporedno. Ispade neokle jedan šišiglava, podbi gvozden bač, uvu e ga me u crtala i po e tu i, da je uši

glušilo. Umah se o u tujanj, mmorenanje, rojenje: evo ti vrvi deset dvanaest pustinjaka i pustinja i a manjih i viših. Uzdigoše dvije debele knjige na dvije daske u vrhu na sjekiru lijepo sklopljene, opasaše ih kajišem po dnu, kad rastvoriše. Izgledale kao dvije vre e na samar prepr ene. Postaviše se u dva reda pa udri itaj, sad ovi, sad oni; ovi više, oni više, ovi još više? Jesu sat na satu. I pamet mi odsjeca, kako se bijehu zaratili, da bi se do mrkoga mraka nadmetali, da ih ne susrete u knjigama nekakva grozna nebeska prijetnja. Netom je uo iše, padoše ni ice po podu i nešto svaki u sebi smrsivši razbjegoše se preplašeni bez obzira. Evo koliko sam blizu, tamo im u pretvorke ne ulazih, nego mi drugi vještiji kazaše, kako za jednom sinijom iz jednog anjka ne jedu kao mi, nego da imade svaki pred sobom zdjelu s kašikom i ulomkom kruha.

To e biti, pomislim, da se ne bi pojagmili ili jedan drugom tustiji komad pregrabio, te idem jedared osvjedo iti. Do em nekako do gotovlja a im te ga umolim, da vidim, gdje ti pustinjaci ru avaju. Na zidu vi anici otvori on vratašca, ukaza se prometalo-rotaljka ova obla kolik po ulišta okretaljka, a pod njom evrtaljka. Š to odovud metne pa zavrti, onamo izleti, a što odonud, ovamo. Na sred obrtaljke pripređane luknjice, kroz nju se može šaptati i onamo sve razgledati. O podne za ekrtla nekakva drvena ekrtaljka. Mahom o u se škripa žujica na više vrata i štek na bravama režena; evo ti ih u blagovalište gologlavih itav roj. Prremetnuvši nekoliko nerazumljivih rije i posjedaše za siniju do pasa visoke. Svi mu e kao studene stijene. Jedan debeljko na vrhu stola pucnu pred sobom drvenim klju i em po dasci. U isti as u dnu pri rotaljki po e jedan iz nekakva badnja udnovato glasom zavijati, kao da nabraja. Onda zaredaše jedni jesti, drugi itati. gvozdenim kašikama sr u, tupim bez kljuna noži ima zalogaje režu i etverozubim oštrim vilicama u usta naglo sme u. Jadno drugovanje, a još jadrnije blagovanje, gdje veseli razgovor zamjenjuje nijema šutnja, smijanje ozbiljno itanje, nazdravice i umebes, zveket zdijela i kašika. Ali je bolje i tako, nego se rje kati i sva ati. Nisu tu uzalud zatupljeni i bez kljuna noži! Da se ne mrze i zla ne boje, zar bi onako srditi šutjeli? Od puno je ono majka, dragi si moj. Još je nekima, inilo mi se, bio posljednji zalogaj u grlu, a jedan sko i na srijedu i pozva da ustaju. Sunuše svi kao jedan i posukaše za njim na vrata. Cijene i ja, da e onoga mlatiti ili se veselo „vuka“ poigrati, proletim na druga vrata, ali ne zgledah više nijednoga niti znadoh, kad umakoše.

- Sit sam ja takvih pripovijedaka, u itelju moj – odvratih na to Mati – oni tako rade, kako su mi drugi kazivali, ne iz mržnje, nego da upokore jezi inu, koja je najgora pri jelu, kako i sam znaš.

- Jezi ina – priuze Mate – kad se navalja pirjana, natu e pe enja i nadoji vina, da bude devet na njemu katanaca. Progovorit e makar okom, rukom, nogom. Ja ve vidim, da si ti onamo mogao, pa im kaži, a o meni ne govori, ako e pravo zauzdati i upokoriti svoju jezi inu, neka smo e crni kruh s bijelim i crnim lukom, zaliju ljutom mla enicom i bistrom vodicom, pa ne e mo i govoriti, kad bi i htjeli, nego e tucati i mucati, a ponajviše mu ati. Ne bi im onda trbusi rasli niti bi od debelina stenjali, kao da ubre nose!

Pošto sam uz Matu po kuki, motici, držalici, strugu u i drugim strojevnim prilikama podobri ak slova ukvitao, izuzamši etiri u zagratki, koja nije ni on znao niti su sli ila na naša, odem sam do pustinja kih pribivališta. Prikažem odmah s praga svoju želju i kako znam sva slova, osim etiriju na kraju bukvara.

- A na što ti sli e ta etiri? – upitaše me pustinjaci.

- Prvo – otrešoh ja neustrašivo – na zametnuto nedovršeno gudalo (12), drugo na dva srpa zami ena (x), tre e na taljig od tri kraja (y), etvrto na usukanu turu od prediva (9). Posljednje ima uzvra en rep bez podrepice, ustubo en vrat bez glavice, dva trbuha bez povora i bez rebara. Kroza nj se vidi kao kroz petlju. Kako god ma ku baciš, ona e na noge pasti; tako i ono kako ga god okreneš, jednako e izgledati. Re e mi u itelj Mate, da ono nije pravo slovo, nego nekakav raboški zarezak i da ih je vidio punu preššt pred suncem u Makarskoj.

Pustinjaci se nasmijaše i jedan mi brkonja re e:

- Ne izgovaraju se slova po prilici drvenoga oru a. Hajde tamo me u u enike, budi dobar, ponizan, poslušan, na barkaj ni u koga, mi emo te obavijestiti i pou iti! Nove eš ti rabošu u iti, a sve stare te svoje motike, kukice i zubice zaboraviti.

Dovedoše me u jedan prizemni ko ak, na njem dvije mazgale k zapadu gledate. S obadvije strane duljinom od mazgala do vrata podignuta dva kreveta visoka do pasa, na svakom po šest ložnica kao zibaka, u svakoj pojedinoj sjedio po u enik – dvanaest ih brojem. Kako je koji iz kojeg mjesta bio, tako i odijelo nosio: razlikovao se Crm anin od Klobu anina i gabeljak od Duvnjaka. Samo su im kike bile jednake, od uha do uha posred ela podstrižene i per ini bez ugotnjaka do sred vrata.

U drugom ko aku sli nu prvom, pri jednom kraju zemljena pe na lon i e; od ove k prozoru uza zid okrugla sinija, nad njom dvije krošnje, u jednoj drvenih dvanaest kašika, u drugoj dvanaest komada karišikova kruha. Drugim krajem klimava duga trpeza s dvije klupe sa strana. Sa sinije u enici iz jednog anjka jeli, za trpezom zajedno u ili.

- Poslao me Brko me u vas – kažem im – i rekao mi, da ni u koga ne barkam, pa ja to i ne u ne bamu i ko prvi u me. Dime li tko u me, smotat u mu kobilicu i staviti puhalo s odpuhalom, pa eno mu etiri puta, neka me potuži Brki i Brku. Dodije li me se tko ma samo vokom, per in mi, per in mu, pa što tko odnese. uo sam ja, kako se u enici na koljena me u, na konje uzjahuju, uši im protežu! Za koje babe zdravlje? Kao da se je neko prodao pa da mu se silom slova ugone u glavu, kao klin u trupinu?

I da im još višma ma ku raskinem, kazah im, kako sam prošlih dana bijesno pseto ra vama odbio, kalilju za vrat uhvatio i kuma Antu palio.

Na moje kazivanje i prijatnju dvojica starija šapatom me u se rekoše:

- Ja oškopice ovog malog drvenjaka, ako si Božji! Kako ti on tasla i, a ne zna ni itati ni pisati! Divljak!... De kad mu se ra uni zavрте u glavi: „Osam do osamnaest, pet u devet“ i latinske rije i zapnu u resici, mimiji e biti. I mi smo bili neke der ine, ma post i prut utjeraše u brazdu.

IX. Sui

Mrki komadi one karišikovnice u krošnji više me uznemiravahu nego da mi je tkogod busom prijeto glavi. U strahu rekoah u sebi: teško sjekiri, koja se bude na onom tocilju oštrila! Teško zubima, koji e one bruseve ogrizati, jao grlu, koje e proždirati, i želuca, koji e probavljati!

Mu no e se biti s njima sastajati, a puno mu nije rastajati. Jao konju na karišikovoj slami!

Opet me veselilo, što sam u suhoj pe ini pa mi ne e za vrat kapiti. Š to ima u oboru bunar, pa mi ne veli na vodu dan hoda i i. Lijepo mi se inilo gledati kroz okna prozirnom kartom i vedrom trbušinom zastrta.

- šetka se za ostan od škropca zaklanjala pa joj bilo lakše nego stati na goleti; koja kaplja u ostan udarila, ne smjerala u nju, a nekmoli ne e biti meni u ovakvoj suho i? – naga ah dalje hrabre i se sam.

Vremenik na zidu kazivao i pripisivao svemu svoj rad i ured: u taj sat u iti, u taj kaza-ti, što si nau io, u to vrijeme šetati, u to ustati. Ja se udio, kako ne bilo pripisano, kad se imalo na dvor izlaziti porad sebe! Tako se tu u ilo, da je najzadnji moj suu enik bio u niji od mog u itelja Mate, te meni bila zgoda primati. U ili me slovika: jedan kaže: „od“, drugi - va, tre i - li, etvrti - ti, a ja za njima skupa izgovori: odvaliti.

Jedan vikne – bez, drugi – dan, ja sastavim i re em: bezdan.

- Dosta sad u sam! g djekoju rije pro itam, koju ne mogu, pitam.

Trpeza se ljujula gotovo kao na vodi; za njom u enici šutimice u ili, koji slovnice, koji skladnju, koji rije nike, ja kod pe i vrtio u svoj bukvar. Do e u itelj, mi na noge. Pozva prvog u enika, da mu od jednom skloni sedam rije i u sedam padeža: pijevac, pjevaju i, kruške, jabuke, jedu i kukuriku vele il!

Zove drugoga, da mu izbroji pedeset rije i razli itih napamet. Pita tre ega: „Je li iste sile izraz 'jabuka rumenka' kao i 'jabuka rumena'?“

Došao red i na me, da sastavljam slovke. Ja sastavljam i rastavljam, što mogu, ne bih li se odlikovao.

Kad se svi obredismo, nastavi u itelj upu ivati nas:

- Budite dobri i ponozni! Znanost bez dobrote prava je golotinja, a bez poniznosti je oholost i taština. Pun klas prignute glave stoji, prazan uzdignute. Kad itaš, rastvori knjigu pravo pred sobom, drži ni posve blizu ni posve daleko, naravno: utri i se prema njoj, kao da si štapa ve erao; ne nosaj glave tamo amo, neka ti se o i vrte kao na ražnju. Netom si jednu rije ugrabio, idi okom na drugu pozorno, pa eš izvrsno itati. Dan danas i u itelju i u eniku itanje je kabanica. Da stotinu stvari znaš, a loše itaš, svatko e re i, da ništa ne znaš. itanje knjige koga mu drago jezika pokazuje, kako ga itatelj pozna i razumije.

Odbacite djela tmina, što ste na svijetu znali, zaboravite! Nemojte se berožiti ni jedan drugom zavidjeti! Ako niste bra a po krvi, jeste po ljubavi. Starija je ljubav od krvi. Niste došli u ove stanovee, da postanete bogati imanjem, nego uminjem. Bolje je znati nego imati. Imetak može ovjeku propasti, a nauku samo mu smrt ugrabiti. Nije se nitko nau an rodio. Sve po malo, pa e biti do malo. Kao što prsti u ruke nisu jednaci, tako ni u enici: jedni u naucima prolazite bolje drugi pogore. Ali nesposobniji marljiviji prestignut e sposobnije nemarljive. Upamtite dobro!

Dokle gorljiv u itelj podu avao, svi u enici rek bi pažljivo slušali, a kad on otišao, nemimi bili kao što i prije. Trpeza se njihala, djeca se krtožila, bockala i peckala.

Nad ovom dje injom u ionicom pravo gore stanovao je u itelj te kad bi uo tutanj i škripu, opominjao bi štapom tuku i u pod, da se u mimoj i dubokoj šutnji u i. Ali u tako tjesnu škripcu nije se moglo šta u iti, koliko je li u prepunoj kr mi, gdje jedni kihaju, hr u, zijaju; drugi bu u, protežu se, ulaze, izlaze, šaplju i govore. U takoj smetnji najvještiji majstor posjekao bi se obru e tešu i i porezao se bucate nabijaju i.

g dje danas u enici stanuju, gdje, kako i kada, osobito napamet u e, nije mi poznato. Samo sam vi ao, gdje polaze i u u ionice pod rukom i pune torbake knjiga nose, a koliko odunda u glavi donose, ni to ne poznam. Da onoliko odvla e, koliko dovla e, manje bi ih brkatih i bradatih sveu ilišta poha alo! Pustite djecu, nek se tjelesno oja e

i razvijaju, pa onda im papirom mozak ispunjajte! Ta ne e mu pamet iz glave ute i do desete godine, nego e mu biti zdrava zdravcata u gojnu i zdravu tijelu. Mjesto što bi jedan u itelj podu avao sedam u enika, sada, kažu, sedam u itelja, podu aje jednoga! Teško ždrijebcu mazgacu! Petnaeste godine prete e ga vratuša, sedamnaeste sušica, dvaeste grobnica.

Mlada vola jaram ubije, konja samar, težaka motika. Ranije pošli, kasnije došli. Ipak u svoj ozna enoj tjesno i ja oporavih itati. Uostalom nisam se bojao, da e mi se prsti osušiti te izgledati kao pletitke igle, jer nisam bio prepovijen iz pelena u kantu! g lava i nos od dra ave kvrge, prsi i rebra od drenovine, buti i noge od jasenovine, zar da se zlomo nik slova plaši.

Ako sada odgojitelji, rukovoditelji, u itelji nejake djece pou avaju ih, dokle su naravno hlapnje korisne, a otkle štetonosne, to su možda i nama onda kazivali: ako li danas toga obi aja nema, to ti ga jama no ni onda nije bilo. Nego šta? Iza itanja odmah uveli u ruke slovnicu, ve inom tu ega jezika, pa grizi tko može. Slovnica u i pravilno: štiti, pisati, razumjeti i govoriti. Valja li? Koliko ima djelova Slovnica? Ima ih, bratac moj, najmanje etiri: glasoslovlje, oblikoslovlje, izrekoslovlje, skladnju. Ide li dobro? Kako ne, taman kao ma ku glavica pe ena luka! Tako se tu svi u enici više mjeseci, pa e i godina zajedno istim redom, istacatim neradom mu ili pa i u ili. Za ugodna vremena u ili po gaju, tko na drvetu sjede i, tko poda drvetom leže i. Podjekad i potrbuške slova pisali. Mjerila im drugog nije bivalo, izvan da bi koji jezikom za perom zaokruživao. Dosta je njih bilo i imenom lijepo izgužvati, a što je koje kra e ili dulje, što li sudalje ili subliže, ne marilo i zamjerke ne bivalo. Slova velika, slova mala, masna, šta ete više?

Jednoga dana pregledaju i nam u itelj krasnopise prozbori:

- Sklad i ljepota rukopisa, dragi moji, nije mala stvar. Obi aje se re i, da je u velikih i umnih ljudi ružno pismo, a samo prepisioca lijepo, jer da ovi ne misle na sastavak i slog stvari, nego kako e slova i rije i poredati. Ipak vještaci neki po rukopisu ozna ivali su ud i zna aj pisca ne poznaju i i ne vide i ga, kao da su s njim puno godina drugovali. Ja samo znadem, da su jednoli noga pisma preko svega svoga života ljudi, silu godina proživjeli.

- Ma kako može – molim te, u itelju, - u ita jedan smjeliji i ukupniji u enik upoznati se pisac po svojem pismu kao po ogledalu?

- To vi sada – odvrati u itelj – ne možete pojmiti u e i još tekar slovnicu. Stanite, dok vam se pamet razvije i dozrije, pak ete vidjeti. Vas ekaju: krasoslovlje, mudroslovlje, pravoslovlje i stotinu inih odslovice i doslovice. Hodit e te po svijetu od grada do grada, kao p ela po cvijetu od travke do travke, ove sabirati voštinu i med, a vi iskustvo i pamet. Kad sva ta nau ite, ne recite, da znate sve, što je Božje, niti opet, da ne znate ništa što je kozje, nego ponešto, što je upravo ljudsko. Kolikogod budete ponau ili, uvijek e više preostati nepoznatih vam stvari. Kratak je ljudski život, a da je i najdulji, svejedno, ne bi svemu dosko io. Samo zaizvršno jedan jedini jezik znati hotjele bi se ovjeku orlove godine.

udovit je veliki bijeli svijet udnovit je mali svijet – ovjek. udnovat ovaj kraj, onaj stroj, sprava i naprava. U ovjeku duh i tijelo, neprili na dva prijaelja, jeda za drugim u jamu, a što ho e duh, ne e tijelo, a što želi ovo, ne e onaj! Sad prijatelji najtješnji, sad neprijatelji najžeš i. udesno! A rek bi, još je u njemu udnovati besjedni ki dar.

Sedam vremena našega glagola vi ne ete znati za sedam godina, a pet mu na ina, pet za ina i šest redova ili razreda za sedamdeset godina. U tom e nestati i mene i vas, a slovoslovlje neizu eno ostati.

Djetetu, netom nau i, i to nepravilno itati, uklepati mu u ruke Slovnicu isto je kao osamariti malo ždrijebe i dobro natovariti, koje „ako ne zna re i, zna le i“. – Brži samari nego konji. Imao bi se prije upoznati svijet, narod i osoba u sva tri lica, koja govori, kojoj i o kojoj se kazuje, njihov govorni ki dar, svrha i uzrok mu pa onda tražiti: „Što je Slovnica?“ i odgovarati: „Slovnica je to i to“. Jezikoslovlje teže je i mu nije nego mudroslovlje. Pa ako je ovo, po mnijenju mudraca, ostalim znanostima klju , ono je i brava i klju .

Tko bi pisao Slovnicu na oglobini svoga pokojnoga jezika i na temelju stranih i nesrodnih tu ih jezika pa ih potku ivao neobrazložene i jednake i u iteljima i u enicima, taj bi naticao bozavac na glavu, a kapu obuvao na nogu. Nagoviještavaju eg ovako u itelja pomno slušasmo te emo mu:

- Kad je tomu tako, nas e Slovnica i svi ti nepregledni tobožnji nauci najposlije usmrčiti. Korisnije e biti prihvatiti drvene raboše. I stari su nam rabošili. Neki su nam u itelji propovijedali, kako i danas po Arapskoj i Je iptu nekakove jezi ne slike, klinci i zare ci prou avaju se.

- Ne dragi moji – nadoda u itelj – umjereni nauci vas ne e upropastiti. Ne koristi mnoga itati ni u iti, nego mnogo, pak ete onda štogod znati. Re e netko: „Bojim se ovjeka jedne knjige“. A i baba je na sušnoj godini kazivala: „Ove godinice tko je usijao, štogod e štogod, a tko nije, ne e ava zma“.

Tko sve er u i, malo zna, a tko rijetko, ne zna ništa. U e i tu e jezike nemojte se zanijeti i svoj zaboraviti! Nemate rije nika ni Slovnica u svom jeziku kao napredni i prosvjetljeni narodi, nu neka vam to nadopuni zasada, što nau iste od roditelja i naroda. Da naš jezik ne osta u živim ustima živa naroda, po knjigama i u enim ljudima – dosele nikad mu se za trag ne bi bilo znalo. Jedan, jadan! Kada i kako se to zbilo i bivalo, kazat e vam u svoje vrijeme povijest drhtnoga nam naroda.

Sko ili su se neki naši rodoljubi, da prou e zdravi naš narod, jezik i narje ja mu te skuju Slovnicu i Rje nik. Kada dakle to bude, onda ne ete u iti svoga jezika po pravilima tu ega. A dotle red vam je tu e štovati, a u sebi svom se klanjati, i ter kako bilo. Nije sramote tu e jezike znati, nego je ruglo svoj po tu em natezati. Mi re emo: „Koliko jezika znamo, toliko ljudi valjamo“.

X. Neviđeni

Nešto izgledom družine, nešto svojim marom, ponajviše u iteljevim darom ja odoh naprijed.

Iza slovni ke skladnje u ilo se krasoslovlje, mudroslovlje, blagoslovlje, uvijek naprijed, nikad natrag! Pun znanja kao šipak zmja ili jarebica o injaka! Valjalo više puta utezati glavu, da ne bi razbrekla i pukla od pusta znanja i razložnja! Zalazilo se više puta iz znali nosti bez u itelja u prirodoslovlje, pjesništvo, bajoslovlje, svjetsku povijest, zvjezdoznastvo, brojno i nebrojno ra unstvo i udo drugih. Ali kad bez vo e ne znao vojnik, kuda e ni kako e, pade mi na pamet ona moga u itelja. „Brži samari nego konji“. Šta to zna i? Jednoga dana prokradem se izme u pustinjaka prekriv glavu jašmakom, da ne bi upoznali, koja im si a ispod koliba ulicom prolazi, pa u u drveni ara, da vidim kao on kroji samare i ini da budu brži od konja.

Tamo, gdje sam došao, bila dva majstora: drveni ar, i samardžija. Prvi omjerao o konju drvenicu, drugi krojio stelju za samara. Drvenica se sastoji od krstaca, samotvora i dvije ukrivite kalu erice svr ene su petnaest drvenih klina. Stelja se krojila od crvene torbe i bijelih klašanja dvostnelih; pe enice se natiskivale izrezanim ozimi nim krovom poprijeko i uzbrdo, ožgora se pometala umerana kozja koža, da ne bi zakisla stelja, onda se utegama i utegljima vrsto za drvenicu vezala. Kad se uvukla uža: tovarnica, pra e, potple nica, poprug, pove, samar je bio gotov, bez ikakva gvozdena zaglavka.

- Da sam ja drveni ar i steljar – primjetih majstorima – ini mi se, drvenice bih sklapao bez omjere o konju, a u stelju metao ku ine ili vune, a ne krova.

- U knjigama ima svašta – odvrati jedan ih – te valjda bi valjalo u vas samar, kad bi i glavi okrenuli k repu, a krstac k vratu, nu to u nas prostaka ne obiaju! Ako bi još u stelje vunu ili što sli no umjesto krova tiskali, tim bi na kolnu sadna gradili. Nama nisu drage na konjskim le ima umjetne masnice ni zadorice. Krov je nadimljiv pa ne bije konja, a vuna i ku ine pod tovarom svaljuju se i nemilo tovarca biju. Taki bi vam samari bili brži od konja.

- Ja tomu razloga u mudrim knjigama na vidjeh – rekoh majstoru.

- Vidjeh ja eto u samaru i itah na konjskom povoru – odvrati on tešu i krstatiće za drvenice. Vide i da ne mogu s njim ni zbijeliti, pozdravim ga uljudno i udaljim se razmišljaju i naglu svoju drzovitost

- Kud u ja sa sedla na samar? – rekoh sam sebi i vraaju i se natrag u staje. Tražim kod svoga književnog znanja svjetsko drveno umije e! šta mi vrijedi! Nu skromni razmišljaj i potajno pitanje ne pomaže mi, da brzo opet kod drugoga ne nalijepim. Idu i stazicom preko šumice ujem nekakvu prasku i zvrku, kao da poteži kamen na kamen vrtiš. Iza nekoliko koraka nabasah na kolibicu od pletera i šušnja, u njoj sjedio ovjek podvijenih nogu, žena gologlava, desne ruke zagnute do ramena, stala uz nekakvo kolo na kolu, do pasa na etiri stup i a odignuto; iz kraja kola crven štap u gredu zapirao.

- Tko ima tamo? – upitah ispred vrata, gdje se ono mlin vrti?

- Ima nas – odgovori ovuljak – evo mlinice i mlina, mlinarice i pomlioca!

- Nisam dosad posuhoga mlina vidio, bez jažve vode i skoka – dodado – samo sam uo, da vjetreni mlini imadu.

- Ovo je žrvanj – uzvrati onaj – i ne treba mu drugi vjetar, dok mu je Anina jaka desnica, a tako ni vodeni skok. Okrenide, nevjesto, jedno pedeset puta, nek se nadivi onaj namjernik suhom mlinu. Prihvati muškara za onaj crveni kolac, koga zovu malen, pa desnom svojski hitro zažrvnja, lijevom zasiplju i, kan da joj rukom i žrvnjom mlinско kolo, vodenim pljuskom gonjeno, vrti. Sad pomlioc izvadi iz suprage kola i i ponudi me vele i:

- Kušni der, sladi li krušac ispod žrvnja!

Žvaknu dva tri puta pa u mu:

- Izgleda ti mu kora kao sirova krušca, a sladi kao zame en. Ne u više, bojim se, da me ne promune!

- Hajde vrvi! – izadri se srdito pomlioc – vidi ti se na o ima, da si uhoda. Sirova ti je glava! Ulit e ti se moždani sirovim naukom, koda iz svakakvih knjižurina žva eš, a ne znaš, pe en li je, meden li je. U brašnu ispod žrvnja ostane slasna jezgra, koja pod teškim vjetrenim, pamim, vodenim mlinom ispuši, što ti dovle nisi znao, pa ti se priinja

medenjak. Da mi se ne bi što gorega dogodilo, mu em ga ljuto glednuvši odoh, kunnuvsši se drvetom i kamenom da u sli nu eljad svagdjer izbjedavati, sve dokle mudre knjige izvrsno ne izu im.

Ja ve veliki, po ele me nausnice mr iti, zreo mladi , drago mi puno i svašta znati. Više mlad misli nego more nosi!

Nabavio sam mnogo cijelih i raspalih knjiga. Nekomje itaju i kvario, krmje i ošte ene utežu i koncima krpio. Rekoše mi pametniji da mi treba je imati „zemljovid“, te done-soše nekakvo a avo klupko u gvozdenu obru u na tronogu stalku, crnim koncem poprije eno. Pet šest dana vrlih klupkom k sebi i od sebe, njim ustresah, ali uzaludu, zemlje ne vidjeh ni ja ni ono!

Jednako pro oh sa šarovitim zemljopisnim mutapom i sa raznim kolutarima te odgovorih družini, da to ostavljam za starosti, a da sada tište hitniji i bitniji poslovi.

Pritužim itati i na pamet uzimati, osim redovitih zada a, osobito za vrijeme praznika, mnoge pou ne i nepou ne stvari. Jedno mi sunu u glavu, štono nam u itelj u djetinjstvu pregledaju i pisma re e, da umjetnici mogu poznati zna aj pisca po rukopisu mu, i da dugo živu, koji jednoli no od mladosti do starosti pišu.

Mnogo sam u svojoj stanici rasporedao i rastvorio knjiga, da na em, kojim putem i na inom to nau nici doznaju i tako vješto rasu uju. Namjerih se od sve žalosne na jednoga, koji pita:

„Može li se po pismu poznati zna aj pisca? Ja ne vjerujem – odgovara sam – izim valjda štogod uop e o udorednom ponašanju, ali nikada o raznolikom izrazu zna aja. Me utu ispovijedam, da imadu i zgodu metnuti pred o i jednoga u tom odli njaka, više rukopisa, na razne redove društva spadaju ih osoba, šest puta udom se udilo vrhu sedam njih, s kojom vjemosti u enjak slikaše, iza malo razgledanja, slike doti nih pisaca“.

Nu uputa i uprava za takve nauke ne na oh. Metnuh se sobom motriti onu drugu, naime pod jednako pismo od mladosti do mrtve starosti.

Za više godina dolazilo mi pismo pred o i desetorice ljudi, koje sam li no poznavao. Svaki ih imao je nepromjenljiv rukopis kroz vas život. Osam ih umrlo, a dva su i danas živa. š to im bila deblja i u višem razmaku slova pod mladost, a cmigavija i tješnje slagana pod starost, to nije mijenjalo lika rukopisu, nego naravno ozna ivalo stara ku slabost i prignu e na lakomost, na koju, vele, ovjek uop e u starosti naginje, jer vidi, da ne može dobivati. Te desetorice evo godine: 90-86-82-82-78-75-74-72 - dvama živu- im 86 i 79. Znam još rukopisa dvojice istoga plemena, - jedan je živio po etkom ovog vijeka, a drugi u životu. Rukopis im je tako sli an i nali an, da ga živ ovjek ne raspozna. Nije ovjek drvo, krv nije pura.

E to šta tada prou avah, sada pripovijedam, kad me pita starost za mladost, kada dolaze sjedine u glavu, a pamet polazi u stranu. Mu e i se ovako s knjigama, upadne k meni moj prvi u itelj na svijetu Mate i zapita:

- Kad eš trvenikom? To jest kolskim drumom unutra, put „mudre knjige?“.

- Netom gora ozeleni, ptice propjevaju, more utiha, dragi u itelju – rekoh.

- š to e ti tolike knjižurine, prilika nije, da eš im mo i svima dohakati? Da su pite, koliko je u njima listova, u njih glede i nasjela bi ti krv na o i – proslijedi Mate. Ja imam samo dvije tri pa im ne mogu da dosko im. Ako se prekoredno u njih upiješ, izvodniti e ti moždani, izgubit eš o i, a možda i život. Upamti, u eni e, varklji je živ magarac nego lav mrtav!

Mnogi onamo dolaze zdravi, mogao bi njima, što se kaže, bregove razbijati sa živim oćima u glavi, a vraćaju se blijedi i mršavi kao oglobine, sa staklenim oćima na glavi. Strahota i za izomjake! Ako u tućini košćurine ne ostaviš, donesi mi prijeke moći od poganice, streljovice, skakavca i gusjenice! Ne zaustavljaj se nigdje do grada Rima!

Ne pre nagljuj se ni ućem, što ne možeš od jednom ućiniti, a tić uradi u dva, u tri puta, pa neć eš se povratitić kao svraka izgorjela repa. Ko da tić je kosa rebra izmotala, a svirka srce izlokala. Muževno i ustrajno velike knjige proući! Ne stidić se i ne strašić! U stidu se gubić ovješćvo, u strahu junašćvo. Ostaj mi s milim Bogom! Zakasnitć u s ova stvari.

Pošao u stoć dobrić asa, dobrić ućitelju! – odgovorih ja. Hvala tebi, gdjeć ućješ, na spomenu i prelijepom savjetu!ć initć u, koliko ućzmognem.

Moj ućitelj bioć vić en mladoženja od dvadeset i petć godina, premetnuo seć tkanicom strukom trostrukom, zavioć šal oko dvijeć kape na trubaljku struk na struk, spasioć crnu džoku, niz njuć mu visilać mazalica poput ošćtrice ili kosać koga vodira; u njojć mu bilić zemljani kalupić i, na kojeć izlijevaoć mjedeno prstenje i kositrene krive za ženskih kajiša. Jošć je nosioć sitnica na prodaju:ć ešćlarica plettenih od vune i kožnih; ruć njih stanć i a za podveze; lulicać bakrom okovanih; stog reć e da bić zadocnio, višeć se zadržavajuć i, donijetić ih meć u narod, kojić se takoć brojaoć tuć nahoć ašeć jedneć godovine.

Do nekolikoć vremena, pred našć polazak na more, vrtić naš ućitelj, visokih nauka, prizovnuć nas šestoricu i dadeć nam mnogeć savjete, poć prilicić ove:

- Uzomić sinci,ć elić nić mladić i!ć Domaloć vamć jeć poć i uć inozemstvo, dać tamoć dovršiteć sveć naukeć potrebiteć vam.ć uvajćte se, osobito uć putovanju i ispoć etka, da se neć naružite. Velikać jeć kobilać svijet. Našać suć mjestać pustošć premać urednim i ureć enimć mjestimać djecoć moja. Amoć suć namć spomenicić kojać gomiletinać poć brdimać kao od šaleć zabacana, kojać steć inać maljinom neumjetnoć smlać ena, a kojać svodinać razrušenihć dvorać jošć neoborena. Drukć ićeć eteć vić tamokać vidjeti. Nuć nemojteć seć zanijetić! Bivaloć nekoć neopreznihć mladića, kojić moždać mišljahu, da seć možeć moreć pregledatić, teć stupivšić na njć zapitivalić bi:

- Kakveć seć onoć stožineć videć onimć crnimć poljem?ć Drugić neć poimljuć i spomenikeć glasovitihć junać ina, prelazeć i gradomć ućdilić bi seć zapitujuć i pratioca:ć „šć tać radić onajć konjanik uć onojć kotarini i da lić jeć živ, ili seć onakoć nać mjestu sć pratljać om uć rucić skamenio?“

Vić nitić propitujćte nitić na njć mahajte; a jošć bić nespretnije uć inioć tkoć bi seć piljkom ili oplavkom na njć bacio. Naić ić eteć osobitoć poć trgovima nać visokeć kameneć stupć ine, uzać njih seć penjeć kamenić bršljan, nać vrhuć stupcać kamenić ovjek, gdjeć rogušomć desneć pać i uć nebo, a lijevomć držić kamenuć knjigu. Neć buditeć potrć nić pitatić:

- Uć i li i onć previsokeć naukeć ili suć ga zać zloć instvo nać kolacć nabili:ć Neć reciteć:ć „Bitć eć bioć kakvać podrikoritinać ilić tesić ina!ć Smuć ajć pać proli!“ć utć eteć uć drušćtvuć imena:ć „Visostć, preuzvišenostć, presvjetlostć i slić njih.“ć Neć izlanić vas seć kojić, dać jedanć nije, tražeć i da lić suć toć ženeć ilić kć erić kakovihć velmoža!

Sveć eteć vić toć s vremenomć znatić, štoć jeć i kakoć je, ali zać sadać kodć bitnijihć poslovać boljeć jeć pametnoć šutjetić negoć ludoć istraživatić. Tkoć poznać svijet i kakoć u njemuć seć višeć putać dogać a i kodć onih, kojić suć potpunoć svojeć naukeć dovršilić, neć e nić najmanjeć ućdići seć pripomenamać našegć ućitelja, štoć namć ihć dadeć uć pustinji.

Nijeć veleć godina, došaoć uć Mostar nać stanjeć predstavnik i punomoć nikć jedneć evropskeć velevlasti, teć prvić putć ulazeć i uć gradć uće u vikaonicić nadć sobomć ljudskić glasanć glas, pać eć pratioca:

- šć ta seć onoć dereć i krivi?

- Mujezin na munari svijet na molitvu zove, gospodararu, odvrati pratioć.

- A tko mu je rekao?

- Tako mu u zakonu, gospodararu.

- Hajde mu reci, nek odmah sa e – zapovijedi poklisar.

Drugi put idu i po lovu pod Mostarskim Blatom namjeri se na ovjeka, gdje s dje-
com puru kusa, i upita:

- Šta to radite?

- Evo puru kusamo, odvrate.

- Dajte, da vidim, šta je!

Oni mu dadnu kašiku, a gospodin zakusnuvši odmah ispljune vele i:

- Ptū, ptū, sva e ti djeca pokrepati!...

- Pomrijet e, ako je ne uskusaju, dragi gospodararu lov e – odsje e ovjek ude i
mu se.

Pobojao se sveu ilišnih nauka ovjek, da djeca siromašnoga seljaka od nekoliko
zahi aja pure ne pomru, a sebi se nije bojao, da ne pukne od oka mesa, koje je mogao
stopiti od jutra do podne!

XI. Krupni

U nas su za rabotnike najkrupniji drveni strojevi: i isprašena samarina na mršavoj
konjini, pilana na suharikovoj dubini, na kojoj dva jaka pila a orahove rulje rastiru u
sluparke; mlinarska, stupa ka i vodometna kola s kašikama: tkala ki stanovi sa trista
zubaca i toliko žica; plug na osam volova s ojima i žagrama.

Za književnike i pojmovnike najve e su kuke i muke: sud, zaklju ci i odluke bez par-
benika, istrage i svjedoka; jezici bez slovnice i živoga govora, prirodoslovje bez vi enja
i sredstava; lije ništvo bez bolesti i ljekarija; ra unstvo bez brojeva i bez novaca. Za sve
golubnjaci u zraku!

Pitali nekakva, kako se nau io lije iti. On im odgovori:

- Paraju i mrtve i truju i žive!

Nama šestorici najkrupniji strojevi bijahu nedoku ivi nauci u mrtvim knjigama.
U ismo ih suho pet ravnih godina s ovu stranu mora, a pet s onu. Mnogo itali, a
malo hvatali. Što zapo injali, ne svršavali, što svršavali više ne preživljavali niti se
na jednom u eno povra ali. Tako što uh donosio, vjetar odnosio. Tvrda nam glava!
Po naputku drugih, a i od svog nadahnu a s narodom ne op ili, ve sami sebi za
se u ili!

U strani svijet išli pa se i povratili s velikim slikama u pameti, kao što i sada, kad
dopiru do Carigrada, Budima, Be a, Berlina, Pariza, Londona, pa ih pitaš: „Šta vidište
tamo?“ a oni odgovaraju najkra e: velike ku e, široke ulice, visoki zvonici, maglušćina,
konji, kola, huka, dreka, velik smrad uglja. Pusto ljudstvo i mnoštvo ko ija sve pritislo,
da ne možeš maknuti. Skupo a od svašta, najcjenije pivo!

Osim „što ne poznaš, ne želiš“, mi ni toliko ne vidjesmo. Nama se savjetovalo, da
ne nosimo glavu kao ga ine; da ne razgledamo po prozorima, pa e ni sa svojih da ne
vjetrimo svakome.

- Koja korist vidjeti, što nije dopušćeno imati? – re e jedno u itelj. Ispraznost, ispra-
znost i sva su puka ispraznost. Putuju i gradskim ulicama podvijte ruke, o i oborite
preda se! Valja svijetu sjajiti primjerom poniznosti, skromnosti i samozataje.

Koliko je koristi svijet crpio iz našeg pokorni kog ponašanja, ne znam, samo znam, da mi iz njegova ne imadosmo nikakve.

U pe inama i amo i onamo udaljeni od svijeta boravili. Iste glave u istim torbama, pod jednakom tu kom, s istim klinima deset godina visjele. Nu ne marilo, jer smo imali knjige pred o ima! U samo i šutnji u i pa u i. Ako mi se dojadi, zadrijemlje, ja zaspi, pa kad se lijepo snom okrijepi, opet prisiplji u glavu kao iz torbe u torbu.

Ponajmu nije bilo tražiti rasud i sastavljati mnijenja pisaca o jednoj te istoj stvari: jedni govorili: „To je i to vjerojatno“, drugi opet „To je vjerojatnije,“ tre i pak „Najvjerojatnije“; kako koji bolji vid imao, onako i sudio, samo se nijednomu ne dalo re i, da ne zna. Jedan udarao u avao, drugi u plo u, tre i u prst, potkov gotov!

Mi, kao što ni drugi prije nas, ne u ili svi kod jednog naroda, nego neki kod Nijemaca, neki kod Talijana, a neki i kod Mađžara. Svaki, kako kod kog naroda bio, novu naobrazbu i „vjerovanje“ u dom donio. Neki se opadali, da su materinski jezik zaboravili! Jedni se udili kako na našim grabima nema vo a! Drugi govorili, da mjesto hrasta i jasena valja jabuke saditi, a narandže i limune u škripe me u litice! Jedan kazvao zncu, kako je u nekakvoj njema koj knjigi itao, da ne valja neko žito sijati u mokru zemlju, a on mu otrese:

- Puškaraj ti s tim piscem u vodu pa neka klobukovi ska u, a ja u žito sijati i u mokro i u suho, kako je njemu hora, pa e meni njega biti!

Predavši ispite o sposobnosti po emo prosvjetljivati narod, odvra ati ga od zla i mana, a napu ivati na svako duševno i tjelesno dobro. Takve prikladne upute i nauke ispisivali, tko iz latinskih, tko iz njema kih, tko iz talijanskih knjiga, pa udri danas, udri sutra, dokazuj. Jedan prevedavši neku propovijed iz tu eg jezika doslovce po Slovnici u naški, nau i i izgovori mnoštvu. Pitamo nekog oštoumnika od slišaoaca, da li mu se dopao krasni govor onog pripovijedaoca, na što nam re e:

Šta ete da vam kažem: ushodao se kao da ga voda mu i, pirlita i brani se rukama, kao što e mu neko o i iskopati, zasukuje gubicama i zakr uje kosjericama, kan da e, Bože ne daj, zamuti; a sve što tobože i kaže, nekud na latinski zavija; ja ni devetu ne razumjeh.

Ne eš, kume, tako suditi, kad ti ja budem pripovijedati – pomislim u sebi – kazat u ja tebi sve naški iznenada.

Duhovska je godovina, pripravim se, što sam mogao bolje, pa u s propovijedaonce gromko i nenadno:

- Otkle ono nagao vjetar huji? Kakav plamen ruji?

- Južna krivi na – javi se netko iz mnoštva!

Ne pometam se ja, nego slijedim pitati dalje:

- Šta ono gluši? Kakvi ono zvukovi zvu e?, ujem ne vidim!

- Šta mu, da mu, ne e amo – opet e onaj ili drugi koji – de ti govori slobodno. Ono se za plotom kljusine povezane muhaju i pod zvonima stresaju!

Isto se desilo neke druge svetkovine drugom propovjedniku, koji htiju i slušaoce upozoriti iznenada upita:

- Tko si dobar ovje e?

Najzadnji obazre se i vide i da nema nitko za njim, podvikne:

- Što zapituješ? Ta naši smo, nismo iz daleka!

Još jasnije jedan vra aju i se od Petra mesara s vrata šamatorja odgovorio propovjedaocu na usklik:

- A šta re e Petar?
- Dat u mu, kaže, rožinu, nije ni onoga platio, što je onomadne odnio!
- Ah, hu! ga, gu!

(Ovdje nedostaje pet stranica)

- Ako si ti pomatupila i obnevidjela – zapo esmo mi, i stan ti se izglodao, možeš zajedno s njime u jamu.

- Mlada sam ja prema njime – odvrati baba. - Kad sam došla svekrva mi kazivala, da ga je i ona zatekla. Tvrdo je to, juna e, od same strži, kljenove vrži i drenove crveni, te ako mu je manje od tri, više mu je od dva zastalno vijeka.

- Imaš mnogo na njem neakvih putilica i uzala – priuzeh ja – a gvozdena se ne vidi ništa, šta se može na nj otkati?

- Može, što se ho e – odbroji baba: sukno, klašnje, vre e, torbe, prega e, pasovi, tkanice, suvre ine, peškiri, pelene, povoji, mutapi, zobnice, gunji, a eto nema u njemu ni zaglavka od gvoža.

- Pa kako se zove sva ta sprava i toliko ima komada? – pitam je

- Što gori, što dolji, pet gori, pet eka, jedan leći, vrat lomi. Provuci – baka e – deset pasama od trijest žica kroz dva nita i jedno brdo, pak eš se nabrojiti. K tomu dodaj: dvije grede, etiri noge, pet soha, dva vratila, dva vu ila, dva brdila, jedno nitilo, dvije pi-je nice, dvije daske poprije nice, dvanaest špica, tri cijevi, jedno vrteno, jedan unjak, jedno podnožje, jednu pratnja u sa sedamnaest provrtaka; imaš u svima osamdeset i devet šupljica; ako nisi nasnovao, pridodaj ismice od deset žica. Uvaj da ti se ne posnuju!

Ja zapanjen blenuo i udio se babljoj zagonetki, a moj se Salomun podsmijavao. Niza nj visila tikvica za vodu, ugledala mu je baba, pa e požudno:

- Dajder, duško, da baka malo ak mukne iz te uturice!

Dodavši joj on tikvicu, dva tri puta kloknu, pa e uzdahnuv:

- Koliko ovo žuklo, onoliko i ti bio muško! Petjaru!

- Ja sam muško – odvrati.

(Ovdje nedostaju tri stranice)

Samoukov ukor, ora eva brojanica, babina gonetavica podžegoše me, da sam po-em do nekoga stupara i mlinara, komu i onako neko obe ah uvratiti se, te poslušam, kako još i on svoje strojeve i razli ita kolinca nazivlje.

Na vrelu Nezdravici, što utje e u rijeku Tihaljinu, ima pet mlinica. U jednoj sam sred-njoj poznavao mlinara Lukendu prizivkom „Bilku“, te u vrcem do njega. Na oh s njim brata mu nazivkom „Kiku“. Piju. Bilko se bjelio kao snijeg, Kiko crvenio kao kukurjek. Dva silna ovjeka, dva blizanca. Prvi je debeo i tako jaka povora, da može cijelac tovar, kudgod ho eš, nositi; drugi tako velika i tvrda mjehura, da e dvije mješine vina na no popiti!

Mjesto pozdrava: „Na dobro vam crveno pivo i bijelo mlivo, blizan i!“ re em: „Evo meni kuma, samlje e mi bez ujma!“

Na ovo oni jednoglasno: „Evo nama kuma, dat e on nama i dva ujma!“

- Niti ete vi mljeti niti u ja danas ujma prodavati, nego ima druga – rekoh. Ljetos mi amo dolje neki stupar dobaci, da mu u valjatijoj stupetini od pet šest onih gnjatina ima sedamdeset i pet komada! Je li istina, dobri ljudi?

- Bit e negdje blizu – rekoše Lukende i po eše brojiti: osim žlijeba, dvije grede, dva podmetka, jedna hrga ili stupa, dva okusa a, dva oklopa, dvije stege, dva grebena, etiri nade po gnjatima, jedno vrteno, pod njim podmetak, sad dvije križnice, dva ma a, etiri gobelje, jedno kolo, dvanaest kašika i etiri klju anice. Pa e stani, stani, ima još žlijeba, kojom voda curi i kvasi valjalo, kad bi joštera pribrojili kline i zaklinke...

(Ovdje nedostaju dvije stranice)

Da je tko slušao iza pletera, mogao je lako razumjeti, o emu biše moje tužnjave, drhtni usklici i poklici:

a) Vidi ti, šta bukove i debele glave dokazuju lipovim! što svega ne bi im još mogle pri ati, da koja traži i dostoji se poslušati?

b) „Lako bi bilo Kraljevi u Marku, koji je cijedio vodu iz drenovine, što se sušila tri godine nad vatrom!“

c) „Stari su pekli vola, u njem ovna, u ovnu pijevca, u pijevcu jaja, pa kad pukni jaje, gotovo pe enje!“

d) Sada neki klani ar na grohotu podiju stijenu i zovu je“ pijevcem“. Njim kušaju, je li kla ina izgorjela: poliju ga vodom pa ako se „pijevac“ razdrobi, gotova je. Drugi misle u svojoj praznovijemosti, da o i mogu posje i kla inu, te obno doživlju ovog i onog, da im pošalje... Obdan me u dvije sohe naporavljaju neke znakove – ne u kazati, kake – proti urocima!

e) Jedni vješaju o granju urese od lu ine, laptine, polutina, pasina, kad svatovi zaru nici domu vodu! Pošto iz potaje biva, bit e od zavisti, iz kog uzorka poti u e, ne može se doznati. Stare odrtine samo daju nagoviještaji na svaku znamenitu šalu ili zbilju, koje ne slute dobru.

f) Mnogi obi aji u narodu, osobito mrsniji predaju se ne rije i, nego znakom, po kom nevješst stavi se paze i na vrijeme raznih prigoda i u inaka. Maran motrioc i požudan istraživaoc više puta preva aju se žedni preko vode i gladni preko pune sinije, kazuje im se naime, da kroz goru ka un i lijeponja dolaze brstiti kupus! = Pomol mjeseca.

g) Meni je poznato kao i narodu nekoliko tajnih izreka, ali mi njihova otajnog znaenja ne htje niko nikada o itovati! Zato mislim, da su neki pisci „narodnoga blaga“ u mnogo emu ostali prevareni, ili sami neshvatili. Povjerovali pa išli s grlom u jagode! Jagode se ne sole.

h) Bože moj dragi, da mi je znati, kad stupice i stupaljke, brusove, belegi-bruse, kolosuke i sve im drvene naše strojeve zamijene ljudi zemljanima, željeznima i latama od zbiljne karte, ho e li ih nazivati istim imenima, kojima ih sada narod zove?

Ne e, ne boj se, nego po kova u noga i poluga, po kopa u vrste i kuha u lon ina, po tvornici kartušine, zbija u listina, - francuski, njema ki, gr ki, latinski, svakim imenom i prezimenom, samo ne svojim. Isto onako kao i jezikoslovci natežu na primjer: „i i u lov na zecove“, jer se boje, da lovac ne bi se uvro u zecove, ili da ne bi tako zna ilo.

i) Dvojica se kladili: jedan govorio, da je bolje „što tko nau i“, drugi, da ne, nego da je bolje „pri komu se što rodi“. Prvi nau io ma ku kafu pe i i dodavati; drugi penjao

tulac i lovio miše. Kad onoga mačka kafu nosila, ovaj pusti miša. Mačka baci kafu i lašu pa odlezi za mišom!

j) Koga zanima, gladan bi i žedan slušao narodnog izgovora naglaske, blagoglaske i druge jezike ne krasote: kako se tu sve cijepa na tanku dlaku; kako imena stvari poimlju i razlučuju se. Jednostavno, je li? Jest kao i kraj haljine. Vidi moder!

Samouka krojilja jami trublju sukna, naumila je pokrojiti muške gaće, jačme, kopa-rane. Omjeri koncem eljade kao drveni arkonj; odsuše sukance, po njem potegnue konce, modro pobilježi izgorjelim kamenom, bijelo ugljenom. Iz stana istriza lapte, latice, bedrenice, skute, kline, umetke; zasjeca poramice i zaoštrava lepavice.

A to tako sve vješto i umjetno, pa samo koji tanki ustrižak propaše, a istrižak ni najmanji. To odijelo, ni usko ni široko, tako pristaje tijelu, kao da se je na njem rodilo. Osvjedoči se. Sporedi narodni kraj s umjetnim i udiči se!

Meni je ove godine u Mostaru haljinu krojio krojač, koji je tri godine, „nožice primio i pilav dao“, pa je ne omjerio o živu ovjeku, nego o drvenu križu, sukno prestrigao na dvoje na troje i haljinu napravio kao malašnu djetetu primetnija. Tako ti ja u toj haljini krilim ruke i unakriž hodim kan da u se s nekim rvači, a ona mi na leđima prašti.

Pa prozima na rozima volu, po nadometku i nadomladku gore poznaju se godine!

k) Patke, kad im je u dubine noriti, maše se kljunom u mazalicu nad trčicu i tnu se nekoliko puta pa onda u vodu. Tri dana mrtve stoje u plenicama, a voda im ne dođe do kože!

Naše kabanice vrsto tkane i izvlasane odbijaju vodu kao ptičje perušice. Kupovne kabanice na gvozdene strojeve umjetno pravljeneniti imadu mazenivlasa, ne odbijaju vodu, nego upijaju! Izum za primiti etrdeset i etiri krune, a ne za odbiti slea etiri vode! To su naravna udila i umjetna varala.

l) Umjetnik narodni samouk tuka om preko držalice voka, riza em konjica kroti, prvoga lije i rasolom, duroga soli i prporom, jer znade, da voda upija, lug razgriza, so steže i uteže. On e jednom rije i više stvari kazati: nasaditi vršaj snopa ili nakla aj žita pod konje, nasaditi kokoš u gnijezdu na jaja; nasaditi motiku na držalicu. On jednu stvar, kad mu je drago, su puno e imena nazivati: djevac, neženac, beženac, sam ina, samovolj ina, pustov, samoglavac, usidjelica, neplodnik, posilac, ništalac, ostal ina, jalovac, azum!

m) Zbilja – govorih glasno dalje - da je sve što u narodu biva, istražiti, svojski prouiti i marljivo upisati, kako bi to debela knjiga mogla biti! Na ovo netko za pleterom smiju i se po e brojiti:

- Da je sve ljude sastaviti u jednog ovjeka; sve sjekire u jednu sjekiru; sve dubove u jedan dub; sve rijeke u jednu rijeku, pa da oni veliki ovjek onom sjekiroj posije e veliki dub i onaj pane po velikoj rijeci, velik bi ti pljusak bio.

Dok ja izaoh, da vidim, tko mi se ruga, rugauma e u drlja e, - bila mrkla no .

n) Ne eš me više, vadino, uti glasno govoriti – rekoh i vratih se u kolibu. Odtada po eh samo misliti, što bih i kako bih o onome, što prije nazna ih. Promišljavah naime, bih li, ne bih li ja što spomenuo o narodnom umu, izumu i obiajima? Pa bih, zašto ne bih? Može do i vrijeme, te to valjati.

U mali koj gradini i nad ružim poljem u Mandinoj gomili imadu, govore, zakopana tri badnja: jedan prosa, drugi samlivena mesa, tre i blalga; pak da e biti vrijeme, kad e više vrijediti badanj prosa i mesa, nego badanj blaga.

o) Nu pod kakvim li jem i oblijem imalo bi se to spomenuti, a da se ne bi prišla mana?

Pod imenom pripovijesti, pri e, pri aline, težgerine? Ne, troje, kojima u izbj e i dvije mane i jedan ukor: „Djevca od devedeset godina – višinskoga lovca Levana“ i „Drvene strojeve“.

Prvoga ne dostoji govoriti o ljuvenim i milostni kim poslima, jer on ne bi bio pravi „Djevac“ ni pisac mu „pustinjak“. Drugomu ne trebuj rje i tu ih jezika, jer na gr kim tabanima ne bi moga stizavati zeca ni sadirati ga njema kim noktima. Tre emu ne e biti književne ocjene ni umjetni ke procjene, jer re e, koji ne prao zamrljanih dasaka: „Tko je vidio, da se drvo pere?!“

p) Sa svim tim to je reda zarezati u raboš drveni ili napisati u knjigu pa okviriti u drvene korice, da izgleda kao raboš, a ovaj nalikuje na štap, a štap na otk: onda dakle mo i e se zvati „Otk na rabošu zatesan“ i u njemu biti pismo, u ovomu spomen, u spomenu um, u umu izum, u izumu obi aji. Kruni arski raboš drži „djevac“, ku anski „Lovac“, ispod „strojeva“ leži seoski. „Otk“ stuga em zapire u „djevca“, ru icom „lovca“, trbuhom u „drvene strojeve“; povor mu ostaje prost, da može uzjahati, tko htio. Tko nema konja, neka jaši na štapu, pa dokle dopre!

q) Svaki ora mora imati na svom plugu otk. Ako nema, neka jami u mene; ne dopadne li mu se i ne bude mu naro it, a on neka zateše naru itijega, - ima još u brdu tvrde drenovine!

Otku se znade mjera, pa ne trebuj kazivati, da mu je na vrhu ili kraju „svrha“ ja li konac – kolik je, tolik je. „Vije ati na koncu, na koncu konca“, u tom ni po etka ni svršetka. „Tko je ikada vidio, do voloviju glavu ma ka odnese u ku u?“

r) Kad prelja primotaje pre u s vretena na klupko, dade vreteno djetetu vele i mu: „Drži, sine, drži sine vreteno za krajeve, pa kad izmotam, ako uhvatiš za konac kraj, dat u ti kola i !“

Pri svrhi mota ica pohiti primotavati i napokon trznuv, djete ne uhvati kraja, ne dobi je kola a. Svršilo motanje i kraja hvatanje. Po tom bit e ostala rije , da ne preglednoj i završenoj stvari „ni kraja ni konca“ nema.

š) š to kokošijim perom namr ih na bijeloj platici, što brekusom zarezah u tri raboša neizgla ena; što tuparinom sirov zatesak „otk“ na gnjilij panjini, evo broje i po mr - kama i zarescima jedva do slova t (tvrd) doprih. Proslijedi sada ti! t, u, v, z, ž i povrati se na a, pa podvostru i cijelu „azbuku“, imat eš 61 zarezak, 31 više nego ja. U mene je samo dvadesetšest glavica i etiri bezglavice, a u tebe e biti pet gomjih slova i dva puta po dvadesetosam drugih. Po ni odmah, ako te je ho , ovom: „Tko tvrdo veže, lako driješi“. Razveži: - Ne eš izgubiti, pak eš odriješiti; ako slabo svežeš, izgubit eš te ne eš imati šta odriješiti.

„Sko i ovca sa vrh doca, slomi sto etdeset i etiri koca. Žuna gvozdena kljuna i drvena repa hoda preko ravne poljane“.

- Kosac travu kosi.

„U brdu tes, tes, u vodi ples, ples,“ = La a i vesla.

„Nito tankovito, preko svega svijeta prinito, pred sva lja vrata donito“. = Putovi.

„Bolje je svoju torbu potresti, nego tu u na eti“. – „Svašta nekako ovjeku dote e, samo puste pameti ne može“.

Sa starog ognjišta, iz živog cerovog uljena poletjela nova iskra, gdje doprla, tu samrla.

Iz pe ine u Mali u 1900.

Pustinjak

Rječnik arhaizama i manje poznatih riječi

aptovina,	bazga, bazgovina
abor,	zmija
barkati,	bockati
berožiti,	sva ati
birdem,	pa e
bocun,	staklenka
bozavac,	arap
brzoglas,	telefon
cmigav,	nesiguran
cmige,	slova
cura,	djevojka
anjak,	zdjela
arak,	kolo
arke,	sva e
irak,	svije njak
oha,	fino bojadisano sukno
iva,	karua
oso,	ovjek ružna izgleda, kojim se djeca plaše
urak,	vrst kape
dižva,	drvena kova
duvar,	zid
eksplozija,	lagum
gajtan,	bojadisani i spleteni vuneni ili rudeni konac
gak,	vrst ptice ili grož a
galebina,	svježe kravlje ubre
gargaše,	željezni ešlji na dasci koji služe za grubo pro ešljanje vune
glušila,	gluho a
gobelja,	dio to ka, kola
golica,	vrsta puške
gotovlja a,	kuharica
grohot,	vrh
grebene,	naprava, koja služi za fino pro ešljanje vune
hasna,	korist
iskobeljiti se,	narugati se
iš eprljani,	ogrebeni
jamiti,	uzeti
jamiv za ruke,	rukovavši se
janjetina,	postava iznutra kaputa
japija,	gra a
jašmak,	ženski rubac na glavi
jara,	ku a za stoku, obi no naslon
jaran,	drug
jažva,	jarak

Ja ipt,	Egipat
joli,	ili
kabli ,	drvena posuda
ka un,	vol
kad,	hrastova gubina
kal,	oštrica
kalilja,	žena koja cmo boji
karta,	papir
kerina,	psina
kla ina,	kre ara
klak,	kre
klašnje,	sukno
klip,	komad
kravarica,	ona žena koja se brine o kravama
kremencija,	mađžarski zlatni novac
krstošilo,	gurkalo
knje,	korice
krov,	slama
ku ibaba,	žaba kojom se djeca plaše
kuk,	kamen
lata,	prije anica
lamutiina,	prije anica
lugom,	pepelom
matoma vuna,	vuna dugih vlasi
matoruga,	toljaga
mazgac,	muški križanac magarca i kobile
mazija,	elik
me aja,	sredstvo za metenje mlijeka
mješ i ,	diplo, gajde, svirale
mrsna,	nepriстойna
mura,	želudac u stoke
napriuzet,	naizmjenice
nazorice,	hotimi no
ne vele,	ne treba
omini,	malo podoji
oplakala,	oprala
otopak,	komad
ovarisa ga,	pogodi ga
palnem,	opalim
petlje,	šuplji okrajci
pik,	biljeg (crta koja nešto ozna uje)
piljak,	kamen i
piruju i,	svadbuju i
pita,	gibanica
pod,	sprat

pomlioc,	onaj koji je dotjerao mlivo u vodenicu
popani,	pograbi
poprug,	konopac ispod repa magarcu, da bi samar vrš e stajao
praljak,	predmet za probijanje i proširivanje rupa
pran ioku,	spram suncem
prebortati,	preboliti
pre a,	opredeni vuneni konac
pre avica,	boja koja nagriza pre u
prizvek,	grah
prove uran,	okretan
pržina,	pijesak
pucar,	ovjek koji vunu štapom mlati da se razabere, izvlasa
pud,	mjera za težinu
raskriviti,	zaplakati
ran i,	kvari
razglavak,	objašnjenje
resica,	dio grla
rotuljka,	koturaljka
rozine,	dio tkala kog stana
runja,	dlaka
sadno,	rana
sagonja,	vo
si a,	plašilo
sinija,	okrugla niska tpeza
sjužiti,	stopliti
skna enja,	izmišljotine
slog,	stil
solilo,	ravna plo a ili kamen na kojem se daje sol blagu
srg,	motka, kolac
srižila,	smrznula
sumit,	izmjenice
stap,	sud u kojem se mlijeko mete
stavljati kravu,	pomusti kravu i sastavljati s teletom
stelja,	uložak u samaru
stopiti,	probaviti
svijetnjaci,	iskre koje vrcaju pred o ima od žege
šamatorje,	groblje
šetka,	lisica
šikati p ele,	zvati p ele u ulište
škrapu ,	mješ i
špednu,	ukrade
tare,	nesvaljano sukno
triska,	daš ica koja nastaje prigodom tesanja
trud,	hrastova gubina
tust,	debeo

udikovci,	drvca za zmca krunice
ugrci,	progrížena mjesta
uho stapa,	držalica stapa
ukrivito,	nakrivo
umeran,	umekšan
uminje,	um
useknjivati,	istiti nos
utrti iti,	usredo iti
uvarbali,	opazili
vabe,	zovu
valjuge,	valjci
vaša,	par
vidar,	ranamik
voma,	volovima
vrcem,	pravo
zamjeriti,	opaziti
zamuze,	upane
zdmaći,	otrovati

Priredio: Ivan Lovrenovi

Anela HAKALOVI

Prošlost koja nas progoni: Isabellina soba

(Uz predstavu *Isabellina soba*, Ian Lawers i Needcomany, 49. teatarski festival Mess)

I.

Jedna predstava, kao "nestalna" umjetnička forma, mijenja se estetski, kako kaže Erika Fischer-Lichte, ogleda u njenom "događajnom karakteru", zahtijeva jedno odgojno razumijevanje, skupljanje komadića iz sjećanja, njihovo naknadno sklapanje, ime se neminovno gubi prvotna cjelovitost djela. Svako razumijevanje i interpretacija jednog "događajnog" umjetničkog djela, stoga, mora biti podložna principu nestalnosti koji je imanentan teatarskoj predstavi kao umjetničkoj formi. Erika Fischer-Lichte ističe da primjenjivanje postupka alegoreze na jednu predstavu, nužno mora poštovati dva principa: sjećanje i verbalizaciju, a proces razumijevanja predstave podliježe imperativu prevođenja memorisanih "nejezičnih značenja" u jezična (Fischer-Lichte, 2009: 195).

Stoga, ovaj rad, koji pretenduje da bude jedna jezička materijalizacija subjektivnih utisaka o jednom umjetničkom djelu koje nosi atribut "događajnog", nužno je biti selektivan; u smislu da se ne može referirati na djelo koje tematizira u njegovoj cjelovitosti, nego je pokušati izdvojiti nekoliko tema koje potiču ova predstava.

Predstava koju pokušati analizirati u ovom tekstu nosi naziv *Isabellina soba* a djelo je belgijskog redatelja Iana Lauwersa. Izvedena je na prošlogodišnjem 49. teatarskom festivalu Mess i odnijela je glavnu nagradu. Predstava je zasnovana na retrospektivnoj fabularnoj liniji koja prati život glavne junakinje predstave Isabelle; a kroz seciranje njenih sjećanja vrši se i seciranje glavnog fabularnog toka. Isabella, žena čiji život počinje na lažnoj prošlosti, pokušava pročitati svoj život, reispisati svoju priču i odmotati klupko lažno zasnovane prošlosti. Fragmentiranje Isabelline prošlosti realizira se na poligonu tjelesnosti; naime, na sceni je izvršena fragmentacija Isabe-

ljinog tijela tako što su uvedeni likovi njenog lijevog, desnog mozga, njene erogene zone i sli no. Usporedno, ponovnim iš itavanjem Isabelline prošlosti ita se i prošlost jedne nacije; naime, predstava, izme u ostalog, tematizira i kolonijalnu prošlost Belgije. Tijelo žene personificira i tijelo nacije, a ono što spaja ova dva tijela jest injenica da se njihova povijest odvijala negdje drugdje, u prostoru imaginarnog egzoti nosti. Me utim, tematsko raslojavanje pri e se ne završava samo na ove dvije razine, ono ide dalje, pa tako ova predstava dobiva i elemente autobiografske poetike, jer se na samom po etku predstave pojavljuje sam redatelj koji pojašnjava što je bio njegov osobni povod za predstavu. U po etnoj sceni, koja je postavljena kao bijela soba s tamnim eksponatima, redatelj, u bijeloj odori, pojašnjava da su arheološki ostaci, egzoti ni eksponati bili opsesija njegovog oca, me utim, za njega se ta opsesija pretvorila u problem.

Redatelj (lik sina kojeg progoni prošlost oca) nas uvodi u predstavu jednim autoreferencijalnim postupkom (redatelj nam pojašnjava da emo sada gledati predstavu u kojoj e Viviane de Muynick biti Isabella, Anneke Bonnema Anna, njezina majka, Benoît g ob Arthur, njezin otac, Hans Peter Dahl njezin ljubavnik Alexander, Martin Saghers njezin unuk f rank, drugi ljubavnik, Julien f aure Pustinjski kraljevi , Yumiko f unaya Sestra Joy, Sung-Im Her Sestra Bad, a Misha Downey Pripovjeda)¹. Igra može po eti, pred nama se odvija svijet slika, pokreta, plesa, rije i koji tvore jednu temu koja se može izraziti samo pitanjima. Š to da radimo s prošloš u? Progona li nas ona? Tri, naizgled razli ite, teme se spajaju u jednu: u temi lažne/zmišljene prošlosti (glavne junakinje, nacije i redatelja). Me utim, tematski sklop ove predstave ne iscrpljuje se u samo ova tri odjeljka, on ide dalje od toga i fragmentira se u razli ite fabulame linije koje, svaka za sebe, tvore razli ite pri e.

U ovom tekstu ja u pokušati problematizirati temu prošlosti koja nas progona na temelju tri izdvojena tematska sklopa. Na koji na in se problematizira prošlost? Kako je postavljeno pitanje o prošlosti? Je li i kako na njega odgovoreno? U ovu problematiku pokušat u uvesti i pojam performativa u onom smislu u kojem ga koristi Judith Butler i kako ga tuma i Erika f ischer Lichte, da bih ukazala na to koliko jedna predstava performativnim ponavljanjem jedne pri e uspijeva destabilizirati i subverzivno djelovati unutar same te pri e. Vjerujem da e odgovaranje na postavljena pitanja pomo i i na odgovaranje jednog drugog, možda važnijeg, umjetni ki egzistencijalnog pitanja, koje se ti e odnosa umjetnosti i svijeta. Može li umjetnost mijenjati strukture svijeta? Može li se klasi ni mimezis transformirati u nešto što može biti nazvano principom obmuted mimeze?

II.

Ženska povijest je povijest potisnutog, zabranjenog, skrivenog, tjelesnog, griješnog, ustvrdile su feministi ke teoreti arke i kriti arke. Tokom povijesti sve žensko bilo je zatmljavano. Kako do i do rije i? U okviru feministi kih studija, posebno pod okriljem francuskog poststrukturalizma, stvorila se ideja ženskog pisma, koje promovira stav da žena mora pisati tijelom. Pisanje tijelom je subverzivni in, koji nastoji anticipirati

---

1 Navedena imena sa injavaju gluma ku postavu predstave.

razliku i različitost.² Upisivanje ženske drugačijosti u dominantni falocentrični diskurs, prema zastupnicama ideje ženskog pisma, moguće je upravo pomoću tijela. Ono što povezuje ideju ženskog pisma s predstavom Isabellina soba je upravo "jezik" kojim se priča. "Jezik" ove predstave jest tijelo koje biva fragmentirano, iscjepkano, razloženo i donekle dobiva formu Deleuzovskog tijela bez organa³, u kojem svaki dio dobiva svoju vlastitu autonomnost. Dio se ne podvrgava cjelini, ne priznaje centralizam cjeline, nego se isto na sebe preuzima uloga centra tako što likovi koji personificiraju pojedine dijelove Isabellinog tijela prekidaju tok radnje/pričanja koje provodi Isabella. Isabella dobiva određene elemente mitske pripovjedačice, koja posjeduje sljepoću u Homera i egzistencijalnu upitanost Šeherzade, i priča priču biva izjednačeno sa životom.

"Pričanje" tijelom se suprotstavlja onome što je ispričano duhom; tijelo djeluje subverzivno prema "zvaničnom" verziji priče. Naime, ispostavlja se da cijeli Isabellin život počinje na laži; njena prošlost je jedan imaginarij koji počinje na ideji izmišljene egzote u prošlosti. Isabella vjeruje da je njen otac pustinjaški princ koji obitava tamo negdje u egzotičnim afričkim prostorima. Međutim, ponovno pričanje priče stvara obrnuti diskurs koji priča o Isabellinoj prošlosti transformira u fikcijsku fantazmu: pokazuje se da Isabella nije kerka nikakvog pustinjaškog princa, nego da je ta prošlost prepuna izdaja, laži, iznevjerenih obećavanja. Isabellino pričanje tijelom, što je svojevrsni paradoks, se i dematerijalizira prekoračivanjem granica fizičkog svijeta. Metafizičko dobiva formu materijalne prisutnosti, što proizvodi dva suprotna procesa: metafizičko biva spušteno u svijet fizičke materijalnosti, dok se fizičko, manifestirano u obliku odcijepljenih, samostalnih dijelova Isabellinog tijela, uzdiže do transcendencije. Topos iz kojeg Isabella priča svoju priču je soba, što je prisutno i u naslovu same predstave, kao mjesto intimnog, osobnog, privatnog, ali i ženskog. Na ovaj način, kao dominantna se uspostavlja ženska perspektiva, a priča koju svojom izvedbom nudi ova predstava je ženska. Međutim, Isabella ne zauzima samo mjesto ženskog povijesnog nego i europskog (u ovom slučaju belgijskog) kolonijalnog subjekta. Njena soba nije samo topos ženskosti nego i prostor u kojem su smješteni osvojeni predmeti njenog oca; njena soba je muzej osvajača koji antikviteti otkrivaju kolonijalnu prošlost, prostore u kojima se definirao kolonijalni subjekt. Koloriranje scenografije otkriva princip prostorne podijeljenosti/dominiranosti:

---

2 Žensko pismo se može definisati kao "upisivanje ženskosti u tekst" to je "pismo razlike" (Jakobovič) i ono se pojavljuje kao opozicija muškom pismu. Dovođenje u vezu tijela i ženskog pisanja inicirano je višestoljetnim analogijom logosa i pisanja. Žensko pismo želi prevladati nametnutu (mušku) normu i zbog toga ono mora imati izvorište u području neosvojenom logosom, a to je upravo prostor tijela. Žensko pismo svakako ima svoje programsko izvorište, ono je proizvod feminističkog ogranka francuskog poststrukturalizma, a to je najviše zagovarateljica Helene Cixous. U ovom, konkretnom slučaju iskoristila sam to teorijsko polazište, jer mi se uinilo dobrim za objašnjenje način na koji se vrši pričanje u ovoj predstavi. Tijelo, i to tijelo koje je fragmentirano, izgubljeno u svojim fragmentima, postaje dominantnim jezikom Isabelline sobe.

3 Deleuzeova filozofija je, kako ističe Senadin Musabegović "najprovokativnija kada tematizira odnos tijela i njegovih dijelova". Deleuze uvodi kategoriju tijela bez organa, a njegovo objašnjenje može izreći na sljedeći način: "Postaju i tijelo bez organa, tijelo se kreira kroz mnoštvo vlastitih dijelova: svaki dio tijela postaje svijet za sebe, svaki fragment se otvara u mnogostrukosti svojih značenja, mnoštvu dimenzija koje nisu određene cjelinom tijela...". Za Deleuzea, samo tijelo je nomadsko" (Musabegović, 2008: 36-37). Zašto sam se na ovom mjestu pozvala na Deleuzeovu kategoriju "tijela bez organa"? Upravo procesom decentralizacije tijela može se opisati ono što se dešava na pozornici pri izvedbi Isabelline sobe.

na bijeloj pozadini postavljeni su tamni predmeti. Kolonijalna prošlost nacije progovara iz zatomljenosti: paralelno kroz fragmentiranje tijela glavne junakinje predstave vrši se i fragmentiranje tijela nacije. Trauma prošlosti stavljena je pred zid sadašnjosti; imaginarij historije razbijen je kroz njegovo re-ispisivanje. Obmuti diskurs djeluje poput zrcalnog odraza: prošlost dobiva svoj odraz/zna enje u svojoj iskušenoj vlastitosti. Susret ženskog i kolektivnog u Isabellinom subjektu o ituje se u njenom odnosu prema unuku koji je posredni proizvod Isabellinog odnosa s afri kim ovjekom. Odnos koji Isabella želi uspostaviti prema unuku je prvenstveno tjelesni; to je pokušaj nasilne penetracije⁴ europskog u egzotično; pokušaj osvajanja, posjedovanja, definiranja...Na taj način pri a koju nudi predstava Isabellina soba dobiva svoju višedimenzijalnost, a njena fabulama linija prestaje i i jednim tokom; fragmentira se u dijelove koji pretendiraju na ravnopravno su/postojanje s glavnim fabulanim tokom. Odcijepljeni dijelovi Isabellinog tijela prestaju biti samo dijelovi njene fizi ke tjelesnosti, te dobivaju i zna enje dijelova nacije. Fragmentacija i jednog i drugog tijela ima za cilj postavljanje jednog egzistencijalnog pitanja o prošlosti subjekta kojeg tvore. Destabilizacija pri e o prošlosti po inje upravo s tijelom; prošlost dva subjekta koji se tematiziraju (Isabellinog subjekta i subjekta nacije) podvrgava se istom principu, retrospektivnim pri anjem pri e, njenim ponavljanjem, citiranjem, vrši se demontiranje temelja na kojem su izgra ene.

Prošlost koja progona sadašnjost traži svoje prave temelje; pokazuje se da je to prošlost koja se desila negdje drugdje. Isabellina soba konstituira stvarnost koja provocira ne samo neku fikcionalnu prošlost koja se tematizira u predstavi nego i zbilju koja nosi atribuciju "objektivne". Parodi no reispisivanje kanonske pri e djeluje subverzivno; ponavljanje jedne izmišljene pri e (pri e o Isabellinoj prošlosti, pri e o prošlosti nacije, ali i pri e o redateljskoj prošlosti), može se možda bolje razumjeti ako se dovede u vezu s pojmom performativa u smislu u kojem ga koristi postfeministi ka teoreti arka Judith Butler.⁵ Ukazuju i na performativnost roda, Judith Butler ističe da je naturaliziranje spola rezultat "reiterativne ili ritualne prakse", te da se identiteti pokazuju kao utjelovljenja razli itih manipulativnih strategija regulativnih matrica, me utim, ona ukazuje i na potencijalnu subverziju, "procjepe i pukotine", kao ono što "izmi e vlastitoj normi" jer ne može nikada biti "potpuno definirano repetitivnim radom te norme" (Butler 2001: 23-24). Isabellina soba kao jedna predstava koja parodijski citira objektivnu sliku postoje e legitimno verificirane stvarnosti, upravo otvara procjepe i pukotine koji djeluju uznemiruju e; nagrizaju i monolitnost strukture koju citira, Isabellina soba dovodi u pitanje logiku na kojoj su se utemeljile pri e iz prošlosti.

4 Ovdje sam namjerno upotrijebila rije "penetracija" da bih ozna ila višedimenzijalnost subjekta koji utjelovljuje lik Isabelle. Na ovaj način je istaknuto da Isabella utjelovljuje, ne samo ideju ženskog, nego i evropskog (ta nije belgijskog) kolonijalnog subjekta.

5 Pojam performativnosti, u ovom kontekstu, preuzimam iz djela Erike Fischer-Lichte, gdje ona, pozivajući se na pojam performativnog što ga koristi Judith Butler, nastoji otvoriti prostor za jednu estetsku performativnu umjetnost. Sam pojam performativa postao je aktualan sa Austinovom teorijom govornih inova, koji pod ovim tipom iskaza podrazumijeva one iskaze koje mogu utjecati na određeno stanje stvari u svijetu. U u enju Judith Butler, pojam performativa se pojavljuje u vezi sa konstitucijom spolnih/rodnih uloga, a "performativnost nije jedinstven in; ona je uvek ponavljanje norme ili skupa normi" (Butler, 2001: 47). Uvo enje kategorije performativnosti roda, Judith Butler želi ukazati na to da se spol javlja, ne kao preddiskurzivan, nego kao diskurzivni proizvod nastao stiliziranim ponavljanjem performativnih akata. Ovim procesima "utjelovljuju se određene historijsko-kulturne mogućnosti" i na taj način se proizvodi "kako historijski-kulturno markirano tijelo tako i identitet" (Fischer-Lichte 2009: 22).

Parodijsko izvrtanje stvarnosti nudi i imperativ redefiniranja estetskog. Umjetni ko se ovdje definira u nužnoj vezi s političkim⁶ name u i zahtjev za etičkom odgovornošću. Promišljanje odnosa estetskog i etičkog nužno vodi i ka promišljanju odnosa pojmova umjetnosti i svijeta, te promišljanju jednog od ključnih pojmova književnosti i književnih teorija, a to je pojam mimeze.⁷ Ne nije u i svoj referentni okvir, niti pokušavaju i opovrgnuti činjenicu da svoju zbilju konstituiraju na temeljima "objektivno" egzistiraju eg svijeta, Isabellina soba razara strukturu svog referentnog polja ukazuju i na (ne)mjesta tog svijeta, na prostore koji su ispunjeni egzotičnim fantazmama; ona prazni te prostore otkrivaju i da su to mjesta upisanog značenja.

Što je zaista u tim mjestima? Odgovor na ovo pitanje ne otkriva se u samoj predstavi. To je i, možda, ključno, slabo mjesto ove predstave; naime, unatoč konstituiranju ovog djela kao predstave u kojoj signifikant i signifikat odbijaju zauzeti svoja predviđena mjesta, unatoč demontiranju vrste strukture prijevremenosti koju parodira, ova predstava ipak ne nudi glas zatomljenoga. Glas "egzotičnog" markiranog ne dobiva priliku, poslije skidanja aure egzotičnog, govoriti u svoje ime. Različitost Drugoga biva tek naznačena, ali joj ipak nije dopušteno ostvariti vlastitu artikulaciju različitosti. Odnos kolonizatora i koloniziranog definira se jednostrano; ne ukazuje se na to da linija koja dijeli ove polarnosti ipak nije "ravna i neprekidna" (Biti, 2007: 393). Ovaj postupak može, vjerujem, imati dva osnovna (ne i jedina) značenja. To može biti svojevrsni semantički okvir koji možemo upisati u priču o Isabellinoj sobi kao predstavi koji se realizira analogno onome što je Judith Butler naznačila govoreći o performativnom konstruiranju roda. Naime, Isabellina soba se realizira tako što parodijski citira kolonijalni diskurs, ukazujući na njegova slaba mjesta, na procjepe u kojima postoji mogućnost realiziranja i drugačijih priča koje djeluju kao osporavajući element. Prema tome, može se reći da Isabellina soba dekonstruira iznutra diskurs u kojem djeluje, djelujući i, putem tri temeljna momenta: uvođenjem figure redatelja koji ukazuje na artifičijalni karakter prijevremenosti koja se ispričati, što opet djeluje kao svojevrsni generator relativizacije i povijesno utemeljenih priča, uvođenjem ženske perspektive kao perspektive koja je, sama po sebi, izvanakonska i samim tim može postati izvor subverzivnih artikulacija, te ironijskim tematiziranjem kolonijalnog diskursa. Tri spomenuta momenta u predstavi djeluju kao mjesta osporavanja dominantne norme, mjesta u kojima citiranje dobiva atribut parodijskog. Druga je mogućnost da nepostojanje glasa zatomljenih i isključivo jednostrano definiranje razlike nije namjerni po-etički element, nego izraz nemogućnosti izlaska iz kolonijalnog diskursa. Koje je od ova dva rješenja prihvatljivije? Vjerujem da odgovor na ovo pitanje nije moguće dati, jer se Isabellina soba podčinjava logici "urušavanja suprotnosti" o kojoj

---

6 Erika Fischer-Lichte ističe da predstave, za koje ona smatra da traže jednu novu estetiku performativne umjetnosti, upravo karakterizira aktualizacija odnosa estetskog i političkog. U takvim predstavama "ono estetsko se ne može misliti bez onog etičkog. Ono etičko, štoviše, predstavlja konstitutivnu dimenziju estetskog. Upravo stoga te predstave znače takav izazov" (Fischer-Lichte 2009: 211).

7 Antoine Compagnon ističe da u povijesnom pregledu razmatranja pojma mimezisa, u okviru kritičko-teorijskih promišljanja, postoje dvije krajnosti: aristotelovska i moderna. Prema prvoj tendenciji "svrha je književnosti da prikazuje zbilju", dok, prema modernoj koncepciji "referencija je opsjena, a književnost govori samo o književnosti" (Compagnon, 129). Compagnon u svom teoretskom akcentiranju na demonizmu teorije, sugerira da ovo binarno promišljanje moramo nadići, jer svakako da postoji neki odnos između zbilje i fikcije, te da ga ne možemo smjestiti i definirati samo u okviru jedne od ovih koncepcija.

govori Erika Fischer-Lichte, te da i ovdje vrijedi ono što ova autorica dijagnosticira kao bitnu odliku performativne umjetnosti, a to je nepostojanje odnosa "ili-ili nego ne-samo nego-i" (Fischer-Lichte, 2009: 212).⁸ Ista logika omogućava i dvostrukost položaja koga zauzima Isabella. Dvostruka priroda lika Isabelle (Isabella kao ženski dominirani subjekt i Isabella kao kolonijalni dominiraju i subjekt) podcrtana je i na načinom realiziranja naracije ove predstave. Narativni planovi na kojima se realizira priča Isabelline sobe su višestruki; riječi, muzika, pokret, ples, pričinu je posebno zanimljiv međusobni odnos tih različitih planova realizacije. Odnos koji između sebe grade pokreti tijelom, izgovorene rečenice, vizualni efekti i sl. nije odnos harmonije, niti stabilnosti; planovi realizacije priče se ne dopunjuju nego, naprotiv, stoje u stanovitom odnosu proturječnosti, oni ulaze u odnos borbe, u borbu za prevlast, što djeluje i pomalo, uvjetno govoreći, brechtovski, jer publici ne dozvoljava uživanje, nego ga iznova podsjetna na svoju artifičijalnost, ali i na mnogostрукost, kao osnovni princip koji ova predstava postulira. Isabella kao žena koja je rođena na svjetioniku⁹, svoju intimnu priču suprotstavlja historijskoj naraciji europskog dvadesetog stoljeća. Kronologija događanja u samoj predstavi naznačena je pomoću datuma velikih svjetskih povijesnih događaja (Drugi svjetski rat, Hiroshima, putovanje na Mjesec i sl.). Naracija povijesti u okviru Isabella pokušava smjestiti svoju priču u biva dovedena u pitanje njenim promatranjem iz intimne i isključivo subjektivne perspektive.¹⁰ Pričinje priču iz intimne perspektive djeluje kao otpor, mjesto osporavanja, prostor u kojem počinje destabiliziranje procesa naturalizacije i mitologizacije jedne povijesne priče.

Na ovaj način dovodi se u pitanje legitimitet historijske naracije; historijska naracija kao priča koja pretendira na objektivitet i općenost svojih postulata dovedena je u pitanje njenim suprotstavljanjem jednoj subjektivnoj naraciji. Pored ovog načina osporavanja historijske naracije, uvodi se i još jedan. Naime, u predstavi se, citiranjem, posrednim i neposrednim ukazivanjem na neka velika imena svjetske umjetnosti, žanr historijske naracije suprotstavlja i umjetnici koji naraciji koja svojom naglašenom fiktivnošću jasno ukazuje na subjektivnu utemeljenost svoje, ali i bilo koje druge, naracije. Međutim, po-

---

8 Erika Fischer-Lichte govori o "suprotnostima koje se urušavaju" u umjetnosti koja je nastala performativnim zaokretom šezdesetih godina prošlog stoljeća. Urušavanje suprotnosti inicirano je redefiniranjem odnosa zbilje i umjetnosti, jer je, prema njenom stajalištu "suprotstavljanje zbilje i umjetnosti generalno cijeli niz drugih dihotomnih pojmovnih parova, kao što su estetsko vs. socijalno, estetsko vs. političko i estetsko vs. etičko" (Fischer-Lichte, 2009: 210).

9 Svjetionik, kao mjesto koje proizvodi svjetlost, mjesto koje je orijentaciona tačka za lutajuće brodice, sadrži izuzetan semantički potencijal. Kao izvor svjetlosti, on se, po tradicionalno shvaćenom i rasprostranjenom vrijednovanju svijetlo-dobro, tamno-zlo, postavlja kao ono mjesto u predstavi koje nam omogućava da Isabellu definiramo i kao kolonijalnog subjekta. Igra svjetlosnim efektima u ovoj predstavi predstavlja snažno mjesto i izvor mogućnosti "itanja" semantičkih porova u predstavi. Osim figure svjetionika, semantički impuls predstavljaju i afrički, egzotični eksponati, koji su tamne boje; naspram redateljevog odijela s potetkama predstave koji je naglašeno svijetlo. Također, Isabella je imala u mladosti tamnog ljubavnika itd.

10 Prostor subjektivnog i intimnog se često povezuje s pojmom ženskog. Dubravka Orai Toli u svojoj studiji *Muška moderna i ženska postmoderna*, ističe da su binarne opozicije na kojima je zasnovana zapadna civilizacija u modernom vremenu dobila žestoka spolna obilježja. Pri tome su "muškarci zauzeli poziciju kulture, duha, općega, logosa, nužnosti, transcendencije, označenog i smisla. Žene su potpale u drugi niz manje vrijednih planova opreka, tamo gdje se nalaze priroda, tijelo, pojedinačno, osjećajnost (aloga, odatle Freudov interes za žene), imanencija, označitelj i predmet". (Orai Toli, 2005: 71).

red ove destabilizacijske uloge naracije povijesti, metafikcionalno tematiziranje umjetnosti, njenog statusa, ima za cilj dovesti u pitanje i samog utemeljenja umjetnosti, te njenog odnosa spram pojmova stvarnosti, istine i povijesti. U tom smislu, na ovom mjestu ponovno postaje bitan pojam mimezisa, kao koncepta koji propituje jedno od ključnih pitanja umjetnosti, a to je pitanje odnosa umjetnosti i onoga što bi se moglo, uvjetno govoreći, nazvati objektivno egzistirajućim svijetom. Stvara se nešto što se može donekle nazvati principom obrnute mimeze; a taj princip izražen je u pitanju: može li umjetnost utjecati na strukture stvarnoga svijeta? Odgovor na ovo pitanje nije jednostran, u smislu da se može reći i to nije jedno ili drugo; Isabellina soba svojom prirodom pokazuje da umjetnost može (i mora?) provocirati strukture svijeta, ona može dovoditi u pitanje temelje na kojima se uspostavljaju naracija tog svijeta. Svojom naracijom, tematskim sklopom, načinom realiziranja priredbe, ova predstava iskazuje princip koji se može nazvati principom proturječnosti; stalnim dovođenjem u pitanje kako same sebe, tako i referentnog polja koje tematizira, Isabellina soba iskazuje zahtjev za jasnom i artikuliranom političkom i etičkom odgovornošću u umjetnosti, redefiniiraju i propituju i na taj način jedan od osnovnih koncepata umjetnosti, a to je koncept mimezisa.

I sam kraj predstave djeluje proturječno u odnosu na njenu cjelokupnu političku i etičku upitanost. Na kraju predstave, u svojevrsnom scenskom maršu u pozadini odjekuje pjesma, blagih, "slatkastih" i umirujućih tonova koja kao da svojom bajkovitom atmosferom nosi sve aktere na sceni. "We just go on and on and on and on..."-stihovi su koji odjekuju u posljednjim trenucima Isabelline sobe. Bajkoviti kraj, koji se naslanja na okrutnost naznačenu kroz ostatak predstave, postulira žanr jedne duboko uznemirujuće priredbe koju možemo definirati sintagmom "postmoderne bajke", formulacijom koju je J. f. Lyotard načinio da bi odredio jedan žanr, priredbu koja je "mračna", ali "nije pesimistična", to je priredba/bajka koja zahtijeva "ne da joj se vjeruje, nego da se o njoj razmisli" (Belsey, 2003: 109).

III.

Isabellina soba je predstava koja je omogućila urušavanje suprotnosti na osnovu kojih smo otkrivali/pretpostavljali značenja. Jedna od temeljnih suprotnosti koja je urušena tičala se odnosa između označitelja i označenog; neprekidno redefiniranje odnosa između ova dva pola onemogućava uspostavu konačnih zaključaka i interpretiranja. U tom smislu i ovaj rad je nužno selektivan; podređen kontekstu i uvjetima recepcije, ali i višestrukostima značenja i stalnim variranjem označiteljskih praksi u samoj predstavi. Međutim, bez obzira na pluralitet značenja i ambivalentnost semantičkih porova u Isabellinoj sobi, ipak je, vjerujem, moguće i izdvojiti određene tematske sklopove koje ova predstava, ne razrješava, nego tek problematizira. "Raspleti" značenja gumuti su ka polu recepcije, ali ipak, predstava nudi i neke kodove koji nam omogućavaju rekonstrukciju. Osnovna tema koju nam nameće sama predstava odnosi se na pitanje prošlosti, na problematiziranje same mogućnosti posjedovanja jedne povijesti koja nije podlegla procesima različitim ideolojskih redefiniranja. Isabellina soba tematizira pitanje prošlosti na tri osnovne razine, a te razine se međusobno bore za prevlast definiraju i kao ključno pitanje ove predstave, ne više, kakva je to nego pitanje je to prošlost? Prošlost Isabelle kao prevarenog subjekta, prošlost nacije kao kolonijalnog i prošlost redatelja kao definiranog i poviješću opterećenog subjekta stvaraju stanje proturječnosti, koje se

pokazuje kao temeljni princip ove predstave, ali i kao generator proizvodnje višestrukih značenja. Ta proturječnost nam ne dozvoljava ni da donesemo konačan odgovor na pitanje da li ova predstava nesvjesno podržava kolonijalni diskurs, da li ga parodijski citira i na taj način pronalazi njegova slaba mjesta, ili se pak radi o jednoj antikolonijalnoj priči koja kritički propituje diskurs kojem pripada. Vjerujem da se mogu pronaći argumenti za svaki od ovih odgovora, ali, upravo, to i jest možda najveća vrijednost ove predstave, što onemogućava razmišljanje u manihejskim kategorijama i tjera nas na stalno propitivanje zaključaka koje donosimo i značenja koja odgonetamo (ili možda upisujemo?).

Bibliografija

- Belsey, Catherine. (2003) *Poststrukturalizam*. Sarajevo: Šahinpašići.
- Butler, Judith (2001) *Tela koja nešto znače: o diskurzivnim granicama spola*. Beograd: Samizdat.
- Bišćević, Vladimir (2007) *Pojmovnik suvremene književne i kulturne teorije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Compagnon, Antoine (2007) *Demon teorije*. Zagreb: Ag M.
- Fischer-Lichte, Erika (2009) *Estetika performativne umjetnosti*. Sarajevo: Šahinpašići.
- Jakobović, Slavica (1983) "Upit(a)nost ženskog pisma", U: *Republika*: br. 11-12 (1983): 4-6.
- Musabegović, Senadin (2008) *Rat konstitucija totalitarnog tijela*. Sarajevo: Svjetlost.
- Orlić, Toli, Dubravka (2007) *Muška moderna i ženska postmoderna*. Zagreb: Naklada Ljevak.

Doprinos hrvatskoj sakralnoj umjetnosti

Grafike Antonije Gudelj, Franjevački samostan svetih Petra i Pavla, Umjetnička galerija Kristian Kreković, Tuzla, svibnja, anno Domini, 2010.

Iz jednog aspekta izložbenu postavku /52/pedeset dva grafi ka lista Antonije g udelj /mali format/ dužni smo promatrati kao fragment hrvatskog, ali i op enito sakralnog slikarstva, prije svega zato jer je rije o semantici ribe, koja je jedina od vodenih životinja dozvoljena kao hrana jer su druge vodene životinje prljave /sv. Martin/, jer i Isus Krist prikazivan je kao riba /gr . Ihtis – Isus, Krist, Božji Sin, Spasitelj/, jer je Isus Krist nerijetko prikazivan kao ribar, tj. tako vezivan za svoje skromno porijeklo i osobnu sposobnost da živi od teškog rada u teškim uvjetima i svojim rukama. To istodobno zna i kako je riba tokom tisu a godina mitologizirana u krš anskom shva anju. Antonija g udelj prihvatila se likovnih sredstava i vizualizacije kojom je likovnim sredstvima u zahtjevnoj tehnici grafike demitologizirala ribu, što je blistavo postignu e. Tijela riba na Antonijinim grafi kama grade najrazli itiji odnos: tu je riba sama, riba u paru, dvije ribe s ribom djetetom, kosturi riba kao ostaci hrana, me usobna privla nost riba, riba general, riba list, riba kao žena s naglašenim grudima – jer je semanti ki riba i znak plodnosti, a ženske grudi se ispod odje e esto u pokretu naziru kao ribe. E tc.

Sakralna umjetnost u Hrvatskoj, gledano kroz prostor i vrijeme, egzistira od vreme-na gr kog i rimskog upravljanja ovim krajevima. U po etku to ima elemente poganske duhovnosti, ali, postupno, artikulira se kao ista i jasna duhovna recepcija i emanacija biblijske rije i katoli ke provenijencije. Naime, snažno zahva eni Kristovom žrtvom i porukom ljudi su ostavljali puno sakralnih obilježja ve u 2. i 3. stolje u u ranokrš anskim bazilikama. Bili su to sveti tragovi i estetska uprizorenja krš anskih misterija, a dogo ala su se u drvetu, kamenu, keramici, bronci, u arhitekturi, slikarstvu, kiparstvu, rukopisima, zlatu i drugim plemenitim metalima, posebno na nadgrobnim spomenicima, etc.

Zato držimo kako je od iznimnog zna enja uvjet prema kojem je u Akademiji likovnih umjetnosti široki Brijeg uspostavljen postdiplomski studij sakralne umjetnosti. Osobno vjerujem kako to nije bez vatikanske mudrosti i blagoslova. Naime, u mišljenju ljudi uvriježeno je shva anje da je katoli anstvo = kanonsko pravo. Dakle, Stega i Vjera. Da-

kako! Ina e kako iza i nakraj sa svim tim poteškoćama i ljudskim naravima, a o uvati Božju riječ i dostojanstvo vjere, biti dosljedan i biti postojan na putu?!

I pogledajte sad, upravo ta jedinstvena stega ima snage podržati rad slikara naklonjenih sakralnom slikarstvu! Dakle, rad umjetnika! A umjetnost je neograničena sloboda! čak i u vjeri, što je stvarno! Crkva to podržava! Osim toga, u našim prilikama od izuzetne je važnosti za Tuzlu, kao po svemu bitnu likovnu sredinu u bh. kulturalnim i likovnim razmjerima – povlašteni smo što imamo umjetničku galeriju Kristijan Kreković, kroz koju defilira i najmlađa generacija izuzetno obrazovanih i talentiranih slikara, kipara, graficara: Mladen Ivešić, Marijana Ivešić Pažin, Ilija Skobibušić, Magdalena Džinić i drugi. Sada i Antonija gudelj, vešt afirmirana, ugledna umjetnica s nekoliko specijalizacija, posebno u grafici.

* * *

Za razliku od prethodnika, Antonija gudelj djelatno snaži i do visokog sjaja istu semantiku likovnog smisla i životne poetike i duhovnog znaka ribe u povijesti kršćanstva, posebno katoličanstva. Riba ovdje konačno može biti što jest – ravnopravan živi Božji stvor – što je iz grafike u grafiku izvedeno do savršenstva komuniciranja. Interesantna stvar je da na Antonijinim grafikama – s obzirom kako je riječ o grafičkim listovima otišnutim presom – imamo snažnu asocijaciju prema fosilnim ostacima koje nalazimo u slojevima kamena u koje su se odlagali skeleti ribe kao relikvijske ostatke tog bezglasnog Božjeg Stvora i Boga. Tako Antonija ulazi u razinu duboke komunikacije s promatračima, koji se naprosto ne mogu oteti istinitosti likovnog prikaza.

Dakle, u otiscima na grafičkim listovima, Antonija gudelj zapravo uspijeva u jednoj iznimno složenoj nakani demitologizacije kršćanskog odnosa prema ribi, organizirajuć i riblja tijela u puno različitih slika i poredaka koje po njezinoj želji i invenciji tvore razne prizore iz istog kršćanskog poimanja Boga, Svete Obitelji – do smisla biblijske riječi i povjekovog života, Isusa Krista, njegovoga Puta i žrtve kojom se pred Bogom iskupiti sve ljude, ali i u nivou spoznaje o svijetu općenito, za kojom uvijek uporno traži.

* * *

fascinantno je vidjeti te pedeset dvije savršene grafike u malom formatu koje u osnovi računaju s jednim oblikom – subjektom i njegovim konkretnim i semantičkim/simboličkim mitologiziranim smislom i značenjem, te nekoliko nijansi boje. Ne slučajno /52/, jer, godina ima pedeset dva tjedna. Kao i uvijek, najvažnija je stvar da autor ima sasvim jasnu predstavu o tome što radi. Kad se tome doda i nomen est omen – dobije se u grafici srednje dubine cjelovit umjetnički i likovni zahvat i doživljaj sakralnog predznaka bez premca.

Antonija gudelj demistificira/demitologizira simbol ribe kao neistovjetne prema svetom Martinu, životinje kojoj se glava ne odvaja od tijela, ali koja se jedina od vodenih životinja može jesti! Kreće u svoj slikarsko-grafički pohod od njenice da je Isus Krist esto prikazivan kao riba i ribar /obito s namjerom da se posvjedoči o njegovom estitom i sirotinjskom porijeklu, te spremnosti da živi od rada svojih ruku!/. Taj uvjet daje ribi jedinstvenu ulogu i smisao u prostoru povjekove vjere u Jedinog Boga i Kristovu empatičnu žrtvu za sve ljude.

Ulazeći u ovaj pothvat, Antonija gudelj pokazuje visoku ljudsku i inventivnu spremnost i odgovornost za suočavanje s mitskim i simboličkim sadržajima u kršćanskom

vjerovanju i mišljenju, ali i s konkretizacijom, tj. vizualizacijom tog mišljenja koje širi prostor. Antonija g udelj je poslanje koje razrješava tu stvar. Ona je živim dokazom o tome pred nevjericom i besmisлом, ona to razrješava na na in koji možemo inventivno i jednostavno razumjeti i prihvatiti, Antonija g udelj naše je oko i naša svijest o sebi u žrtvi Isusa Krista, jer, ak prema mezopotamskoj ribi Oannes koja je smatrana Kristovim likom, riba je uop e simbolom života i plodnosti. Riba je povezana s idejom blagostanja. Sanjati da se jede riba donosi sre u. Riba je miški simbol plodnosti zbog mnoštva jajašaca/ikre koja se na specifi an na in oplo uju.

Etc.

* * *

Inventivno i kreativno kombiniraju i broj ribljih tijela Antonija g udelj nas likovno i grafi ki uvodi u vrijeme i svijet nastajanja krš anstva i ini to suptilno i odgovorno posebno u nivou imenovanja grafika. Antonijine grafike nas provode putem Svete Obitelji i kona no i ribu ine dostojnom hranom za vrijeme posta. U cijeloj stvari, Antonija nije samo dovitljiva, ona je istinski znalac geneze krš anstva kao osobnog arhetipa i osobne duhovnosti. Ovisno o tome koji broj riba je na slici, vidimo svetu obitelj, objedovanje, prisutnost ili odsutnost pojedinih lanova ili druge doga aje iz života svete obitelji, Kristovo poro enje, etc.

Ribe i njihov broj, me usobni odnos u slici, javljaju se kao elementarna Božja nazo - nost, ili likovni otisci i isje ci iz života Svete obitelji, donose i atmosferu i duh jednoga vremena kada je ovjek nastojao shvatiti Božju rije i Božju mo , kada je nastojao razumjeti žrtvu Isusa Krista i samoga sebe. Antonija snagom svoga dara i umjetni kom vještinom svoje grafike, vrlo uspješno i sugestivno rješava cijelo mnoštvo tih problema.

Zapravo, Antonija slika osobnom vjerom u Boga i Njegovog Sina – Bogo ovjeka Krista, pa su joj boje primjerene osje anju života, naro ito sme a koja sugerira skromnost i boju zemlje, ali i crtež, pojednostavljen do porijekla nadahnu a, do smisla koji ga oblikuje. Zato, ovaj ciklus grafika Antonije g udelj, pouzdano, ide u red zna ajnih doprinosa hrvatskoj sakralnoj krš anskoj umjetnosti.

g rafike Antonije g udelj nose snažnu božansku i Kristovu poruku, to su grafike koje svojim smislom i estetikom spajaju starokrš ansko i suvremeno vrijeme i shva anje, koje svojim crtežom i patiniranim koloritom karakteristi nim za grafiku u našoj svijesti – moste vrijeme ostvaruju i jedinstvo vje no istog usuda ovje anstva.

Na grafikama Antonije g udelj možemo zapaziti kao svojevrsno i karakteristi no udo konstantu svjetlosti koja obasjava prizor/sliku do mjere da se pitamo je li to naša izloženost Božjem svevidu? Ili je tipi no Antonijina slikarska vještina i umije e i tako dio njezinog doživljaja, koji možemo na i samo na slikama/grafikama autora naglašenog dara i velike snage. Tu je i opcija prema kojoj Antonija g udelj slika vrlo estetičan ženski akt koji grudima sugerira plodnost i izdvaja motive koji bi izvrsno izgledali na tekstilu ili u vitražu, ali i kazuju da ispred likovnog govora Antonije g udelj ne postoje tabu teme.

Vještinu Antonije g udelj unutar grafi kog lista u malom formatu, možemo ocjenjivati samo kao najviše majstorstvo i tvoraštvo nesli nog likovnog jezika i dakako, govora tim jezikom.

* * *

Travnja, anno domini, 2010.

Ljiljana TADI

Bosanski nacionalno-konfesionalni trokut kaleidoskopske cjelovitosti

Ivan Lovrenović, *Unutarnja zemlja*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2010.

Ivan Lovrenović, *Bosanski Hrvati*, Synopsis, Zagreb-Sarajevo, 2010.

U „historiografsko-esejiziranoj“ naraciji Ivan Lovrenović razmišlja i obrazlaže; kakva je „ta“ Bosna rekti-da prostiš, od ega i koga saškana, pa i ija je (ako se topos uop e može ome iti duhovnom posesivnoš u), promatra li se objektivno njezino metafizi ko bi e u paradigmatko-empirijskoj dijagonali kroz povijest pa sve do prezenta ovakvog kakav injeni no jest. Uzima u obzir politi ku i izvanpoliti ku utilitarnost koja je Bosnu obilježila i danas to ini, glinu multikulturalnog sinkretizma u samopostojanju i potvrdi koja ima svoje korijene duboko u historijskom embrionu te nerijetko u itateljju budi zabezecnutost produktivnog paradoksa i simultanu percepciju kolektivnog sje anja: povijest, tradicija, kultura. Lovrenović stalno stavlja naglasak na „tu“ Bosnu koju je nemogu e pojmiti izvan njezinog kulturalno-konfesionalnog i pu ko-nacionalnog bogatstva. Ona je divna alegorizirana pojava koja ne otvara vrata na grubosti i licemjerstvo nego na „unutrašnji“ perivoj ruža, ruži njak ili pak ulistan. Bosna je personificirana „Unutarnja zemlja“, prostor ispisa konfesionalno-nacionalne trigonometrije u kojoj povijest autentino i odvažno bilježi otiske svojih stopala sve od paleolitika, ilirskih plemenskih saveza, anti kog ilirizma i srednjeg vijeka preko stolje a turske vlasti, austrougarske i ostalih pa sve do danas.

U ove dvije knjige Lovrenović je, dakle, smjestio detaljnu i bogatu „razradu“ svih kulturalno-društvenih i politi ko-nacionalnih procesa u Bosni, od njenog fetusnog rasta do

prezentskog oblika: ste ci, vladari, osvajanja, franjevci, jezik i pismo, politika, društvo, psihologija kolektivnog uma i pojedinca itd.

Lovrenovi evski historijsko-literarni entuzijizam jest entuzijizam o genezi bosanskog postojanja u svakom obliku, među kojima je svakako i kultura ste aka:

„Sa svojih šezdesetak tisuća srednjovjekovnih mramorova Bosna i Hercegovina je ogromna otvorena galerija, jedinstven lapidarij jedne fascinantne umjetnosti. Tajnu njezina porijekla i nastanka znanost, dakle, i pored velikog interesa i ogromnog broja radova, do danas nije odgonetnula, niti je estetička misao sustavno zahvatila i osvijetlila njen umjetnički karakter i značenje. No, to možda i nije najvažnije. Važno je da je moderni duh prepoznao mramorje kao uzbudljiv i autentičan umjetnički izraz i kulturnu vrijednost, i osigurao mu, još nedovoljno ostvaren ali neminovan, put u zamišljeni muzej svjetske umjetnosti.“

(Unutarnja zemlja, kurziv autorov, str. 86.)

U knjigama je detaljno razrađena hijerarhija bh društva, pažljivo oslikan psihološki ispis odnosa jedan-masa, nerijetko s proznim estetskim izrazom koji teoretizira povijest i čini da poglavlja pored esejski ke žanrovske percepcije imaju i literarnu a neprikladnu snovenu vrijednost s upliva parodijskog angažmana. Nijedno polje kulture ovdje nije zaobiđeno, jezik, pismo, umjetnost, književnost, čak ni u njoj mogu oji utilitaristi koji uložiti koja zna biti „opteređena najvišim stupnjem nacionalno ideološke uloge i misije“. Zaborav ne smije zabilježiti imena poput Safvet-beg Bašagić, Petar Kočić, Franjo i Ivan Milićević, Ivan Francić, Jukić... Tako kultura, umjetnost (književnost, ste ci), koju pamćenje, sve prerasta u instancu kontinuirane (re)afirmacije bosanskog duha, mentaliteta, bosanskog daha. Svaki tekst-esej ima svoju strukturalno-tematsku zaokruženost, mudar zaključak spreman na diskusiju (i s kritičarom i s „narratorom“) i argumentiranje jer autorova rečenica ima kauzalno-posljedično semiotizirano tijelo u kojem se teza dokazuje u tekstualno-historijskoj provjerenosti, društvo je uključeno na razvoju Majstorić Historiji. O hegemoničnoj distinktivnoj percepciji vjere i religije Lovrenović duboko objektivistički razmišlja, ali vjere je intiman trenutak i susret s Bogom, nikako dio kolektivnog ustrojstva, naime religiji pripada takvo mjesto:

„Vjera je, pak, ono područje duhovnoga života, u kojemu – pojednostavljeno rečeno – Bog dolazi čovjeku u susret, a pri tomu je naglasak na individualnoj i unutarnjoj naravi toga susreta, pa odatle izlazi da je istinski vjernički doživljaj svijeta onkraj kolektivističkih obrazaca i da on nikada nema potrebu 'legitimirati' se posredstvom njih. Odatle i proizlazi mogućnost da se o vjeri i metodološki i sadržajno može govoriti u jedini, dok se o religiji mora govoriti kao o religijama, u množini.“

(Bosanski Hrvati, kurziv autorov, str. 138.)

U otvoreno cjelokupna bosanska povijest (i njezina društvena zbilja) posljednjih pet stoljeća okarakterizirana je podijeljenošću u religije/konfesije gdje je religijska suština uvijek bila dihitomna. Manipulacija političke svijesti stalno je uzdmavala bosansko suštinsko historijsko-društveno akterstvo. Autor ne zanemaruje prosvjetiteljsku i nada sve humanu ulogu bosanskohercegovačkih franjevaca, kontinuitet njihove vjekovne tradicije, na čina života, interesantna je i specifična materijalno-ekonomska simbioza u

kojoj su s narodom živjeli. Knjige su literarni dokument o povijesno-teološko-političkoj viđenju Bosne nam jedine, uz vrstostavnost autorovu, njegovu hrabrost da otvoreno progovori o stalnim temama ovih prostora koje su poput ustaljenih/okamenjenih epiteta usmenog stvaranja, uz autorovu uvjerenost da istina oslobađa. Franjevci se, naravno uz ostale konfesionalno-nacionalne etničke skupine, identificiraju s Bosnom.

Teško je denotativni kulturološki identitet jedne države odrediti, analizirati i podržavati ako je on sredstvom političkih nadmetanja. Bosna sa svojom tradicijom ubraja ne samo hrvatske nego i ostale nacionalnosti, ali isto tako bosanski Hrvati, prema Lovrenovićem navodima i argumentima, uz te iste ostale skupine baštinici su bogate, osebujne, one na koju treba biti ponosan, kulture Bosne. To je sepet prepun plodne ljetine, ima se na nje raditi, mnogo iz sepeta izvaditi, nešto bitno zadržati, spominjati, prepričavati.

Zanimljivo je promatrati „orijentalno-okcidentalni mikrosvijet“, jednu od razina strukture bosanske kultur(al)ne arhitekture, naravno „zanimljiv i vitalan kulturološki unikum, koji je u orijentalno-islamskoj Bosni predstavljao jedinu tanku nit kontinuiteta s predosmanskom, srednjovjekovnom Bosnom, i trajno živu kopu s evropskim kulturnim prostorom“. Medij u kojem sve okončava jest – tekst bilo da je Andrićev, fra grge Martića, brojnih ljetopisaca, autora dijaloških rasprava... Franjevačka književnost djelovala je i kao polje kulture teksta, kultura bosanskih katolika – Hrvata pohranjena je u žanrovskoj raznovrsnosti: propovjednička proza, molitve, stihovi, filozofsko-teološki traktati, ljetopisi, memoari, dijaloške forme...

U djelima Lovrenovića progovoriti i o intimno-obiteljskom bolu, noćnom nemiru i preznojavaju nad spoznajom da historija ima dva lica od kojih je jedno, kućno lice, odraz boli i nametnute izdvojenosti pojedincu koji pod svojom gordošću i osamljenošću vrši svoje veliko znanje:

„Bolna je to historija bila, puna nijemih suza i teških uzdaha skrivenih među četiri zida, ali podnošljiva i prihvatljiva, jer nam nas same opisuju lijepo – kao nevine, izdane, pravedne žrtve. Osim toga, ona te uči izdvojenosti, zavjereništvu – nisi kao drugi, jest da si sam, ali si i gord na svoju usamljenost, otkrivaš slast i veličinu gorčine, gutanja, samozatajnosti, savladavaš tehniku samovanja, veliko i važno znanje.“

(Bosanski Hrvati, str. 256.)

Katoličko-hrvatska egzistencijalna i etnografska istina dio je Bosne kao etničko-konfesionalne strukture, koja je prisutna „od najranijih razdoblja bosanske politogeneze u IX. stoljeću, pa kroz sve civilizacijske mijene i lomove, do danas“. Ne nestaje povijest zabilježena perom kulture, politike, historije, običaja. Bez ikakvog stuba marginalizacije bosanski Hrvati su dio bosanskohercegovačkog tla, uma i bića i bez njih nije ni Bosna cjelovita, sva suživotna meću svojim konfesionalno-nacionalnim tijelima ona je bogatstvo dano nam na ponos i dostojanstvo. Zaklope li se žedno pročitane Lovrenovićeve knjige „Bosanski Hrvati“ i „Unutarnja zemlja“, neminovan je posjet misli: hoće li Bosni subaštinici njezinog kultur(al)nog bogatstva znati dostojanstveno uzvratiti?!

A t f K U J U N D Ź I

Aheront je vje an, la ari se mijenjaju

Gradimir Gojer: LAĐAR S AHERONTA, poezija, Hrvatski leksikografski institut, Mostar, 2009.

Gradimir Gojer je do neusporedivosti značajan djelatnik u bh. kulturnom prostoru, jednako kao redatelj, pisac i društveno angažirana osoba. Obavio je ogromne poslove u teatru i društvenom životu, napisao brojne knjige o fenomenima društvenih događanja i njihovom usklađivanju, a onda je otkrio i poeziju kao svoje pravo biće na poetičkoj matrici života i opstojnosti uvijek kao djelatnog i mislećeg bića.

Pjesnici, Gojer je jednostavno oblikovao sebe i svijet u poetskoj magmi osobnih osjećanja. Njegovo veliko znanje i kulturno iskustvo, učinili su da od prve – propjeva s distance, s nužne udaljenosti da pjesma bude njegova u jednakoj mjeri i pjesma svakog uvijek koji ima sposobnosti u i u komunikaciju s njom.

Za kratko vrijeme Gojer je napisao i nanizao pjesničke knjige koje u bh. pjesništvu imaju svoje neporecivo značajno i posebno mjesto jer prosljeđuju energiju izuzetnog ljudskog iskustva i neusporedivo vrijedne ljudske energije i spoznaje, karakteristične mudrosti i razumijevanja uvijekove egzistencijalne pozicije.

* * *

Svoju udesno istinitu misiju laičara na Aherontu, Gojer shvatio je kao najprirodniju funkciju i smisao svoje prisutnosti i angažiranja, jer, život jest rijeka bola, mi jesmo ljudi koji usprkos datoj mogući živimo u podzemlju svijeta i iščekivanja da razum sine kao zora, kako bismo vidjeli svjetlost i sebe u njoj, mad, podzemlje je naš jadni izgled u nedogledu. Naime, Aheront, zajedno s Pirifedetontom, Stigom i Kokitom teče u Podzemlju. Kada se u crnoj kutiji scene na kojoj Gojer zarađuje kruh nasušni cijeloga života – pogase svjetla – on ostaje jedini krmanoš i laičar na Aherontu – kao rijeci bola, koju nam je prethodno pojasnio i koju valja prijeći i sasvim jednako kao Modru rijeku Maka Dizdara, iako sto godina široka je, tisućljetna duboka jest

* * *

Interesantno je Gojerovo posezanje za antičkim simbolima i interesantna je istinitost tih simbola, kao i gradnja metafora u kojima se poistovjeđuje protok vremena i prolazak

života u teatru, ali i inače. Doduše, metafore ga uistinu objašnjavaju i tumače, premda je gojer, po svemu – renesansna ličnost rijetkog obrazovanja i znanja, kulturnog iskustva, nesliče i oslobođene inventivne energije koja širi prostor njegovoj kreaciji.

Dakako, takve odlike, njegovu osobnost i njegovu kreaciju na prirodan način hermetiziraju, a tako i njegovu pjesmu i stih. gojerov pjesnički zanos raste iz knjige u knjigu, njegova pjesma seže sve dalje, za gradimira gojera konačno u svim elementima postaje proziran ovaj – za veliku ljude neprozimi i nejasni svijet. U tom proziru koji mu je donijelo znanje, iskustvo, ljudska i umjetnička zrelost, gojer pjesnički, karakterističnim stihom, nominira vrijednosti svijeta, njegove distinkcije i zadatosti, rastvara stijenje stvarnosti, vještinom prisiljava nemuštosť da jasno progovori do krika, oblikuje monu i pronicljivu poetiku, skoro pa profetsku vizuru pjesme.

* * *

Zapravo, realno je misliti, kako je u životu i radu gradimira gojera borba za svaku teatrološku i dramaturšku pojedinost, scensku redateljsku postavku, rad s glumcima, nebrojene knjige o teatru, društvenim procesima i kulturnim događanjima – oduvijek bila borba za jednu otvorenu životnu i djelatnu poetiku koja se može sučeliti sa Životom u svoju korist. U jednom trenutku zrelosti, gojer je svoj doseg osjetio kao poeziju, kao stvarnu riječ ili stvarnost riječi. Siguran u svoje osjećanja, leksički i semantički smisao riječi, nosivost jezika i njegove simbole, oznaku i označitelja, smjelo gradi metafore, stihovlje i pjesme u zavidnom literarno-estetskom ključu, koji otključava i nas.

Ponekad, zbog gustoće smislova unutar poetskog iskaza, gojerovo stihovlje nije prosto prohodno, ali je vrijedno napora i svakog pregnuća da se doživi i shvati, jer u gojerovoj je prirodi da i onostranost ne samo slući već i nesumnjivo razaznaje.

Zato gojer vidi kako preko rijeke bola, pjevač, lazar i pojci odlaze U pjev, u nedosanjani vers, /u izvježbanu smirenost /u kasnu blagost odlaze /u rafinirani gipki pijesak /u vječnost odlaze te sjenke /u dobroti započete /u zrcalo porinute /... Odmičeroj pojaca niz Aheront /Odmičere, strelovito, kao u onoj /Basni, kao u onoj pretpotpnoj; /Na trezvenost tvoju naslonivši /Trajno naslonivši uho i slaveći /Kao slaveći dan susretanja /Sa Svevišnjim, sa njegovim intusima /Sa patnjama zemnoga svijeta. /Aheront pojci odmiču /.

Bez sumnje, gradimir gojer je u onoj fazi ljudske i umjetničke zrelosti koja mu omogućava otvoreno i radosno suočavanje sa svim životnim situacijama, prije svega s istinom ma kakva da jest: Izumu našega vidanja rana /Saljem posljednji skorup i /Mlijeko naplavine ptica /Našega kora iz crkve /Ponad ostataka našeg življenja /Uprkos življenja, jer i ti /I ja, i on, ostajemo na /Obali, Aheront odmičere.

Jer, rijeka bola se ne gasi s našim životom i osjećanjima, rijeka bola je neprebolovome svijetu, lazar veslaju i krmare, ali svračuju u pristaništa ili se vraćaju da ostanu na obali, prelazak ostaje izazov novim ljudima.

U gojerovom primjeru oblikovanja pjesme, doživljavamo njegovu krajnju oslobođenosť kao bitnu odliku njegove poetike, a tako i primjerenosť forme i pjesničkog iskaza. Izvrstan primjer je pjesma Pjev smrti u Alpama. Svoje stihovlje i pjesmu gojer oblikuje od autentične ovozemaljske građe, ljudske neosjetljivosti i preosjetljivosti, škrguta zubala, litica, slobodnog pada u ljepši svijet i orisani perivoj, sve potapa u Wagnerovu glazbu, prošlostoljetni zvuk – pjesnička gozba je savršena, a Sveti se, posvećuje se, nada, /Dok tijelo stropošćava se, alpski se stropošćava.

* * *

g ojerova pjesni ka recepcija je u mnogo emu istinski ekstati na, prije svega u njegovom zdravom i stvarnom doživljaju okruženja, a istovremeno je prožeta s puno elemenata koji ine njegovo pjesni ko stanje stvarnim dijelom ovosvjetske pjesni ke slike u kojoj daje odabrane i prepoznatljive elemente koji je tvore radi svoje/ itateljeve predodžbe. g ojerovo pjesmovanje ini ga kozmi kom pojavom na na in na koji je Zemlja kozmi ko tijelo, na na in kako se bjelina vje nosti useljava u slike Ante Kajini a, na na in kako se žudnja javlja i gasne ili, dok adrenalin raste a bikovi i ljudi jure ulicama Sevilje, na na in, kako vidik izranja i gasne spram beskraja kozmi kog prostora, sasvim jednako kako taj svijet vidi i gradi na na in Halila Tikveše od gunja i koporana, lastre i vunenih arapa, octa i vina smokve i varenike – vje nost zazivlju i – vje nost trajanja i življenja. A vode Aheronta teku, a misao u gorki val bola uranja, a Život mijenja oblik prolaze i.

Moje je ži e s trenom vje noga sna /Spojeno – re i e g ojer romore i o onome što je U ste ak zabilježeno. Dok vje noš u odjekuje topot konjskih kopita. Dakle, La ar s Aheronta funkcionira i u Hercegovini i to ne samo kao trag na ste ku, ili monolog Ovdje, onkraj staklenoga sveca /Za Du i eve krajobraze, vitrajske/, jer, la ar je Putnik za vje - nost, ma koji smjer slijedio, ma kakvom i kojem odredištu težio. Na kraju, duša je bolna, a duša je samo ostala uz njemake smrtnosti, da bi neo ekivano sasvim dušom besmrtni postali. Ko može re i da la ara nema na Trebišnjici?! I ponomnicama redom?

* * *

udo jedno! Sve se doga a kako jedino može, usprkos svim nevjericama i sumnja- ma o kojima smo tragove ostavljali kao osobnu povijest koja se u doga ajima zbraja u ljetnom panoptikumu postaju i dijelom života. A g ojer s nevi enim rafinmanom niže životne estice u trajanje i kontinuitet Stoljetna hladovina, Orguljaš sa Plo a, Sluša- ju i Ibricu, Osje aj oskоруša do Opservatorije Warsawa, asocijacija na djetinjstvo Na koncertu komorne glazbe, Silvestar na margini Aterca za prošlost/, misao o stoljetnom krajobrazu, Pred slikom Nade Pivac, Trajanje, do Versa otrovanih /za Hamleta na na in itanja Ivica Kova evi a/, etc. – g ojerove pjesme padaju kao paperje u otvorenu knjigu i svijest, u neponovljivost i naših/ života, u Vje nost

* * *

Interesantno je na koji na in gradimir g ojer pjesni ki akceptira sebe i svoju osob- nost u pjesmi kao mogu nost dodira i komuniciranja s Vje noš u, ništa manje kao odnos u razli itim aspektima s aktualnostima politi kog i društvenog života, s bliskim ljudima, literaturom, tendencijama i stremljenjima prema Zapadu. Interakcijama op e- nito. Na zidu djetinjstva /samo dva znaka naših /isto nicama sli nih /sje anja siju strast /Ostaju odgrisci bogatstva /Koji netragom galopiraju /Vra aju i nas zapisima /nesigur- nih gurua, naših. /Na zapadnoj strani /Dakako, rije je o malim rastojanjima i istovreme- no velikim razlikama, a to što mislimo nije baš pouzdan oslonac u suvremenom svijetu. Dakako, pogotovo ako nešto znamo o europocentri nosti svoje misli i svijetu koji je znatno širi i njenici, da je g radimir g ojer svojom poezijom i svojim djelom odri e, jer podjele su izmišljene, ina e – ne postoje.

* * *

Valja re i, kako su sve naše knjige i naglašeno biografske injenice, ali kako je i knjiga gradimira g ojera i naglašeno autobiografska iz njemu najbližih ljudskih i profesionalnih razloga, sasvim jednako – kako je Aheront ona rijeka bola koja protje e podzemljem s drugim rijekama, ali koja i nadzemno te e kao rijeka ljepotica Neretva u g ojerovu rodnom gradu – Mostaru. Ovdje nije rije ni o kakvoj mudroliji, ve o prostoj injenici, da je g radimir g ojer dobar la ar na obje rijeke, ak i onda kada mu srce puca na dvoje i na etvoro – jer nikako sti i na drugu obalu, do i do sebe i dati se drugima, rijekom spojiti.

U egzistencijalnom smislu, ogromna je g ojerova stiska, veliki je njegov neprebol do razmjera da ga zazire iskazati ak i u pjesmi, u rije i o skaka ima s Mosta. Ali, sve je pitanje vremena.

* * *

g radimir g ojer se u bh. književnosti i posebno pjesništvu, javlja kao osebujna pojava s iznimno razvedenim osje anjem suvremenih književnih i kulturnih opcija i orijentacija. g ojerov ljudski i pjesni ki senzibilitet uvjetovan je u velikoj mjeri njegovim dugotrajnim prethodnim radom u teatru i kulturi op enito, angažiranjem u politici i društvenom životu. Njegovo znanje i iskustvo su golemi. Ali, njegova identifikacija u pjesmi je najstvarnija.

g radimir g ojer je poeta doctus u dobrom smislu i zna enju te sintagme. Njegova znanja su primjereno njegovoj profesiji produbljena do neslu enih, do mjere u kojoj se može i smrti nasmijati ravno u lice.

Kolovoza, anno Domini, 2009.

Male priče i velika pitanja

Sonja Jurić: *Usamljeni lav* (slikovnica), ilustrirala: Marija Čavar. Naklada M design i Synopsis, Međugorje – Zagreb, 2010.

Ne treba uvijek pomnije proučavati ponudu zabavnih sadržaja za djecu kako bi primijetio dominaciju industrijskoga kiša i materijala koji ne odgaja dobar ukus. Ta se boljka nije proširila samo na igračke nego i na ponudu knjiga i slikovnica. Edukativna se literatura pritom obično veže za školu te podsjeća na dosadu i napor. Da ne mora biti tako, pokazuje uradak pjesnikinje i autorice priča za djecu Sonje Jurić – slikovnica *Usamljeni lav*, koju je ilustrirala Marija Čavar. Riječ je o naizgled nepretencioznu djelcu za djecu, ali ispod te su površine stvari daleko složenije.

Jednostavna je priča smještena u svijet afričkih lavova, u skladnu lavlju obitelj koja osigurava hranu cijelome oporcu. Poetak priče zatječe lavove u velikoj radosti zbog toga što je najljepša lavica Lala dobila mladunčeta, neobičnu i razigranu lavičicu Leona. Veselje biva kratka vijeka jer se jednoga dana (kako veću priču ama za djecu biva) mali lavičuneprežno izgubi. Uplašenog i samog pronalazi ga njemu neobičnu životinja zebra i pruža mu dom. Lavičun Leon odrasta u njezinoj obitelji, s malim zebrama i njihovim prijateljicama antilopama. Okružen ljubavlju i sigurnošću, izrasta u prekrasna lava. Međutim, kako to opet obično biva, on nije posve sretan jer misli na svoju obitelj te je odlučuje naći. To mu i uspijeva, a lavlji je opor sretan zbog njegova povratka. Ali se ubrzo pokazuje da Leon ne zna lovit te opor ulaže napore kako bi stekao propuštene vještine. U svom prvom samostalnom zadatku napada skupinu zebra i antilopa te se nađe o i u o i sa svojom zamjenskom obitelji. Leon ih pozdravlja i pušta da odu, što razočara lavove te ga isključuju iz opora. Umjesto pripadnosti nekom ili nečemu lav Leon na kraju priče pronalazi sigurnost u samopod zvjezdanim nebom i u uvjerenju o ispravnosti svoga izbora.

Kada promotrimo razinu izraza, u obradi priče pronalazimo, posve otkrivano, jednostavne pripovjedne tehnike namijenjene dječjoj publici. Pripovjedač je izvan svijeta o kojem pripovijeda, ne komentira na eksplicitnoj razini teksta postupke likova ni tijekom priče, što stvara dojam prirodnoga protjecanja događaja, primjeren djeci. Simulira se situacija u kojoj se priča odvija „sama od sebe“, kao da se samo tako i može odvijati. Kronološki slijed izlaganja po shemi „i tada, i tada“ čini pripovijedanje pristupačnim djeci i ograničava se samo na jedan fabulami niz od početka do kraja. Jednostavna struktura rečenice i nepretenciozan odabir riječi i također fine izraz raste rečenice te usmjeravaju pozornost na sadržaj priče i njezinu semantiku.

Jednostavnost pripovjedne tehnike, primjerene dje jem recipijentu, nije, dakako, znak zna enjske plošnosti. Upravo obrnuto. Kao i sve dobre pri e za djecu (i dobre pri e uop e), a osobito klasi ne poput Maloga princa, Ružnoga pa eta i drugih, koje su nam obilježile djetinjstvo, i Usamljeni se lav bavi vje nim ljudskim pitanjima: odnosom pojedinca i zajednice, problemom pripadnosti i samoodre enja, izborom izme u osobnoga shva anja etnosti i kodeksa skupine, dakle pitanjima kojima se bave i „velike“ pri e, od gr kih tragedija naovamo. Pri a Sonje Juri to ne postiže složenom obradom, nego oslanjaju i se na dubinsku strukturu i mehaniku razvoja klasi nih pri a za djecu. Pri a se tako razvija u nekoliko sekvenci, a osnovne bi se dale svesti na sljede e: po etna ravnoteža – narušavanje ravnoteže – djelovanje u smjeru njezina obnavljanja – ponovna uspostava ravnoteže.

Na po etku nalazimo sklad jasno izražen uvodnom re enicom: „Duboko u srcu Afrike, u nepreglednoj pustinji prekrivenoj vru im pijeskom, živjela je skladna obitelj lavova“ (str. 4). Sljede a je to ka u razvoju pri e narušavanje ravnoteže: neoprezni se lavi izgubi. Nesklad je izražen re enicom koja zahva a psihološko stanje protagonista: „Ve je svitalo kad je Leon shvatio da je sasvim sam, uplašen i izgubljen“ (str. 12). Ponovnu uspostavu ravnoteže predstavlja susret sa zebrama i sigurnost koju lavi u pruža njihov dom: „Bio je sretan, siguran i obasut ljubavlju“ (str. 16). Me utim takva ravnoteža, bez obzira što je razriješila napetost u jednoj sekvenci, ipak nije kona na pa pri a teži daljem razvoju: protagonist se ne osje a potpunim jer, bez obzira na odrastanje okruženo ljubavlju, nije me u svojim. Slijedi nova sekvenca: potraga za sebi sli ni ma, odnosno za svojom stvarom pripadnoš u. Ravnoteža se opet uspostavlja, ovoga puta, ini se, dalekosežnije, jer Leon pronalazi obitelj i svoj opor, koji ga prihva a s radoš u. Me utim slijedi nova sekvenca, motivirana jednom to kom u razvoju pri e: Leon ne zna loviti. Odrastanje me u druk ijima nije mu osiguralo vještine potrebne za život u vlastitoj zajednici. U enje je ponovni proces uspostave ravnoteže. opor se trudi nadoknaditi nedostatak i protagonist, ini se, u tome uspijeva. Pri a tako dolazi do kulminacije, u kojoj sve prethodne sekvence – gubljenje, lutanje, odrastanje s druk ijima – dobivaju smisao, a to je trenutak izbora. Lav Leon stoji pred pitanjem koje ne zaokuplja druge lavove, jer poznaju samo život svoga opora i njegove zakone: slijediti zakone zajednice, za opor posve prirodne i razumljive jer mu osiguravaju opstanak, ili slijediti zakone vlastita srca i iskazati privrženost onima kojima to duguje. Leon bira ovo drugo pa taj izbor izaziva posljedicu, novo narušavanje ravnoteže: izgon iz opora. Naizgled je pri a ponovno na po etku i sav se prije eni put ini besmislenim. Dapa e, nepripadnost i izdvojenost protagonista ovoga su puta dvostruke jer mu povratak ku i, kojim u vrš uje identitet lava, ne dopušta vra anje zebrama. Bez obzira na iskazanu im ljubav i privrženost, Leon više ne pripada njima.

Kona na se uspostava ravnoteže, netipi no za pri e za djecu a tipi no za pri e za odrasle, premješta s vanjskoga plana zbivanja na unutarnji: protagonist ostaje posve sam i pita se o vlastitoj pripadnosti. Me utim, to se pitanje ne razrješava pridruživanjem nekoj od skupina u vanjskome svijetu, nego povla enjem u unutarnji svijet, u kojem je ve , svjesnim izborom u klju nome trenutku pri e, uspostavljena ravnoteža. Pitanje pripadnosti tako se rješava u korist pripadnosti sebi, a potraga za mjestom prenosi na unutarnji plan. Usamljenost iz naslova pri e, koja na po etku ima negativne konotacije, dobiva novi smisao: samo a postaje rezultat svjesnog izbora i time se preobražava, više

nije besmislena. Pretvara se u najuzvišeni postignu e koje pojedinac može dose i, prikladno obilježeno pridjevom „kraljevski“ u jednoj od posljednjih re enica: „Sklopio je svoje o i i pustio jednu kraljevsku suzu na lice“ (str. 36). Problem pripadnosti, koji obilje- žava mehaniku kretanja cijele pri e, na koncu je riješen, ali ne u korist nekog vanjskog mjesta ili skupine, nego u korist pripadnosti sebi. Protagonist (p)ostaje lišen vanjske sigurnosti i odre enosti smjerova u kojima bi se njegov život trebao kretati, ali zadobiva beskrajno prostranstvo: „Sve što je imao bilo je zvjezdano nebo iznad njega. I preplavl- jenoš tugom i ljubavlju istovremeno, u malom lavljem srcu“ (str. 36). Pri a ravnotežu uspostavlja paradoksom: potraga za mjestom i pripadnoš u završava izmještenoš u i isklju enoš u, ali ravnoteža na unutarnjem planu – bez obzira što ponešto iznevjerava dje ja o ekivanja, uvijek vezana za razinu vanjskog i konkretnog – nepogrešivo joj daje dojam dovršenosti i zaokruženosti. A to je dojam kojem teže pri e i koji zato pokre e itavu logiku njihova razvoja.

Osnovne sekvence: po etak – lutanje – život s drugima – povratak, tako u cjelini pri e savršeno funkcioniraju. Iz perspektive kraja može se sagledati uloga sekvenci koje se ina e doimaju besmislenima: zašto narušavanje sklada i tolika muka oko ponovne njegove uspostave? Narušavanjem, dakako, zapo inje pri a i druk ije je ne bi ni bilo, ali je li ono tu samo zbog puke potrebe za pri anjem, potrebe za kretanjem i promjenom?

Kad sekvence promotrimo u okviru cjeline, uo avamo njihovu simboli ku ulogu u gradnji zna enja. Naime, po etna ravnoteža iz perspektive se kraja pri e doima kao privid. Protagonisti na po etku doista žive skladno, kako veli pri a, ali je to zatvoren sklad, prividan sklad, a prividan zato što protagonisti nemaju izbora. Njihovo je djelo- vanje nesvjesno, mehani ko, po zakonima zajednice, koji se drže prirodnima. Da bi se uspostavila stvama ravnoteža, potrebno je narušiti prividni po etni sklad. Privid je mo- gu e razotkriti lutanjem, odlaskom od ku e. Tome služe sljede e sekvence, odnosno gubljenje lavi a i njegov život u skupini druk ijoj od one u kojoj je ro en. Ali ni to nije kraj: upoznavanje drugih postaje važno jedino u kontekstu pronalaženja sebe. Protogo- nist se vra a svojim, postaje opet lan vlastite grupe, ali ovog je puta to ishod svjesne potrage za vlastitom pripadnoš u. Njegov život s drugima sada postaje važan za sa- gledavanje vlastitoga prostora i zakona vlastite zajednice. Upravo ga gubljenje i lutanje na povratku stavljaju pred klju ni izbor, gdje se ina e ne bi ni našao. Me utim, pri a nije sizifovski posao: sugerira da tek svjestan odabir nekoga ini slobodnim i, zapravo, živim. Izbor je, pokazuje razvoj pri e, i mogu jedino u svjesnosti, i tek je u njoj mogu e prihva anje posljedica te, kona no, otkrivanje vlastitih dubina i potencijala.

Zna enje pri e tako nije usmjereno samo na ono što se name e prvom pogledu, a to je nijekanje mentaliteta skupine i otpor podvrgavanju oporu. Takvo bi zna enje bilo izolirano i zapravo posve besmisleno. U razvoju pri e otpor skupini nije odlu uju i nego je tek posljedica svjesnog izbora pa naglasak nije na njemu, nego na putu u samoo- stvarenje, u vlastitu bit. Nepristajanje uz zakone skupine ne razvija se u polemici nosti i optuživanju. Skupine protagonista u pri i nisu crno-bijelo karakterizirane. Svaka se kre e po svojoj unutarnjoj logici, jednako zebre i antilope kao i lavovi. Ono što pri a sugerira kao rješenje zapravo je svjesnost zakona obiju skupina, koju posjeduje samo glavni protagonist rije je o jasnome sagledavanju koje ra a sigurnost, mogu nost izbora i osobnu odgovornost, ali i sposobnost mimog prihva anja posljedica i nesuko- bljavanja s ostalim akterima pri e.

Nevelika opsegom, primarno namijenjena djeci, nepretenciozna i izrazom jednostavna, pri a Usamljeni lav Sonje Juri pokazuje da se ista, „velika“ pitanja, obrađuju i u slikovnicama i u gr kim tragedijama i, primjerice, u prozi Thomasa Manna. Pokazuje, nadalje, da zna enjsko bogatstvo i višeslojnost jednostavna pri a sebi može osigurati oslanjanjem na potencijal koji svojom unutarnjom razvojnom logikom nudi samo pripovijedanje, taj univerzalni i vje ni ljudski fenomen, te da se „velike istine“ zapravo prenose u onome što je u pri i univerzalno, a ne samo individualno.

Kako je rije o slikovnici, jednaku ulogu u njezinu u inku uz pri u imaju i crteži. Premda autorica ovih redaka o likovnoj strani slikovnice ne može kompetentno govoriti, i lai kom se oku nadaje da likovna rješenja Marije avar uspješno dopunjuju književni predložak. Crteži posve odmaknuti od produkcije tvornice koga šarenila svojim mimim koloritom skladno dopunjuju rije i. Odabrane boje i pojedinosti na crtežima prate dinamiku razvoja pri e: od po etnih jarkijih i dnevnih, preko zemljano-sme ih tonova koji prate lavi evo lutanje te naglašenijih no nih tonova koji prate lov, suo avanje s antilopama i izgon iz opora, do posljednjega crteža, iji najdublji plavi tonovi no noga neba i naglašena zelena boja trave, kakve u prethodnim crtežima nema, sugeriraju uzvišenu samo u i jasno u spoznaje.

Jednostavnim pripovjednim tehnikama i kompleksnoš u zna enja, koju crpi iz univerzalnog potencijala pripovijedanja, Sonja Juri pri om o usamljenu lavu pokazuje da književnost za djecu ne mora biti puka zabava te da je mogu e napraviti nešto zabavno i mudro istodobno.

Pjesni ki molitveni nagovori

fra Miljenko Stojić, STOPAMA MIRA, Otajstva krunice, Informativni centar „Mir“ i Naklada K. Krešimir, Međugorje – Zagreb, 2009.

Me u svim ljudskim potrebama mir zauzima jedno od najvažnijih mjesta jer tamo gdje on postoji, postoje i zadovoljstvo, i zdravlje, i sreća; mir je ishodište i utočištem naših želja, naših htijenja, preduvjetom našega uspješnog života. Nasuprot miru, nemir u nama izaziva osjećaj nelagodnosti, zarobljenosti pitanjima na koja teško ili nikako i nikada ne nalazimo odgovore. Korak na put stopama mira zapravo je hod ususret sebi samome, svojemu bitku jer tako upućeni krajnjem cilju, miru, mi hodimo kroz život s vjernošću da ga dosegne i da ga živimo, ne samo u smislu izvanjskoga mira, nego prije svega u smislu unutarnjega smiraja naših duševnih bura.

Naslovom svoje pjesničke zbirke fra Miljenko nam Stojić (rođen u Dragini kod Međugorja 1960. godine) ukazuje na najmanje dvije bitne odrednice kojima je određen ljudski život, a to su: hod kroz vrijeme, hod koji se pretvara u hod ošabine koji je krajnji cilj vjernošću shvaćena kao bezvremenost ili kao neograničeno vrijeme osmišljeno Božjim promislom, ljudima nedokučivo, osim po milosti Svevišnjega, i mir kao potreba svakoga živog bića, a posebice onaj koji ga često gubi, zahvaljujući i razumu koji se zna prometnuti i u nerazumnost.

Pjesnik u podnaslovu svoje zbirke stavlja sintagmu Otajstva krunice čime čitatelju neposredno sugerira koji su, po njegovome mišljenju, putovi koji vode do unutarnjega mira u nama i do mira oko nas, dakle u svijetu. Molitva je izvor u kojemu se mogu spratiti sve ljudske tjeskobe, a molitvom krunice mi se još više približavamo središtu svojega bića, time i Bogu koji nam udahnu besmrtnu dušu. Krunicom, naime, dotičemo spoznaju života druge osobe, svetca ili svetice; ako je riječ o krunici Blažene Djevice Marije, dotičemo spoznaju života Bogorodice i tajnu tjepljenja i žrtve koju je podnio Isus i koju je podnijela njegova Majka te, obogaćeni dodirima s evanđeoskim istinama koje moleći promišljamo, mi lakše vlastiti život usklađujemo s tim istinama i sa životima koje u molitvi susrećemo, a koji nam mogu i trebaju poslužiti kao uzori.

Oblikuju i svoju stihozbirku, fra Miljenko Stojić pred čitatelja iznosi dvadeset i dvije pjesme poredane u šest ciklusa od kojih su prvi (Pogled) i posljednji (Korak) zapravo uvodno i zaključno promišljanje, oni su okvir u koji su uglavljena preostala četiri ciklusa koji se sastoje od po pet pjesama u kojima se razmatraju radosna otajstva

(Drugi), otajstva svjetla (Ti), žalosna (Suza) i slavna otajstva krunice (Prosvjetljenje). Ovako koncipirana zbirka, oboga ena fotografijama koje prikazuju umjetni ka ostvarenja otajstava krunice na Brdu ukazanja i pokraj crkve sv. Jakova u Me ugorju, kojih su autori Tvrtko Boji i Miroslav Šego, ve prilikom prvoga prelistavanja ostavlja dojam vrstine i smislene povezanosti fotografije s tekstem. Izostanak strofi ne forme i duljina stiha (od etnaesterca do šesnaesterca, uglavnom) Stoji evim pjesmama daju vezu s hrvatskom pjesni kom tradicijom, u vrš uju i itatelja u uvjerenju da se ovdje radi o pjesmama koje su, da je autor tako htio, mogle biti oblikovane i kao pjesni ka proza te pritom ništa ne bi izgubile od svoje obavijesnosti i umjetni ke vrijednosti, ali, oblikovane kao stihovna struktura, one još više zovu na promišljanje onih tema koje su sastavnim dijelom njih samih.

Pjesme fra Miljenka Stoji a objavljene u zbirci „Stopama mira“ svojevrzne su pjesni ke meditacije. To su, naime, vjemi ka promišljanja o životnome putu Isusa Krista od njegovoga ro enja, preko ovozemaljskoga djelovanja i nau avanja, muke i smrti do uskrsnu a i uzašaš a na nebo. Promišljaju i Isusov život, pjesnik i suvremenoga ovjeka, esto izravno i sebe samoga, stavlja u kontekst toga života te pokušava živote suvremenih ljudi (i svoj) osmisliti promatraju i Isusov život, svoju muku vidjeti kroz Njegovu muku, svoju radost kroz Njegovu radost. Slave nema bez muke, radosti bez truda, svjetlosti bez spoznaje tame pa ni ovjeka bez nemira i bez potrebe da u svoju dušu uvede svjetlo, unese mir.

Naizgled jednostavnim rije ima pjesnik opjevava Krista, da bi odmah zatim istim takvim rije ima opjevao ovjeka, da bi bio razumljiv i njemu. Dotaknuvši Istinu, pjesnik je pjesmom širi onima koji su otvoreni za primanje Istine. Kao dijete roditelji su me vodili na misu,/gledao sam ih odrasle, ponizne, htio biti isti,/danas jasno vidim da sve nije tako lagano,/traži se nutamja preobrazba, ne puki omot,/tek je to pravi put, svjetlo u nedoumici,/lijev zavodljivim porukama javnih glasila., kaže Stoji u pjesmi Razlijevanje iz ciklusa Ti (o otajstvima svjetla). Ta nutamja preobrazba koju pjesnik spominje glavnim je preduvjetom postizanja sre e za kojom žudi svaki ovjek, a da bi se došlo do sre e, potrebno je osje ati unutamju duhovnu ravnotežu, na što pjesnik cijelom zbirkom želi upozoriti. Hodo aste i gopsi iz Me ugorja ili hode i joj bilo kada i bilo gdje u rije ima molitve, mogu e je staviti svoje stope u stope hodo asnika, stopama mira do i do vrhunca na kojemu je cvrkut ptica, sun ev sjaj i neizmjeni, blaženi mir. No, put do vrha uvijek je težak; na vrh se penju najupomiji. Nadati se da e svaki itatelj Stoji eve zbirke do i do vrha svojega života hode i na tome usponu s molitvom na usnama i u srcu, oboga en pjesni kim molitvenim nagovorima koje mu nudi pjesnik zbirke „Stopama mira“, a vjerujem da e i sam autor ove stihozbirke dosegnuti vrhunac, ne samo svojega životnoga, nego i pjesni koga puta na kojemu je zbirka „Stopama mira“ tek jedna, veoma vrijedna i obiljem pjesni kih darova bogata postaja.

f abijan LOVRI

Traženje ravnoteže misli

Bauer, Ludwig: Patnje Antonije Brabec: ur. Seid Serdarević: 127 mm x 212 mm, tvrdi uvez u ovitku, 256 str.: Fraktura; Zaprešić, 2008.

Ve uvaženi meštar konstrukcije, narativno ozbiljan, spretno vodi radnju romana koriste i suvremene termine jezi i psiholoških konstrukcija, kako bi temu proveo željenim putem do cilja, postavljaju i psihološko-emotivni sloj terminološke strasti sadašnjosti kroz popularne termine polutki mozga, kao interesne paradigme svjetova sadašnjosti s jedne strane i prošlosti i budućnosti s druge strane, u često rabljenom terminu lijeve i desne polutke mozga kao misaone funkcije ovjekove svijesti; ovjekovog sjećanja i uspostavljanja slijeda misli. Polaze i od sada i ja, od organizacije društvene zabave koja je zahtijevala organizaciju od nule, upletena je i društvena skupina u kojoj se treba okušati pojedinac, odnosno, šesnaestogodišnjakinja Antonija Brabec sa svim otkivanjima i zahtjevima spram društva i društvene uloge u društvu od koje otkuje određeni uspjeh. Navika čitanja je presudan korak u samoobrazovanju i odgoju, a knjižnica mjesto u koje je skupljeno znanje, ali i mjesto gdje je moguće susret. „Sljedeće petka opet su se sreli pred knjižnicom. Opet je provjerio njezin tovar knjiga.

- Balzac je zapravo sjajan – rekao je Prugasti. – Bio je vrlo mudar, knjige su mu prepune mudrosti, a istodobno znao je biti tako romantičan. Jeste li čitali Ljiljan u dolu?

Te večeri otpatio ju je do kuće. Ispalo je to slučajno, išli su istim pravcem, a njega je zanimalo što ona misli o knjigama koje čita.

-Volim dobre završetke – rekla je Antonija. – Cijenim Zolu, ali mi je mučan. Sve je to tako strašno.

- Strašno u knjigama ponekad nas zaštićuje od onog strašnog u životu – rekao je profesor.

Antonija nije razumjela na što misli, ali osjetila je ugodnu toplinu: on joj se obraćao kao sebi ravnjoj.“ (14. str.).

Desna strana obavlja povjerenu joj zadaću. Ideja i svijest surađuju do realizacije, emocije imaju svoj slijed i smisao: strast, ljubav, otrježenje i sagledavanje onoga što jest stvarnost realnih okvira. Koriste i se emocijama, sadašnjost u i prošlost u, desna strana dolazi do razumnih i racionalnih rješenja, temelje ih na stvarnosti.

Lijeva strana mozga obavlja drugu zadaću: koristi logiku, sadašnjost i budućnost, temelji su na zamišljanju i mogućnostima. Fantazija je posebno vrijedna funkcija lijeve

strane. Sadašnjost, ponekad gorka, isplivava u svoj svojoj punini i prepoznatljivosti nametnute pojedinosti koja se lako uklapa u shemu stvarnosti: „Mama dolazi kući. gega se u hodu kao patka. Kao nervozna patka. Pred kućom ubrzava, kao ubrzane snimke u nijemom filmu, skrene u dvorište. Mogao bi postati momar, ili otac i na Aljasku, kao Jack London. Divlji zapad više ne postoji, tamo je sve već civilizirano, tramvaji, neboderi, Amerika je sve sam neboder.“ (63. str.). Kratke rečenice unose brz slijed misli, reakcija na događaje. Ubrzavaju doživljajne slike i stvaraju dinamiku....

Tema odlazi u područje nakon Drugog svjetskog rata, interesno zahvaća odgoj i obrazovanje, prelazi granice nacionalnog i upliće u priču narode bivše Jugoslavije, odnosno, likove koji su predstavnici naroda većerečenoga prostora, pa i šire. Utjecaj Njemačke u Europi je vidljiv, ne samo kroz nametanje silom nego u ekonomskom i privrednom razvoju kao prepoznatljivoj upomosti.

Između svega, trebalo je napraviti pauzu, interludij koji bi omogućio sabrati se, razmisliti o svemu što veže osobu za događaje u ovozemaljskom životu: „... Antonija je stiskala zube i mrštila čelo kako se ne bi smješkanjem pridružila“... (124. str.). Jasno je kako Bauer zaokružuje sve rečenice u prva dva dijela čine i cjelovitu sliku nakon seciranja mozga i njegovih funkcija, a sve to čini kako bi osuvremenio konstrukciju priče i učinio je prilagodljivom vremenu. Zato nakon interludija započinje igru nova dva dijela lijeve i desne polutke čine i psihološke radnje u protoku vremenskih zona da bi se približio obiteljskoj slici: „A sada kada sam te zamolila da pomogneš u uređenju potkrovlja, za djecu, ti meni držiš beskonačni govor... Podigao je dlan. Da, u pravu si, Antonija, evo zaustavljam tu svoju nepredviđenu bujicu riječi. Potkrovlje – razumijem! Ja ću to učiniti.“ (204. str.). Tako obitelj postaje osnova i svetiinja, ono što se njeguje, razumije i čuva i, nema cijenu u oživanju zajedništva.

Sve je rečenice samo uvod u dramski tekst Patnje Antonije Brabec, gdje su likovi: Antonija Brabec, Martin Geiger, Marina i Viktorijin glas, što je opet besprijekoran plod i disciplina konstrukcije gdje je Bauer virtuoz odnosa. Njegova Antonija više nije sigurnost u definiciju sreće, ali to pokušava izreći slijedom slika: „Jeste li nekada iz jureg vlak promatrali proplanke podno visokih planina i poželjeli da ste ondje? Jeste li pri tome ugledali neku jednostavnu kućicu u zelenilu na osami i ispred te kućice neku osobu kako dokono gleda vlak u prolazu? Naravno da jeste. I naravno da ste poželjeli da ste ondje ispred te idili neku čicu...“ (253. str.).

Zaista, gledamo li svi kroz prozor jureg vlak, ili utonemo u san do konačne odrednice, kada nas probudi suputnik ili kontrolor voznih isprava; što i gdje su angažirana naša čula, naša svijest, ili vodimo određeni monolog u tišini samoga sebe dok nam kroz svijest prodire čeli na glazba kotača?

Što god bilo, buditi se u sreći jedini je cilj.

Knin, 15. ožujka 2009.

Nedjelja, 22: 27 sati.

Marijan DAMJANOVI

Romansirana biografija fra Martina Nedića

Mato Nedić, *Pater Martinus*, Zaklada „Terra Tolis“, Tolisa, 2010., str. 224

Mato Nedić nastavlja spisateljsku tradiciju obitelji Nedić, nastavlja književno djelovanje koje je u devetnaestome stoljeću započeo fra Martin Nedić, a nastavili su ga fra Bono Nedić te Ivo Nedić Miki. Naime, Mato je Nedić ostvario opus vrijedan poštovanja. Do sada je objavio šest samostalnih knjiga: *Bijeg*, pripovijetke (1997.), *Godina stradanja*, roman (2000.), *Pomrčina sunca*, kratke priče (2005.), *Svršetak poetika*, pjesnička proza (2006.), *Govor gradova*, putopisne crtece (2007.), *Ljudske priče*, pripovijetke (2010.). Piše i pjesme koje se nalaze u mnogim zajedničkim zbirkama i časopisima, a također piše eseje, književne kritike, recenzije; urednik je i predstavlja mnogih knjiga. Suautor je i srednjoškolskoga jezičnog priručnika *Slovo o jeziku* (2002.).

Pater Martinus je knjiga o najvećem i najznačajnijem toliškom i posavskom sinu, književniku, povjesničaru, prosvjetitelju, graditelju i svećeniku, prvomu ilircu Bosne, a nadalje domoljubu koji je bio jedan od najjučnijih i najcjenjenijih ljudi Bosne tog doba.

Romansirana biografija je književno-znanstvena forma u kojoj se na zanimljiv način želi progovoriti o životu značajnih osoba. Ona zahtijeva ozbiljan istraživački rad, ali i dovoljno mašte i duha da se pronikne u bit njegovog života, u njegov način razmišljanja i u njegov odnos prema svijetu i ljudima. Autor nije žalio truda i vremena te nam je ispričao zanimljivu priču o fra Martinu. Roman prati životnu sudbinu dječaka Ive (fra Martina Nedića) kojega su ujaci, koji su dobro poznavali svoj puk, zamijetili kao oštromnog, sposobnog i dostojnog da postane pastir tog nesretnog puka. Nisu se prevarili. Pripadao je tome snažnom soju posavskoga ovjeka u kojemu se na prvi pogled ne primijeti snaga, ali je ona tu i progovori iz njega onda kada je najpotrebnija i kada je drugima ponestane. Fra Martin Nedić je bio od onih ljudi koji nikada ne zaboravljaju svoje podrijetlo, koji znaju i tko su i što su i koji uvijek stoje s obje noge na zemlji. Samo takvi ljudi uspijevaju u svojim nakanama jer imaju dovoljno upomosti i snage da dočekaju svoj trenutak. Imaju oni i onaj mir u sebi potreban da ovjek bude siguran u svoj put, u svoje poslanje. To imaju samo rijetki ljudi kojima je jedino na čelo ljubav prema bližnjemu svomu, ma tko on bio. Možda fra Martinova veličina posebno dolazi do izražaja u trenutku kada mu u Rimu nude kandidaturu za primamljivo mjesto definitora

franjeva koga reda. On to odbija jer zna da je njegovo mjesto uz narod, ali i zato što je bio od onih koji mogu nadvladati vlastitu taštinu.

školuju i se, shvatio je da dobrih i plemenitih ljudi ima svugdje na svijetu, od broga fra Bone Beni a, koji ga je kao dje aka odveo u samostan u Kraljevu Sutjesku, fra Marijana šunji a, njegovoga duhovnog oca i u itelja isto nja kih jezika, židova, koji je platio troškove njegovoga mladomisni kog slavlja do Josipa Jurja Strossmayera koji mu je pomogao u gradnji samostana i crkve u Tolisi. Njegova diplomatski nost je došla do izražaja u trenutku kada je shvatio da je on onaj koji mora voditi puk i da je njegova zada a sa uvati narod u zlu vremenu. Vidio je da se dobrota može potaknuti u svakome ako mu se pristupi na pravi na in i, kako je bio izniman poznavatelj ljudske duše, uglavnom je uspijevaio ishoditi ono što je želio.

Povijest fra Martina Nedi a pamti kao književnika i povjesni ara. Kao književnik osobito je zna ajan po autorstvu epske pjesme Razgovor koga vile ilirkinje imadoshe u pramaliđe 1835. godine koju je, posredovanjem Ljudevita gaja, objavio u Karlovcu te se time ubilježio me u osniva e ilirskoga pokreta, što mu je donijelo i naziv prvoga ilirca u Bosni. Njegovo najzna ajnije povjesni arsko djelo je Stanje redodržave Bosne Srebrene.

Iako fra Maertina Nedi a poznajemo kao pisca, on sam svojemu pisanju nije pridavao veliko zna enje. Mislio je da su obrazovani ljudi dužni raditi sve da bi potaknuli narodni duh. Bio je više okrenut odgoju i obrazovanju misle i da je to jedini na in da se narod izvu e iz višestoljetne zaostalosti i krene putem napretka. Jedno je vrijeme i sam radio kao u itelj hrvatskog, latinskog i turskog jezika u Kraljevoj Sutjesci.

Mato Nedi je romansiranu biografiju Pater Martinus napisao u realisti koj maniri s elementima modernizma i neke tanane liriki nosti koja malo koga može ostaviti ravnodušnim. Posebno plijene fiktivna pisma koja fra Martin šalje ljudima koji su imali važnu ulogu u njegovom životu. Ona se nalaze na kraju svakoga poglavlja i predstavljaju neku vrstu poante, emotivnoga zaključka vezanoga za ono o emu je bila rije u tome poglavlju. Roman ima sedamnaest poglavlja koja su uokvirena Uvodnim poglavljem i Završnim poglavljem.

Iznimnu vrijednost romanu daje i jezi ni sloj. Naime, u dosadašnjem pripovjeda kom radu Mate Nedi a ve je primije ena skladna, lijepa i melodiozna re enica, a sada zapažamo i poznavanje jezika sredine devetnaestoga stolje a tako da u knjizi susreemo neke ve stare i zaboravljene rije i, turcizme te terminologiju vezanu za crkveni ustroj, ali i sintakti ke konstrukcije te stilske osobitosti jezika toga doba.

Na kraju, treba istaknuti da je roman Pater Martinus iznimno vrijedna knjiga o ovjeku iji život zomo pokazuje da se življenim na elom ljubavi prema bližnjemu svomu može biti koristan i sebi i drugima. Autor tako er pokazuje da se ovjek u zlu vremenu ne smije dopustiti defetizmu i malodušnosti i da se smislen život može ostvariti jedino aktivizmom i injenjem dobra.

Jasna MIJATOVI

Pobje i vanje vremena i straha s nadom pod ruku

Nada Rukavina: *Moć nade*, pjesme, HKC Domaljevac, 2009.

Slagati rije uz rije kako bi njihov sklad godio umu, slikati vieno te do arati proživljeno kako bismo pobudili sva ula...i sve to uz pomo jednostavnih rije i iz svakodnevnog vokabulara...mogu e je, naravno, prikazati ljepotu i ljubav rije ima, predstaviti nama itateljima nemir, potragu, ežnju, i upravo to ine pjesnici, a stihovima koji su pred nama, to ini novo ime u svijetu pjesnika, Nada Rukavina. Trenutcima iz osobne zbirke proživljenoga Nada nam predstavlja dio sebe kako bismo uživali u spektru osjeaja i u borbi života. Svaki njen stih govori o životu, svaka pjesma je puna osjeaja i sama zbirka pjesama *Moć nade* oslikava život jedne bogate duše koja samo voli i živi.

Tri ciklusa ine ovu zbirku: *Na dlanu ti nudim*, *Nešto sli no životu* i *Jutro nad ravnicom*.

Prvi ciklus *Na dlanu ti nudim* ine ve inom pjesme ljubavne tematike alegorijski i simboli ki bogate. ista se duša kao subjekt u pjesmama bori, nada, gubi i oporavlja te opravdava kako želi samo osje ati jer joj je to potrebno za opstanak i time opravdava svaku pogrešku i svaki rizik koji je spremna preuzeti:

Mogla sam re i ne
I zaobi i tugu u velikom krugu
Ali ja sam rekla da
jer to sam ja
puna osjeaja
bez kraja (pjesma JA)

Upravo ta emotivna duša istražuje svijet bogat prirodnim ljepotama koje u pjesmama ne služe samo kao ukras, nego prikazuju bogate metafore poimanja ljepote ovog malenog, šarenog i mra nog svijeta (kako ga naziva pjesnikinja) iz perspektive nemime duše. Priroda pomaže toj duši jer uz njenu pomo , uz jutro koje simbolizira novi poetak, nebo i rosu duša lakše trađa za sigurnom lukom, za utjehom i srodnom dušom. Ta se pejzažna i biblijska simbolika krije u pjesmama *Razlog*, *Plasť*, *Darovi s vje itim pitanjem* i odgovorom o zajedništvu muškarca i žene.

Dok u prvom ciklusu pratimo traganje i pronalazak nade i spasa u prirodi, u zajedništvu, drugi ciklus *Nešto sli no životu* zapo inje stihovima iz istoimene pjesme:

Sputaše mi dušu, ograni iše vidike
Zamutiše pogled suzama.
Ljudi koji tvrde da me vole.

Ovi stihovi kao i ostali naslovi No , Strah, Ograda, Pono ukazuju na pukotinu, na poraze, na duboke intimisti ke stihove iji je svijet determiniran, ija su psihi ka raspo-
ložnja pesimisti na. No, pesimizam slabi, iz stiha u stih iš itavamo prožetost vjere u
izlazak: Ljudska nesigurnost popušta pred drugim ljudima i pred Bogom. Strah i patnja
blijede jer kako pjesnikinja kaže:

Odlazi posljednja
Kao kapetan zadnja napušta brod
I uvijek je uz tebe
Dok si živ, ona je tvoja sjena
Mo na, pobje uje strah. (pjesma Mo nade)

Iskustvo je ono što prožima pjesnikinju, iskustvo ulazi i u svijesti i u podsvijesti, na-
me e se i protiv volje same pjesnikinje. Ono je filter u ijem je središtu sam ovjek.
Iskustvo je obogatilo i tre i ciklus Juto nad ravnicom, koji ine pjesme o Slavoniji u
kojem pjesnikinja nalazi uto ište koje predstavlja ostvarenje sre e i razrješenje dvojbi
na bezbrižnost i povratak prirodi:

Lezi na zemlju.
Pusti da te zagrlji,
Otvori sva ula
I prepusti se
Slušaj kako te sluša,
Kako ti kaže tišinom
Koliko joj zna iš
Ti, mali ovje e. (iz pjesme Zemlja)

Nada kao pjesnikinja sentimentalizira nad Slavonijom, osje a ju i bilježi nostalgi -
nom intonacijom, prisje a se i nudi opet smisao ljudske sudbine.

Pjesme pred nama su jednostavne i iste, vedre i bliske, a u isto vrijeme opsjednute
prolaznoš u i dvojbama. Poezija je slikovita i predstavlja mirisni dah i osvježanje kojim
se Nada Rukavina želi afirmirati kao pjesni ka li nost

Sveukupni doživljaj je emocionalan, neposredan i jednostavan s melodi nom vibra-
cijom duha i ispovjednom notom pretežito zaokupljenim pobje ivanjem straha i vreme-
na jer smo, kolikogod nam nada pomagala, unato svemu, samo putnici kroz život

Što smo? Samo putnici kroz život
Netko zvonj, netko muklo je i,
Netko nosi sve bogatstvo svijeta
Netko samo dušu, misli, rije i. (pjesma Putnici)

Nokti u malteru

Franjo Bratić: Nokti u malteru, poezija, Sarajevo – Usora, 2010.; HKD „Napredak“ Sarajevo i HKD „Napredak“, Podružnica Usora

Zbirka pjesama svestranog franje Bratića mogla se, umjesto – „Nokti u malteru“, slobodno zvati i po bilo kojem drugom njegovu stihu smještenom me u stranice ove knjige, raspoređene u dva ciklusa, s „Jastvom“ u naslovu oba – „Sebe da potražim“ i „Sebe da prokažem“.

U Bratićevim pjesmama nije bilo egzistencijalizma, uronjenosti u svijet stalnih pitanja i odgovora, propitivanja i istraživanja sebe, smisla života, svijeta koji ga okružuje.

Svaka njegova pjesma je potraga. Za nekim od gore navedenih elemenata.

Motivi doma, obitelji – oca, majke, brata, djece, provlače se kroz pjesme u kojima autor želi otkriti svakodnevne putanje njegovih zašto i oprečnih – zato.

U svojim pjesmama kao da priča, po nekoj zamišljenoj niti složene, sekvence iz vlastita života. Isto tako, njegov vlastiti život, i tvoj je i moj i naš život, zakonitost zadana u neprestanim vremenskim mijenama. Tako gradnja kuće, dioba zemlje, sin zaklonjen u odevu krilu, pa čak i nokti u malteru, mogu svjedočiti o traganjima, težnjama i težnjama, nastojanjima dosega i sanjani cilj.

Kritičar Vojislav Vujanović stoga je potpuno u pravu kad kaže da se poezija franje Bratića ne može čitati s lakoćom. Pojednostavnit u; ono što je meni jedan simbol, nekome drugome nešto je sasvim drugo. Sam pjesnik samo zna to nu opredijeljenost poruka koje odašilje u svojim stihovima. Stječe se dojam da pjesnikov cilj, zapravo, i nije, da ga cijeli svijet shvati i razumije.

Unutarnje borbe svojega bita, svijet stalnih pitanja i odgovora koji se vrte u krug, samo on odgonetnuti može i umije. Njegova poezija iskri bojama, prirodom, sasvim običnim pojavama koje nas okružuju. Pjesme su pisane nepravilnim stihom, no pune su ritmike i ugodne za uho kad ih se naglas iščitava. Svaka Bratićeva pjesma zapravo je metafora koju, kako sam već napomenula, svatko od nas može tumačiti na način najbližiji.

Igra riječi i ono je što oblikuje njegov poetski izričaj; stječe se dojam da od riječi i stavljenih na neku zamišljenu gomilicu, Bratić to no zna koju će i u kojem kontekstu upotrijebiti i kako ih složiti. Nositelj radnje uvijek smo „mi“ ili „ja“. Svojom poezijom Bratić kao da artikulira sve one nagomilane upitnike koje svatko od nas nosi, otkad je vijeka i ovjeka. I „noktima iz maltera“ pokušava iščitati odgovor, nadu, optimizam, ali i pitanje, težnju, dvojbu, tako svojstvene ovjeku. Ili egoisti u nama.

Josip MUSELIMOVİ

Ljudi, mjesta, obi aji....

Predsjednik Matice hrvatske Mostar odvjetnik Josip Muselimović, u proteklih je nekoliko ljetnih mjeseci bilježio svoja zapažanja, sjećanja, priče s ovoljetnih odredišta, podsjećao na neke možda zaboravljene ljude, mjesta, događaje... Njegove kolumne i putopisne reportaže objavljivane su u „Večernjem listu BiH“.

Od kada sam se u Mostar udala....

Prije dvadesetak godina, po ustaljenoj navici, svakoga jutra odlazio sam u kafi „Trica“. Kafi se nalazio na početku ulice što se u to vrijeme zvala imenom Edvarda Kardelja, a bio je vlasništvo legendarnog nogometaša „Veleža“ Džemala Hadžiabdića i porodice. Svatko je znao svoj stol. Znalo se tko i za koji stol može doći. Tako je u jednom malom, uredno opremljenom kafi u započinjao naš mediteransko-orijentalni ugođaj. Susret s prvom jutarnjom kavom i prvim stranicama dnevnih novina. Za moj stol, bez poziva i najave, uvijek je dolazio Mate Mandarić Baroty. Neponovljivi ugostitelj minulog stoljeća. Nakon ugodnih i veselih susreta svatko bi odlazio na svoju stranu, za svojim poslom. Oni koji su pošli u smjeru sjevera mogli su uživati u lijepim robnim kućama, bankama i zgradama, a po potrebi predahnuti na terasi Hotela „Hercegovina“. Oni koji bi pošli u drugom smjeru, u smjeru istoka, mogli su uživati u patini restorana, prodavaonica, ljekarni i starih mostarskih hotela.

Iza nas su godine rata i nezapamćenih razaranja. Mjesto našega omiljenog sastajališta sravnjeno je sa zemljom. Na mjestu gdje su se nekada nalazili stolovi kafića „Trica“, sada raste samoniklo drveće. Na prašnjavoj podlozi kafića parkirane su limene taksi kutije. Tu su i njihovi vlasnici koji kratak vrijeme i čekaju slušajne prolaznike. Danas, kada pođete u smjeru sjevera, zateći će vas prizor spaljenog grada. Ruševina do ruševine. Istina, na početku i na vrhu ulice nalaze se dva velika objekta u izgradnji. Hrvatsko na-

rodno kazalište, objekt od velikog i najvišeg nacionalnog interesa, i zapo eta zgrada nove Katedrale. I jedan i drugi objekt godinama su okovani zaštitnim ogradama i bezna-em; Hrvatsko narodno kazalište i danas je bez svoga vlasnika, bez svoga ravnatelja, bez ansambla, bez prora unskog statusa, bez nade u nove predstave i nove premijere. Povijest nas u i da se katedralna zdanja grade desetlje ima, pa i stolje ima. Ipak, svaki dobronamjeran ovjek mora se upitati - što se doga a s ovim objektima? Zašto su gradilišta utihnula i do kada e se napušteni i zapušteni prostori nazivati „kazališnim ili katedralnim zdanjima u nastajanju“? A njihovi temelji - blagoslovljeni su.

One koji po u niz ulicu, u smjeru istoka, sa ekat e sablasne slike. Prostori restora-na „Janje“ i „Petica“, urarske radnje obitelji Benco i Zlatame „Celje“, pretvoreni su u javni kontejner, u skladište svakojakog otpada. Oko gomile razbacane odje e i obu e, oko plasti nih boca i inih predmeta, ne možete vidjeti nikog. Nikog, osim pasa lualica...

Kada sam u travnju prošle godine, s predsjednikom Crme g ore, pošao na otvorenje Mostarskog prolje a, pokušao sam odvratiti njegovu pozornost na ovo o igledno ruglo grada. Nisam u tom uspio. Ni u ovom asu ne mogu opisati iznena enje i reakciju gospodina Filipa Vujanovi a. Sasvim je sigurno da e na isti na in reagirati svaki posjetitelj, svaki turist. Nekadašnje Korzo, kultho šetalište i sastajalište, potpuno je zapušteno.

Na samome kraju ulice, na središnjem gradskom trgu - Musali, sa ekat e vas još jedno gra evinsko plašilo. Nekadašnja austrougarska ljepotica, prelijepi Hotel „Neretva“. U ovome hotelu najve e političke, filmske i ine zvijezde - Josipa Broza, Richarda Burtona, Orsona Wallesa, do ekavali su i ispra ali doajeni i ponos mostarskog ugoštiteljstva - Baroty, Ivo i Branko Sulaver. Ta gospoda ugla enih pokreta i manira, s ponosom su nosili bijele obruse, crme leptir-mašne i vesele osmijehe. I ovdje se moraju postaviti brojna pitanja.

Zašto je odbijena sigurna zagreba ka ponuda i hotelu, u najkra em vremenu, nije vra en nekadašnji sjaj? Kako i pod kojim uvjetima je hotel prenesen u vlasništvo, o ito, nesolventnom viso kom poduzetniku?

Do kada e trajati rekonstrukcija hotela? Ima li u tome zanimljivom odnosu ikakvih uvjeta i rokova?

Pitanje do pitanja, svako teže od onog prethodnog.

Iza nas su desetlje a mira. Lijepo je vidjeti uredno poplo ane sarajevske ulice i nogostupe, nove zgrade i moderne fasade. Pri svemu korisno je upamtiti da je Mostar povijesno i prirodno središte zemlje što se Hercegovina zove.

I da je s njega potrebno skinuti lu a ku košulju, otkop ati gumbe koji ga stežu i guše, otvoriti njegovu Zra nu luku i omogu iti desecima tisu a hodo asnika i turista do i ovdje i odavde oti i. Nepravedno je i nepošteno da se to doga a s bilo koje druge zra ne destinacije. Svaka od njih daleko je stotinu i više kilometara naših, dakle - krivudavih, opasnih i nikakvih putova.

Prije dvadesetak dana utihnulo je Mostarsko prolje e. Utihnula je kulturna manifestacija koja je grad Mostar uvrstila na zemljovid najve ih kulturnih metropola svijeta. U vrijeme njenog održavanja izvedeno je 35 brižno odabranih dramskih, glazbenih, poetskih i likovnih projekata. U protekle etiri mandatne godine, Matica hrvatska organizirala je oko 180 kulturnih dana i izvela toliko programa. S ponosom isti emo da su nas pohodili najve i me u najve im umjetnicima, predsjednici država, veleposlanici,

ministri, župani i gradonačelnici. Žao nam je što u protekle četiri godine nismo imali priliku pozdraviti ministra kulture naše županije. A pisali smo, zvali i molili.

U proteklih 12 godina, na valovima entuzijazma i potpore dobrih ljudi, Matica hrvatska organizirala je oko 500 značajnih kulturnih događaja. Sve u slavu grada Mostara. Grad koji ju je, zauzvrat, izostavio s popisa korisnika proračunskih sredstava. Nevjerojatno, ali istinito.

Pred nama je izborna godina. Možda se dogode nova vremena, novi ljudi i drugi odnosi. Predizborna kampanja poprimila je oblike ozbiljnih nesporazuma. Na hrvatskoj političkoj sceni nema sporazuma ni oko toga tko bi, na najbolji način, mogao artikulirati interese jednog, u mnogo čemu marginaliziranog naroda. Svatko polazi s pozicija svoje stranke i njenih interesa. Tako se za mjesto glavnog Predsjedništva BiH natjecati šest-sedam, a, možda, i više osoba. Ako ikada - danas treba glasno reći:

- Bože, oprostite im, jer ne znaju što čine!

Naravno, ako se ovakva neozbiljnost uopće može oprostiti. Sumrak je, najvjerojatnije, i dalje trajati. A nama ostaje nadati se i pjevušiti Barotijevu omiljenu pjesmicu: - Od kad sam se u Mostar udala, grohotom se nisam nasmijala...

Od Mostara, preko Dubrovnika, do Boke kotorske i Cetinja

U utorak ujutro, 9. srpnja, dok se grad spremao za novi dan, pošao sam put Dubrovnika i njegove ljetne varalice. Na putu prema Buni, iz jednog i drugog smjera, pristizale su kolone vozila. Užurbani promet nametnuo je pitanje: kojim putem poći - dolinom rijeke Neretve preko Pločestja, Klapina i Metkovića, ili onim, nešto težim, koji vodi preko Stoca, Ljubinja i Trebinja? Ne znam ni zašto, u jednom času, i po tko zna koji put, presudio je pogled na kulu s desne strane puta. Ista ona u kojoj je stolovala neobična osoba bume hercegovačke povijesti. Nikada nisam posjetio grad herceg Stjepana i nikada, do kraja, upoznao njegovog gospodara.

O svakome, pa tako i o ovom vladaru, mogu se čuti različite priče i različite anegdote. Tako jedna govori da je bio uvijek prijeke naravi, da se ženio i razvodio, da je sinove rastjerao, a na čelu svoje smrti, u Herceg Novi pozvao katolika, bogumilskog i pravoslavnog svećenika. Da je u to vrijeme bilo hodža i imama, vjerojatno bi se i oni našli na ispričaju njegove grešne duše. Ni u tajnom Dubrovačkom arhivu nema podataka koji bi pomnije rasvijetlili ovu zanimljivu povijesnu osobu. Tek toliko, zapisano je: - Danas je zasjedalo Malo vijeće. Odobrena je tražena pomoć nezasićenom herceg Stjepanu. Bez obzira na priče, anegdote i zapise, gradu herceg Stjepana trebalo bi posvetiti dužnu pažnju.

Ovo drevno zdanje i rodna kuća kraljice Katarine mogli bi postati zanimljivo turističko odredište. Naš hercegovački Bobovac, naš Medvedgrad. S takvim mislima, pošao sam usponom, serpentinama i udnim zavojima. Kada putujete Hercegovinom, naravno, ako ne pratite tok rijeke Neretve, uvijek se negdje penjete i nadate ravnom putu. A ono, za jedan tren, pred vama se pojavi novo brdo i nova prepreka.

Nakon što sam svladao uspon i iza sebe ostavio mostarsku dolinu, zastao sam u Rotimlju. Ovo malo, pitomo hercegovačko mjesto, sa svojim kućama i kućicama, prodavaonicama i restoranima, tornjevima i minaretima, prolaznika poziva na predah. Tako sam i sam zastao i u vikend-kućici posjetio roditelje Miljenka Puljića.

Želio sam ih pozdraviti i estitati Miljenkov znanstveni, magistarski uspon. Sre ko, Miljenkom otac, ovjek vesele naravi i uro enog mostarskog „liskaluka“, kratko mi odgovori:

- Ne znam što je preskakao - što odmah nije doktorirao!?

- I ja tako mislim, dragi Sre ko - odgovorih još kra e.

Matija, Miljenkova majka, blagim osmijehom, i još blažim pogledom, isprati me i poželi sretan put

Nakon sat vremena vožnje, nakon bezbroj zavoja, s desne strane puta, ukaza se pogled na Ravno. Znam, danas je u svome rodnom mjestu dr. Jure Buri , bivši župan dubrova ki.

- Ako navratim, morat u ponovno gledati strahote barbarskog razaranja maloga i pitomog gradi a i slušati pri e o postavljanju spomenika velikom znanstveniku Ru eru Boškovi u - pomislih.

Dobro je i to znati. Dobro je znati da su na ovoj grudi postojbine Ru era Boškovi a, Ivo Andri a i Vladimira Preloga.

Slušaju i županova objašnjenja i oduševljenja, pomislih kako treba realizirati i Od-luku Matice hrvatske, i u gradu Mostaru postaviti spomenike bosanskohercegova kim nobelovcima. Ivo Andri i Vladimir Prelog, zajedno, jedan do drugog. Može li biti ve eg ponosa?

I kona no, evo, posljednjih serpentina i pogleda na Župu dubrova ku. Na grani - nom prijelazu nije bilo puno vozila. Nije bilo o ekivane turisti ke gužve. Morao sam malo požuriti. Na dogovorenom mjestu, u ambijentu prelijepog Restorana „Domino“, ekao nas je dr. Ivica Prlender.

Iz Sarajeva je došao proslavljeni opemi umjetnik Ivica šari , iz Ljubljane Darko Br-lek, predsjednik Saveza europskih festivala. Iz Zadra Renato švorini , ravnatelj Zadar-skog kazališnog ljeta. Iz Zagreba mr. Miljenko Pulji , ravnatelj Zagreba ke filharmonije. I, na radost svih nas, došla je i gospo a Ivana šutej, s k erkom Emom i sinom Nikšom, slikom i prilikom oca Vjekoslava. Bila je to prigoda još jednom nazdraviti uspješnom okon anju Mostarskog prolje a - Dana Matice hrvatske i sutrašnjem po etku 61. Du-brova kih ljetnih igara. Tako je bilo. To no u devet sati, nakon što su se oglasila zvona s Katedrale Sv. Vlaha, iz susjednog Kneževog dvora po ela je izlaziti duga kolona zvani-ca. Predsjednik Republike Hrvatske dr. Ivo Josipovi , predsjednik Republike Slovenije dr. Danilo Tirk, ravnatelj Dubrova kih ljetnih igara dr. Ivo Prlender, brojni ministri, župani, gradona elnici, kulturni poslanici, himna i podizanje zastave Libertas. Nakon što su umjetnicima predani klju evi grada uslijedio je vatromet, sve ani prijam, estitke i naj-bolje želje za uspjeh ovogodišnje dubrova ke ljetne arolije.

Prije nekoliko dana u uredu sam zatekao sve ano pismo predsjednika Crme g ore gospodina filipa Vujanovi a, s ijom odvjetni ko-rije ni kom obitelji me veže dugogodišnje prijateljstvo. Bio je to poziv za prijam koji prire uje na Cetinju, u povodu Dana državnosti. Na vrijeme sam pošao i miru proputovao biserom Jadranskog mora, proputovao Bokom kotorskom i njenim draguljima: Herceg-Novim, Perastom, Kotorom i Budvom. Bilo je to putovanje kroz stolje a slavni bokeljskih mornara. Cetinje, drevna prijestolnica Crme g ore, polako, ali sigurno, vra a se svome sjaju. U ugodnom druženju, još jednom sam zahvalio predsjedniku Crme g ore na proš-logodišnjem dolasku u Mostar i sudjelovanju na sve anosti otvorenja Mostarskog prolje a.

Rano ujutro ljubazni doma ini povelili su me u podnožje Lov ena, u opjevano plalininsko izletište Ivanova Korita. U jednom asu prihvatio sam poziv i pošao "osvojiti" Lov en, posjetiti mauzolej, i vidjeti epohalno djelo Ivana Meštovi a. Do vrha Lov ena, do Njegoševog mauzoleja, trebalo je svladati 471 stepenicu, popeti se na 1660 metara nadmorske visine i do i na vidikovac s kojega „puca“ vidik na sve etiri strane. Na ulazu u mauzolej svakoga posjetitelja do ekat e Karijatide, dva ženska stilizirana lika visoka etiri metra i teška 15 tona. Isklesane u jablani kom mramoru.

U tome istom mramoru slavni je Meštar isklesao lik Petra II. Petrovi a Njegoša. Kada uvijek zastane i pogleda skulpturu visoku 3,75 metara i tešku 28 tona, mora zanjemiti i upitati se: je li ikada i igdje, nakon Michelangela, na svijetu postojao ve i kipar!? Zanimljivo je da u Mostaru svoje ulice imaju hajduci, razbojnici i marginalci, ali ne i ovako veliki svjetski umjetnik. Bilo bi lijepo da ova opaska potakne razmišljanje o potrebi imenovanja jedne ulice imenom Ivana Meštovi a. I sam umjetnik bio je sretan i ponosan. U pismu Vladi Crne g ore veliki Meštar napisao je:

- Honorara ne bih tražio nikakva, osim kriške sira i ple ke od ovna. Taj moj posao je, kako kažu f rancuzi, "hommage" pjesniku i narodu koji ga je rodio.

Sutra ujutro, preko Njeguša, rodnoga mjesta Petra II. Petrovi a, pošao sam prema Kotoru. Put je uzak i vijugav, ali pogled na Bokokotorski zaljev je nešto što treba doživjeti.

- Ne, to nije mogu e opisati! - priznavali su i velikani pisane rije i. Prijepodne sam proveo s maestrom Ratimirom Martinovi em, umjetni kim ravnateljem Kotor Arta i kolegom Vladom Begovi em, ravnateljem gradske glazbe Kotor, bliskim srodnikom pokojnog don Branka Sbutega.

Te iste ve eri, pred Katedralom Sv. Tripuna, sagra enoj prije 1200 godina, otvorena je Internacionalna kultura manifestacija Kotor Art. I ove godine pod visokim pokroviteljskom UNESCO-a. g rad je živio za ovu ve eri i ovu sve anost

Bilo je i razloga. Bilo je to prvo predstavljanje Simfonijskog orkestra Crne g ore i mlade, udesno nadarene pijanistice petnaestogodišnje djevoj ice Vladane Perovi . Me u brojnim uzvanicima, u prvome redu, sjedila je majka nadarene djevoj ice, ina e profesorica glasovira, i djed Nikola, tako er profesor glazbe. Silno zaljubljen u svoju unuku i ponosan na njene velike uspjehe, djed Nikola, ina e uvijek u posve poodmakloj životnoj dobi, neprestano je, kažu mi, ponavljao:

- E, da mi je do ekati da moja Vladana zaszira s velikim orkestrom, pa onda mogu i umrijeti!

I dogodila se ta velika no . Vladana je svirala s velikim orkestrom i oduševila prisutnu publiku. Ni slutiti nije mogla da tu radost ne e izdržati srce njezinog djeda. Dok je publika ustajala i freneti no pljeskala, prof. Nikola ostao je u svojoj stolici i, s ushitom, otišao u neki drugi svijet. Uza sve po asti, sutradan je pokopan na g radskome groblju u Kotoru.

U našim sje anjima živi don Branko Sbutega. Sje amo se njegovog dolaska s g radskom glazbom Kotor i slavnom Bokeljskom momaricom. Sje amo se i ovogodišnjeg nastupa maestra Ratimira Martinovi a. Na tragu dobre kulturne suradnje Mostara i Kotor, vjerujemo u skoro potpisivanje sporazuma. Sporazuma izme u Mostarskog prolje a - Dana Matice hrvatske i Kotor Arta, izme u dviju me unarodnih kulturnih manifestacija koje su pod zaštitom Saveza europskih festivala i UNESCO-a. Nastavak izvrsne

kulturne suradnje, vjerujem, nastaviti će se ve dogovorenom velikom monografskom izložbom našega slikara i arhitekta Marina Topića.

Dobro jutro, Istro mila

Kada je James Joyce, slavni irski i svjetski književnik, u jesen prije stotinu deset godina, stigao na Jadransko more, u grad Pulu, tada glavnu austrougarsku pomorsku bazu, poslao je pismo svome bratu u Dublin i javio mu da je sretno stigao na planirano odredište.

Oduševljen Jadranskim morem i gradom u koji je došao, pozvao je brata Johna da ga posjeti, odmori se i vidi ono što nikada nije vidio. Prema sačuvanim podacima, mladi, tada dvadesetogodišnji pisac, napisao je:

- Odmah uzmi zemljovid, prona Jadransko more, i nađi i već grad Pulu. Bit će ti lakše ako te uputim da je to odmah iznad Turske.

Nekako s ovim pismom, počelo je prošlostoljetno otkrivanje „Rajskih otoka“: Velikih Brijuna, Malih Brijuna, Svetog Marka, gaza, Okrugljaka, Supina, Supinica, galije, gurunja, Vange, Madone, Vrsara, Svetog Jerolima i Kozada. Svi se oni nalaze u neposrednoj blizini Pule, i u još neposrednijoj blizini svojih „vrata“ - maloga i pitomog gradića Fažane.

Prije desetak godina upoznao sam i počeo prijateljevati s obitelji Jurkić. S kolegom Mirkom Jurkićem, odvjetnikom u Puli, njegovom suprugom dr. Vesnom Girardi-Jurkić i njihovim kćerkama Tamarom i Kristinom.

Kolega Mirko sin je slavnoga odvjetnika Mirka Jurkića, koji je dugo vremena obnašao važnu dužnost glavnoga tajnika Matice hrvatske, i brati još slavnijeg likovnog umjetnika Gabrijela Jurkića, a dr. Vesna Girardi-Jurkić, sveučilišna profesorica i živa, hodajuća enciklopedija arheoloških istraživanja na području Istre i Brijuna.

A uz to i ministrica u Vladi Republike Hrvatske pri UNESCO-u.

Njihovi dolasci u Mostar, sudjelovanje u organizaciji velebne izložbe Gabrijela Jurkića, pijanistički koncert kćerke Tamare, predavanje kćerke Kristine, inače voditeljice Arheološkog muzeja u Puli, širom su otvorili vrata suradnji dvaju gradova i dviju regija.

Na valovima takvih odnosa, dogodilo se nešto u što je malo tko vjerovao. Dogodio se veliki anstveni koncert pod nazivom „Istra Hercegovini“.

Istra i Hercegovina zajedno; mnogima to ni danas nije posve jasno...

Vrijeme je godišnjih odmora i neophodnog tjelesnog predaha. Odlučio sam napustiti tradicionalna ljetovanja na Makarskoj ili Dubrovačkoj rivijeri i mir potražiti u Brijunskim, rajskim otocima. Naravno, na proputovanju kroz Pulu, sresti se i s dragom obitelji Jurkić.

Uzeo sam zemljovid i krivudavim putem, punim zavoja i uspona, preko Titlička, Ljubuškog i Vrgorca doći do spasonosnog raskrižja Ravna i suvremenoga hrvatskog autoputa.

Nakon toga, sve je bilo drugačije. Jedna traka, jedan pravac i jedan cilj. Nekoliko sati opušteno vožnje doveli su nas do grada Pule, do grada prepunog antičkih spomenika, slavne Arene, do gospodarskoga, kulturnog i prometnog središta Istre. I prvoga pogleda na Brijunsko otočje.

Dok sam obilazio veliki anstvenu Arenu i tražio odgovor na pitanje - kako je sagrađeno ovo velebno zdanje, nebo se lagano oblačilo i zaprijetilo dolazećim nevremenom.

Samo nekoliko trenutaka kasnije, dok sam se laganim hodom spuštao prema središtu grada, kišu su nanijeli neki hladni, za ovo godišnje doba, neugodni vjetrovi.

Bježe i pred olujom ljetnoga nevremena, utrao sam u kafi „Miramare“. Utrao, otreasao kapljice kiše, i, onako zatečen i mokar, poželio dugo ostati. Na ulazu u kafi, na podestu pred ulaznim vratima, sa šeširom na glavi, prekrštenih nogu i sklopljenih ruku, njegove goste dočekuje i pozdravlja slavni irski i svjetski književnik James Joyce.

Podizanjem ovoga spomenika Pula se odužila svom sugrađaninu, inače profesoru engleskog jezika, i tako obilježila vrijeme njegovog boravka u gradu.

Bilo bi lijepo da se, uz spomenik slavnom književniku, nalazi i spomenik njegovoj djevojci Nori Bamacle, djevojci koja je, prije stotinu deset godina, došla u Pulu, i u pomorskoj metropoli Austrougarskog Carstva, ostala živjeti sa svojim mladim emigrantom...

Ova irska gospođica bila je preteča ovovremenih, zajedničkih odlazaka mladih ljudi na godišnje ili neke druge odmore. Kafi u koji sam se sklonio od pobješnjelog nevremena brižno čuva uspomene na istoimeni brod, na sliku kraljice Elizabete, kako, prije 150 godina, polaže kamen temeljac za gradnju tvornice Uljanik, na trofejno oružje austrougarskih ratnika, na dvogled s kojim su istarski moreplovci oplovili svijet i pomoću kojeg su osmatrali tek otkrivenu Ameriku.

Razgledaju i unutrašnjost kafića „Miramare“ i dragocjenosti položene po njegovim zidovima, zaboravio sam na naručenu i već posluženu kavu. I nije mi bilo žao. Kava se može ponovno poručiti, a za ovo vidjeti trebalo bi još jednom doći u Pulu. I malo duže ostati.

Ako, kao putnik namjemik, niste doplovili brodom ili jahtom, doletjeli zrakoplovom ili helikopterom, prije izravnog susreta s Brijunima morate doći na njegova vrata - u primorski gradić Fažanu.

Ovo ribarsko mjesto nijemi je svjedok minulih stoljeća, dolazaka i isprava kraljeva i kraljica, princeza i princeva, predsjednika i premijera, biskupa i kardinala, slavni književnika i umjetnika. Istina, u posljednje vrijeme i turista željnih pravoga odmora i ugođaja Brijuna.

Na brodu ili brodiću koji će Vas, za nekoliko minuta, dovesti do pristaništa na Brijunima, nema vozila, motora, nema blagodatni benzinske civilizacije.

Na samome otoku dočekat će Vas turistički vlak, malo električnog vozila i bicikli marke „Rog“.

Na Vama je odlučiti - vlak, malo električnog vozila, bicikl ili vlastite cipele. Dok brod stižava motore i lagano ulazi u luku Velikog Brijuna, svakoga putnika namjemika dočekat će neobične građevine rađene u secesijskom stilu austrougarske primorske arhitekture.

Dočekuje ga spremište za četiri brodića, „La casa dottore“ - kuća osobnoga liječnika vlasnika otoka, te hoteli „Neptun“, „Istra“ i „Carmen“, i za vrijeme Josipa Broza Tita uspostavljeni - Trg prijateljstva.

Preko crvenoga tepiha ovog Trga prodefilirale su mnoge kraljevske krune, silni vladari i veliki umjetnici: Churchill, Hruščov, Gorbunov, Adenauer, Ceausescu, Haile Selassije, Sadat, Sadam, De Gaulle, Willie Brandt, Brežnjev, Nehru, Naser i stotinu drugih malih, malo većih i najmanjih vladara svijeta, slavni umjetnici: Claudia Cardinale, Sofia Loren, Richard Burton, Elizabeth Taylor, Plácido Domingo, Pavarotti, Mario del Monaco, Naomi Campbell, Orson Welles; najveći književnici - Miroslav Krleža, Ivo Andrić i drugi nobelovci.

Smjestio sam se u hotel „Neptun“ i pokušao srediti nagomilane dojmove. Pokušao pronaći odgovor na pitanje - što je moćne vladare svijeta i kreatora svakoga nereda, velike umjetnike i umove, vodilo na otok smješten na sjevernom dijelu Jadranskog mora. Tik uz poluotok Istru.

Ali i, prije svega, pronaći odgovor na pitanje - gdje sam došao: na Brioni ili Brijune?

Kako naš „zagađeni“ okoliš zahtijeva objašnjenje na brojna pitanja, potražio sam odgovor i na ovu osobnu dvojbu.

Što je ispravno reći - Brioni ili Brijuni? Istarsko otočje, poimenice navedeno u uvodu ovog putopisa, od Velikog Brijuna do Kazade, na talijanskom jeziku naziva se BRIONI.

Za vrijeme bivše državne zajednice, u pretežnoj uporabi bio je talijanski naziv otoka, pa tako i naša navika reći, npr. „Ovaj godišnji odmor proveo sam na Brionima“.

Međutim, nekoliko međunarodnih dokumenata podržava onaj drugi - NARODNI, a ne talijanski naziv otoka kao, npr., Brijunska deklaracija iz 1956. godine o utemeljenju Pokreta nesvrstanih, Brijunska deklaracija iz 1991. godine o prestanku rata u Sloveniji.

U hrvatskome jeziku udovoljava se riječi „Brijuni“ ili morskamašarica.

Dakle, ako Istarsko otočje želite nazivati talijanskim imenom, kažete - Brioni, ako, pak, hoćete onim pravim, narodnim jezikom, nazovite ga Brijunima.

I, na koncu, jedan savjet zaboravite na ove razlike, odlučite se i pođite do fazi, a potom velikim brodom ili brodicom, svejedno je, uplovite na „rajske otoke“.

Iznajmili smo malo električno vozilo i pošli u potragu za arhivama Brijuna i odgovorom na nametnuto pitanje.

U ovom ljetnom putopisu neću se osvrnuti na znanstvene ekspertize o tome jesu li otisci, tj. tragovi dinosaura, stari 120 milijuna godina.

O milijunima godina ovih otisaka, o rimskom ljetnikovcu starom 2100 godina, ne mogu ništa reći.

Ali mogu posvjedočiti da ona maslina, ona maslina sa svojih 1600 godina (zasejana u IV. stoljeću poslije Krista), izaziva divljenje prolaznika.

I ove godine nosi plodove za izvrsno maslinovo ulje.

Kao najstarija maslina Sredozemlja, s pravom nosi naziv „Kardinala brijunskog perivoja“.

E, kada je to tako, poželim ovoj „djevici“, još mnogo stoljeća.

Za vrijeme boravka na Brijunima malim električnim vozilom, željan mira i spokoja, prošao sam 274 kilometra. Upravo onoliko koliko je na otoku asfaltiranih staza za normalan promet vozilima, otokim tramvajem i biciklima.

Putujućim ispod svjetlosnih arhivama starih krošanja, promatrajućim plesom, jelena, modrih antilopa, uživajućim u ponosnim šetnjama pauna, gazela, šarenih zebri, troklatnih deva i pogrbljenih slonova, osluškujućim pjev galeba, dah šume i šapat mora, uvijek mora zahvaliti i reći:

- Bože, hvala ti za ovaj dar! Hvala ti za lijepu Istru i neponovljive Brijune!

Posljednjega dana boravka, rano ujutro, odmah nakon objeda, pred hotelom „Neptun“, s gospođom Danicom, živahnim veselim Istrankom i njenim brodicom „Laguna“, pošli smo u obilazak Malih Brijuna i drugih 12 otoka.

Do otoka na kojemu je ljetovala princeza od Monaca nismo mogli doći. Jednako tako ni do onoga na kojemu je bio smješten slovenski premijer. Naravno, nismo mogli

ni do otoka Vange, otoka na kojemu se nalazi Titova vila, njegovi vinogradi, podrumi i vošnjaci. Prolaze i pored otoka Sv. Marko, gospođa Danica ispričala nam je neobičajnu priču i „požalila“ se kako na tom mjestu, u prolazu širokom tek stotinjak metara, često mora usporiti vožnju, a nekada i sačekati dok ne prođe „obred“ jutarnjega plivanja jelena i smrdava.

Na povratku, ispred muzeja „Tito“ na Brijunima, zatekli smo ove u skupinu znatno željnih turista.

Razgledali su i fotografirali se uz parkirani cadillac-cabriolet. To zanimljivo vozilo, neobičajno po svojoj dužini i širini, po unutarnjem uređenju i vanjskom izgledu, davne 1952. godine, darovao je Josipu Brozu predsjednik Sjedinjenih Američkih Država. Zanimljivo je to da ovo unikatno vozilo nije vidjelo drugih putova, osim onih brijunskih.

Na žalost, uz ovo vozilo nije bilo „zlatnih kobilica“ što ih je, istoj osobi, darovala engleska kraljevska obitelj.

Krije li se u ovome „skromnom“ voznom parku odgovor na moje pitanje s početka ovog putopisa? Ni danas nisam siguran.

Ali siguran sam da je ljepotu brijunskih otoka, u svome stihu, najljepše opisao pjesnik Matko Laginja:

„etnaest smaragdnih otokiju k nebu
s Jadrana modrog odaslalo sjaj,
To odraz je sunca što ponavlja svijetu,
Brijuni su spomen na zemaljski raj.“

Nakon desetodnevnog putovanja, vratio sam se u Mostar. Kolegica Ana Primorac je na godišnjem odmoru, a u ured su pristigle brojne obveze. Zatekao sam ljubazno pismo Mihe Kozinca, predsjednika Odvjetničke zbornice Slovenije. Bio je to poziv za Sveučilišnu akademiju u povodu Dana slovenskog odvjetništva, koja će se, sredinom mjeseca rujna, održati na Bledu.

- Evo sjajne prigode! - pomislih.

U povratku u, autoputom preko Ljubljane i Kopra, do Pule i ponovno biti u prilici radosno uzviknuti:

Dobro jutro, Istro mila!

Mostarske ulice, kafići i zabave

Kada bi, nekim čudom, uskrsnuo neimar i veliki graditelj Mostara Miroslav Loose i prošetao Ulicom kralja Zvonimira, preko Korza do Musale, vjerojatno bi, istoga časa, poželio vratiti se odakle je i došao.

Njegova ljubav prema gradu koji je desetljećima brižno oblikovao, ne bi mogla izdržati susret s poslovnim „zakrpama“, na kojima kanim uz nogostupe, s „posmulom“ zgradom Privredne banke, sa zapuštenim prostorom što se još i trgovom hoće nazvati, s dijelom Korza koji je pretvoren u javni kontejner ili razrušenim Hotelom „Neretva“, koja bi obnova mogla potrajati još koje desetljeće.

Me utim, kada bi prošetao susjednom ulicom koja se ponosi imenom Stjepana Radića, vjerojatno bi se i sam u njoj želio nastaniti.

Ova ulica, koja je prije nekoliko godina rekonstruirana i produžena za dvjestotinjak metara, od staroga Hotela „Mostar“ i nove prelijepe zgrade HDZ-a BiH, pa do Bijelog Brijega, odiše urbanim skladom.

Pošte ena od poslovnih „zakrpa“ i ispada građevinske orijune, ulica, sa svojim starijim i novim zdanjima, živi u potpunom skladu i miru.

Obnovljene fasade stambenih objekata i izlozi poslovnih prostora, svojim modernim izgledom, s pravom joj daju naziv najljepše gradske ulice.

Mnogi će reći:

- Pa, i nije čudo kada u njoj živi i o njenom drvoredu, na svojoj strani, brine dr. Jakov Pehar, naš ovovremeni Miroslav Loose.

Ulica Stjepana Radića s pravom bi se mogla nazvati i Ulicom slavnih Mostaraca.

Na razdaljini od svega stotinjak metara, rođeni su i stasali: Ivica Turković, Enver Marić, Jadran Topić i gradimir Gajer...

Sa sportskim megazvijezdama i nogometnim legendama - Ivicom, Enverom i Jadranom, ujutro, u podne ili navečer, zapravo - u svako doba dana, mogli ste se fotografirati, družiti i razgovarati.

Bila je to privilegija o kojoj su maštale tisuće i tisuće poklonika nogometne vještine.

U svim gradovima u koje su dolazili, i na svim stadionima na kojima su igrali... U zemlji i inozemstvu, jednako, na istu način...

Pod krovovima ove ulice svoju blistavu književnu i redateljsku karijeru započeo je i gradimir Gajer.

Ima ulica i svoje ovovremene zvijezde

S lijeve i desne strane ulice, odmaknutih od nogostupa, nalazi se nekoliko ugostiteljskih objekata u koje je uvijek zanimljivo navratiti i sresti drage ljude.

Kafića „Batida de Coco“ ne bi se postidjela ni renesansna firenza, a pizzerijom i slastičarnicom „Roma“ mogao bi se ponositi i vječni grad Rim.

U ovim moderno opremljenim ugostiteljskim objektima, u svako doba dana, možete se poslužiti izvrsnom kavom, pizzom i nadaleko poznatim kolačima. Ali ni vlasnici ovih objekata, inače dragi i vrijedni ljudi, nisu odoljeli općoj pomami uporabe stranih riječi i naziva.

BATIDA DE COCO, ROMA... - što nam to znači?

Protestiraju i protiv ove pojave, protiv korova koji nas sve više osvaja, Ivo Andrić na jednom mjestu kaže:

- Po tome kako se bori za isto u svoga jezika, može se mjeriti kultura jednog naroda. Zašto naš svijet misli da više vrijedi ako se nešto zastre nekom stranom riječi? To meni sliči i udavači koja bi i zdrav zub izvadila da bi na to mjesto stavila pozlatu.

Ipak, kao po nekom ustaljenom ritualu, ulica počinje živjeti ispred kioska koji vodi ljubazna gospođa Loza Nikolić.

Prije nego što utone u mir svoga ateljea, prije nego što postavi štafelaj, zategne platno i izmiješa boje, sa svežnjem dnevnoga tiska, možete sresti i družiti se s Marinom Topićem - arhitektom, slikarom, kroničarom svih zbivanja.

U isto vrijeme, tu ispred kioska, možete sresti legendarnog mostarskog liječnika dr. Slavka Musu i promatrati ga kako, sa svojim klerikom – dr. Ines i dr. Ivonom, odlazi u ordinaciju. Kako odlazi liječnici, popravljati i uljepšavati svijet oko sebe.

Inače, ova liječnička obitelj desetljećima ponaša se po zakonima koje je, davnih stoljeća, propisao Sveti Franjo Asiški - „u liječnici, raditi, usavršavati se i i naprijed“.

Kada bi se i u drugim sferama života radilo na ovakav način, onda ne bi mi bili „čmi vilajet“, nego mjerilo stručnosti, radinosti, obiteljskoga, pa i društvenog uspjeha.

Kod ljubazne gospođe Nikoli redovito kupujem i dnevni tjedni tisak.

Prije nekoliko dana, kao i svakog petka, uzeo sam jedan sarajevski tjednik. Ovaj časopis čitam zbog odličnih osvrtava glavnoga i odgovornog urednika, izvanrednih studija Ivana Lovrenovića i, napose, poučnih kolumni „grande poete“ - Mile Stojića.

Pisao on o Svjetskom nogometnom prvenstvu ili vuvuzelama, Chopina ili povijesti valcera, o bitku kom požaru ili manekenkama, ove kratke, vesele i poučne kolumne, čitam najradije.

Međutim, toga jutra naišao sam na razgovor s jednim kazališnim redateljem, a kako tome i aktivnim političarom, koji se raspričao o svemu i svačemu, pa tako i o Međunarodnoj kulturnoj manifestaciji „Mostarsko proljeće - Dani Matice hrvatske“.

Čitam i ne vjerujem!

Ponovno čitam i ponovno ne vjerujem!

Nisam mogao povjerovati da je jedan ozbiljan političar Mostar nazvao „provincijom“, a njegovu međunarodnu kulturnu manifestaciju, „običajnom priredbom“!

A pritom sve sarajevske festivale - „planetarnim kulturnim događajima“! Odložio sam časopis i potražio odgovor na pitanje - što je to „provincija“ i što je to - „priredba“?

Od kada je Boga i uvijek, ljudi se organiziraju po različitim osnovama.

Izvan obitelji, kao prirodne zajednice, najčešće po nacionalnom, konfesionalnom ili zemljopisnom pojmu.

U Rimskom Carstvu pod „provincijom“ smatrao se svaki prostor koji je izvan Italije i koji se nalazi pod upravom središnje vlasti, u nekim zemljama kao prostor izvan glavnoga grada, a u podrugljivom smislu - kao kulturno i politički zaostala sredina u odnosu na svoju metropolu.

Ako se pod pojmom festivala podrazumijeva svetkovina kulture ili velika smotra umjetnosti, onda priredba nije - ni jedno ni drugo.

S pravom možemo zaključiti da je jedan poznati redatelj i ambiciozni političar Mostar svrstao u kategoriju kulturno i politički zaostalih sredina.

I uz to što je njegova kulturna manifestacija, na temelju izrazito visokih kulturnih dometa, jednoglasnom odlukom glavne skupštine, primljena u punopravno članstvo Saveza europskih festivala. Evo ozbiljne zablude i još ozbiljnijeg nesporazuma!

Eto, Krleža je, bolje nego itko, pogodio u srž naših problema.

- Svi naši narodi njeguju svoje zablude na isti način. Po istom pravilu i istim riječima, obmanjuju sebe i svijet oko sebe o nekim svojim posebnim svojstvima i vrijednostima.

Prisjeća se mudri Ivo Andrić i savjetuje:

- U pisanju i govoru treba biti odmjeren. Ništa tako ne navodi na grijeh kao jezik. Suvišnu riječ ne bi nikada trebalo izgovoriti. Najteža je izgovorena riječ od koje se treba braniti.

Volio bih da se svojih sarajevsko-mostarskih zabluda, što prije, oslobodi naš izvrсни redatelj i da, kada već za proteklih 12 godina nije uspio, dođe na XIII. Mostarsko proljeće-Dane Matice hrvatske.

U ovoj kolumni, u nekoliko navrata, spomenuo sam ime našega nobelovca Ivo Andrića. Prošlo je 25 godina od njegovoga posljednjeg boravka u Mostaru. Isto toliko godina i od njegove smrti. Idući put, nešto više o tim obljetnicama...

O Ivi Andriću – od Travnika do Trsta: Zašto mi se Travnik zamaglio?

U vrijeme godišnjeg odmora, dok sam tražio tjelesni predah, mir i odmor, put me je jednog popodneva, s Brijuna, odveo do Trsta. Nakon dva desetljeća, poželio sam prošetat i znanim ulicama i trgovima, razgledati izloge, poastiti se pravim capuccinom i vratiti se anja na nekadašnje izlete. Na no na putovanja, cjelodnevne šetnje i kupnju svega i sva ega.

Nisam imao sre e. Samo što sam pronašao parking na kojemu sam ostavio vozilo, oglasili su se neki neugodni vjetrovi, a malo zatim, poela je padati kiša. Nebo se otvorilo, kiša je pljuštala, ulice su za as poplivala. Bježe i od neo ekivane ljetne oluje, utrao sam u jednu zgradu i ostao iznena en onim što sam vidio.

S desne strane ulaznih vrata jedne višekatnice, u visini gornjega štoka, od bijelog karera kamena, postavljena je plo a s natpisom:

“U OVOJ ZgRADI JE, OD 1923.-1925. g ODINE, BORAVIO I RADIO IVO ANDRIĆ, NOBELOVAC”.

Istrao sam na ulicu i, fotoaparatom skromnih mogućnosti, ovjekovječio ono što sam vidio. U tom asu poeo sam zahvaljivati Bogu, kiši i vjetru. Zahvaljivati zbog toga što sam se pred nevremenom morao skloniti, ina e, znatiželja bi me odvela tko zna kuda i ne bih vidio ono o emu u ovoj kolumni želim pisati.

O književniku i nobelovcu Ivi Andriću, o njegovom odnosu prema našoj zemlji i gradu Mostaru, a, prije svega, o našem ZABORAVU.

Rođen je genije

U Travniku, u Ul. Zenjak br. 13, od majke Kate ro . Peji , radnice u sarajevskoj Tvornici ilima, i oca Antuna, školskog podvornika, 10. listopada 1892. godine ro en je Ivo Andrić, prvo i jedino dijete u svojih roditelja. Dvije godine kasnije, u jesen 1894., od teške bolesti umro je otac Antun, a njegova majka, mlada, nezašti ena i u to vrijeme nezaposlena udovica, morala je svoga dvogodišnjeg sina povjeriti sestri Ani udanoj za Ivana Matkovića, podrijetlom Poljaka, nastanjenog u obiteljskoj ku i u Višegradu.

Višegradska, sarajevska, zagreba ko i krakovska školovanja dala je naslutiti da je u Travniku ro ena književna veli ina, veli ina koja se u jednoj zemlji rodi jednom i, vjerojatno, nikada više.

Na Sveučilištu u Grazu, u svibnju 1924. godine, Andrić je, s odličnim uspjehom, obranio doktorsku disertaciju pod nazivom “Razvoj duhovnog života u Bosni pod utjecajem turske vladavine” i tako stekao titulu doktora znanosti.

U zreloj životnoj i stvaralačkoj dobi, u listopadu 1961. godine, dodijeljena mu je Nobelova nagrada za književnost. Bila je to prva nagrada koja je za književnost dodijeljena piscu s prostora Balkanskog poluotoka. Tako je to i danas. I, daj Bože, da tako ne bude za sve vjekove vjekova. Dodjela Nobelove nagrade piscu koji dolazi iz jedne male zemlje, a pored toga i iza tzv. „željezne zavjese“, bila je prava senzacija. Tako se i sam književnik prisjeća:

- Vrao sam se iz Stockholma sa svečanosti dodjele Nobelove nagrade, odlučio predahnuti u Beču i posjetiti prijatelja, inače, poznatoga austrijskog književnika. Za vrijeme večere, dok smo nazdravljali velikom događaju, domačin, inače, moj odličan prijatelj, u tihu mi se obratio riječima:

- Mogu li Vas nešto upitati, gospodine Andriću?
- Izvolite, pitajte, godinama se poznajemo...
- Moje pitanje je nešto intimnije naravi - s puno poštovanja nastavi moj prijatelj.
- Izvolite, pitajte, što Vas to posebno zanima - odgovorih mu.
- Je li to no, gospodine Andriću da ste Vi rođeni u Bosni?
- Da, rođen sam u središtu Bosne, u gradu Travniku, tamo gdje se ponosno pjeva: „Bukovica Vilenicu pita - zašto mi se Travnik zamaglio?..."

I tako veselo završi razgovor o tome tko sam, odakle sam, i otkud našega ovdjeka u društvu apostola pisane riječi.

Ovaj književni i intelektualni genije nije rođen u Sloveniji, Hrvatskoj, Srbiji, Crnoj Gori, Srbiji, Bugarskoj, Rumunjskoj. Ni u jednoj drugoj zemlji brdovitog Balkana. Rođen je u našoj zemlji, u gradu Travniku, na ponos prošloga, ovog i svih dolazećih stoljeća. Kada je to tako, zašto smo postali zaboravni?

Bosna je njegova najbliža rodbina

Suvremenici Ivo Andrića, u svojim zapisima i sjelanjima, zorno svjedoče da je Bosna bila njegovo duhovno pribježište. I sam pisac često je ponavljao:

- U Bosnu najradije odlazim, tamo je moj zavaj, tamo se moje uho primiri i odmori, tamo je i zrak mekan kao kolijevka moje majke Kate. Kada bi, nekim slučajem, ponovno dolazio na svijet, ja bih bio nesretan kada to ne bi bilo u mojoj Bosni. U raznim prigodama ponavljao je istu stvar - pokušao da je ovdjek dužan svome zavajju. Govorio je da Bosnu treba prosvjetiti kako bi, vremenom, u njoj bilo što više obrazovanih i pametnih, i što manje onih drugih ljudi. Njegovi suvremenici svjedoče kako je Andrić neprestano govorio da Bosni trebaju knjige i moderne knjižnice, a dokumenti svjedoče da je CJELOKUPAN IZNOS Nobelove nagrade darovao Savjetu za kulturu Bosne i Hercegovine.

Pripremajući ovu kolumnu, pronašao sam Andrićevo pismo upućeno Upravnome odboru Republike kog fonda za unapređenje bibliotekarstva u kome, među ostalim, piše:

- Moja je želja da se ova sredstva upotrebe za unapređenje narodnih biblioteka na području Bosne i Hercegovine i utroše na najcjelishodniji način...

Ovdje treba reći da su to bila značajna novčana sredstva, sredstva koja su se mjerila stotinama tisuća, u ono doba, vrijednih američkih dolara. Za svoga života, i to 1967. i 1970. godine, Ivo Andrić doživio je dva velika i značajna priznanja. Novčana sredstva ovih nagrada ponovo je, u cijelosti, darovao za unapređenje narodnoga bibliotekarstva.

O ovoj strani Andri evog domoljublja u kulturnoj i inoj javnosti, malo se zna. Malo se zna zbog toga što je se on odlučio protivio da se njegovo ime ističe, molio je da ga se ne titulira s doktore, akademike, nobelovca, a sve je to bio.

U prijepiscima s prijateljem kaže:

- Znam da ni gospod Bog ne može bez zvona, ali ja se plašim publiciteta i to je velika prepreka u mom životu.

O ovome neobičnom uvijek mogle bi se pisati kolumne i kolumne, ali za ovu priliku neka i ovo bude dovoljno.

S vremena na vrijeme ukaže mi se prilika poći do Suda u Travniku. Bez obzira u koje vrijeme poći proces ili rasprava, kao na neki zavjetni susret, u rodnu kuću u Ivi Andrića dolazio sam sat ranije. Kada se na magistralnom putu Sarajevo-Travnik izdvojite u lijevu traku i uđete u sporednu ulicu, putnika namjernika dočekat će prometni znak: „Rodna kuća Ivi Andrića“.

Ovaj prometni znak ni po čemu se ne razlikuje od onoga koji će Vas uputiti u pravcu susjedne evabdžinice, praonice vozila ili kioska za prodaju novina. U prizemlju rodne kuće u Ivi Andrića, zamislite, nalazi se ugostiteljski objekt, tipična bosanska kramara i kavana. U svako doba dana, ljubazni konobari poslužit će Vas kavom ili rakijom, evapima i ima ili pljeskavicom, uštipcima ili begovom orbom. Problem će nastati u slučaju ako poželite poći do kata i prostorije u kojoj se nalazi nekoliko fotografija i nekoliko knjiga slavnoga nobelovca. U tom slučaju telefonom treba pozvati osobu koja ima ključeve sobe na katu i čekati njen dolazak. Naravno, ako ste uspjeli dobiti tu osobu i ako ste uspjeli dogovoriti njen dolazak.

Mostar je bio njegova ljubav

- Mostar me u mnogo čemu podsjeća na Firencu. Ovo je grad umjetnika, obrtnika i pjesnika. Poezija je ovdje bila zastupljena kao i u Weimaru koga je goethe opjevao.

Kad uvijek prenoći u Mostaru, nije zvuk ono što ga probudi, nego - svjetlost, neka naročita svjetlost, pojava i kakvoća. Jug je, sam po sebi, raskoš. Ovdje se i u siromaštvu veselije pati - prišao je Andriću društvu okupljenom na terasi Hotela „Neretva“.

A potom, naslonjen na ogradu, dugo je promatrao rijeku, njene obale, špilje i stijene neobičnog izgleda i nastavlja:

- Neretva je prava blagodanica za Mostar, više nego Nil za Egipat. Pogledajte onaj Stari most, on izgleda kao najljepša djevojka koja je zagazila u vodu, pa onako malo suknu podigla da je ne bi skvasila. Osjećam jedan dug prema Hercegovini. Želio bih istražiti život njenih prvaka, prije svega fra Petra Bakule i Ali Paše Rizvanbegovića.

Od posljednjeg posjeta Mostaru i od njegove smrti prošlo je 35 godina.

Ivo Andrić svojoj je domovini donio slavu i Nobelovu nagradu. Njoj i nikom drugom, darovao je novčana sredstva od Nobelove i svih drugih nagrada. Do posljednjeg dolara i dinara. Njegova domovina i njegov rodni grad uzvratili su mu nezahvalnošću u koje je teško shvatiti i još teže prihvatiti.

Jedna civilizirana zemlja cjelokupnoj je svjetskoj javnosti, s ponosom, pokazala da je u njenom gradu od 1922.-1925. godine boravio književni genije nobelovac Ivo Andrić. O tom svjedoči ona bijela mramorna ploča na broju 1 jedne prometne tršanske ulice. A jedan drugi grad, rodni grad Ivi Andrića, ni jednoj školi i ni jednoj ulici nije dao njegovo ime. Tako je to i u drugim gradovima naše zemlje, pa i u gradu Mostaru.

Zaborav na sve strane. Stoga je hvale vrijedna inicijativa i odluka Matice hrvatske o trajnome obilježavanju velikog i neponovljivog djela i imena našeg nobelovca Ive Andrića.

Do neke nove prilike srdačno Vas pozdravljam.

Mira PEHAR

Kulturna događanja u Mostaru srpanj – kolovoz 2010.

01.07. Održan znanstveni skup „Život i djelo Hivzije Hasandedića“ u Muzeju „Hercegovina“. Na skupu je predstavljeno dvadesetak znanstvenih radova eminentnih stručnjaka, povjesničara i kulturnih djelatnika grada Mostara i šire.

03.07 - 04.07. Održana dvodnevna književna manifestacija „Šantićeve večeri poezije“ u organizaciji g rada Mostara, Muzeja Hercegovine i SPKD Prosvjeta.

03.07. Predstavljena publikacija Salke Šarića „Šantićeve večeri poezije“ u nakladi Muzeja Hercegovina. Predstavili su je Alma Fazil Obad, savjetnica za kulturu u gradu Mostaru, Ivan Kordi, književnik i autor Salko Šarić u baštinstvo i kustosica.

03.07. Na prostoru mostarskog parka Zrinjevac, na oko 500 četvornih metara postavljena izložba instalacija iz ciklusa „Network“ (Mreža) umjetnika Dalibora Nikolića.

08.07. Održan koncert međunarodnog tria u sastavu Marijana Šipka iz BiH (violina), Hee- Jung Ahn iz Južne Koreje (klavir) i Mohamed Hamcy iz Egipta (klavir), pod pokroviteljstvom g rada Mostara, u organizaciji Simfonijskog orkestra Mostar u galeriji kraljice Katarine Kosača.

08.07. U okviru programa „Književnost uživo“ u OKC-u Abrašević, predstavio se Zvonko Karanović, književnik iz Srbije..

08.07. Održana tradicionalna izložba XIII. Anale crteža Grand Prix Mostar u sklopu Mostarskog ljetnog festivala u Centru za kulturu. Prvu nagradu osvojio je Mustafa Skoljak, drugu Andrijana Mlinarević - Cvetković, a treću su ravnopravno podijelile Vesna Vuga- Sušac i Dragana Nuić - Vučković.

09.07. Otvorena zajednička izložba akademskih slikara Jasne Zovko i Mire Šimunić u Klubu Aluminij.

16.07. – 18.07. Održan 8. Mostar Blues Festival (MBF) u Muzičkom centru Pavarotti. Prvu večer nastupila jedna od danas najtraženijih blues glazbenica Deborah Coleman, drugu večer nastupila je Zdenka Kovačević, a „Partibrejkersi“ su svojim nastupom zatvorili ovogodišnji festival.

17.07. Pozorište lutaka Mostar premijerno izvelo lutkarsku predstavu Pinocchio Carla Collodia u režiji Jaroslava Antoniuka u Pozorištu lutaka Mostar.

19.07. Otvorena 11. izložba mladog mostarskog slikara Marka Šaravanja pod nazivom „Hybrid“ u Caffè galeriji „Mala“ u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosača.

20.07. Predstavu „Fame“ Mostarski teatar mladih (MTM) premijerno odigrao na gradskoj sceni „Toni Pehar“.

22.07. Na Sportskom centru „Kantarevac“ održano finalno natjecanje „In Site 2010 - Recording Star“. Gorana Nikolić iz Šapljinje odnijela je pobjedu.

23.07. – 30.07. Održan IV. Mostarski World Music Festival u organizaciji World Music Centra iz Mostara.

24.07. Održan koncert grupe „Goribor“ iz Bora, Srbija u OKC- u „Abrašević“.

25.07. Izveden kabare „MEĐUGRE 0- 24“ Zijaha Sokolovića u Clubu „Aleksa“.

25.07. Izvedena gostujuća predstava „Mesnevlja“ dramskog studija „Orient espresso“ iz Zagreba na gradskoj sceni „Toni Pehar“ u Mostarskom teatru mladih (MTM-u).

31.07. – 03.08. Održane po drugi put ove godine „Šantićeve večeri poezije“. Ovaj put u organizaciji SKPD „Prosvjeta“, SPKUD „gusle“ iz Mostara, Srpske pravoslavne crkve Općine Mostar.

03.08. Predstavljena zbirka poezije „Manastirski baštovan“ autora Đorđa Sladoja u okviru „Šantićevih večeri poezije“ u galeriji kraljice Katarine Kosača.

06.08. – 07.08. Održan „Sat’Rashmi festival“ koji ima za cilj ujediniti i promovirati demo brendove iz svih dijelova BiH i susjednih zemalja.

12.08. – 13.08. Održan 2. po redu Džepni fest 2010. u organizaciji Udruge „Hrvatsko društvo za promicanje kulture i umjetnosti – Proljeće u Mostaru“ na lokaciji nekadašnje Sveučilišne knjižnice.

22.08.- 29.08. Otvorena izložba pod nazivom Green up, izložba radionice studenata arhitekture pod nazivom „Majstorski džepni perivoj“ u galeriji u Hrvatskom domu hercega Stjepana Kosača.

24.08. Otvorena izložba UNESCO-a „Culture Matters“ u suradnji Austrijske ambasade u Sarajevu i Centra za kulturu, Mostar u Centru za kulturu Mostar.

24.08. Premijerno izvedena predstava „Murlin Murlo“ po tekstu pisca Nikolaja Kojade

u Kamenj bašti kod španjolskog trga. Predstava je u neovisnoj produkciji producirana od samih glumaca, a režiju potpisuje Snježana Martinović koja u predstavi i glumi.

25.08. Odigrana predstava „Zemlja nedodijaja“ prema tekstu vladike Nikolaja Velimirovića, u režiji Zorana Ristovića u Narodnom pozorištu Mostar.

27.08. – 31.08. Održan „Međunarodni festival autorske poetike“ u organizaciji Mostarskog teatra mladih (MTM) u galeriji kraljice Katarine Kosaćić.

27.08. Odigrana predstava Dječjeg dramskog studija MTM-a „Ružno pače“ u sklopu „Međunarodnog festivala autorske poetike“.

27.08. Odigrana predstava „Fame“ Omladinskog dramskog studija MTM-a u sklopu „Međunarodnog festivala autorske poetike“ u galeriji kraljice Katarine Kosaćić.

31.08. Odigrana predstava „Ćelava pjevačica“ Eugena Ionesca u režiji Ferida Karadžić, u izvedbi MTM u galeriji kraljice Katarine Kosaćić, u sklopu „Međunarodnog festivala autorske poetike“.

